

Nomadic Mongolia

Mongolian
Economy

2024.09 сар №02

ХАР НУУР, МУХАРТЫН ГОЛЫГ АВРАХ "УЛААГЧНЫ ХАР НУУР- ҮНДЭСНИЙ ПАРК"

ТӨСӨЛ

УЛААГЧНЫ ХАР НУУР

- Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан
- сумын төвөөс зүүн хойш **80** км
- Завхан аймаг Улиастай хотоос **110** км
- Нуурын гүн **48** метр
- Урт **30** км
- Өргөн **5-10** км
- Нуурын голд далайн түвшнээс дээш **2600** метр өргөгдсөн
- Омуль, Фельд хоёр төрлийн загас үрждэг
- “Их, бага хоёр Авгаш” нэртэй арал **13** төрлийн нүүдлийн шувууд

Хойд талаараа элсэн манхан, элсэн шанаагаар, урд талаараа эрэг орчмын шанаанууд зэгстэй жаахан нуур, Товхошын сүрлэг уулаар хүрээлэгдсэн. Нуурын дээгүүр шунх хэмээх цэцэг урган гарч ирдэг нь нуурыг улам үзэсгэлэнтэй харагдуулдаг.

**"Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк" төсөл тусгай дугаарыг дэмжин
ажилласан Завхан аймгийн Засаг даргын Тамгын газар, Завхан
аймгийн Аялал жуулчлалын холбоонд талархсанаа илэрхийлье.**

5 Эрхлэгчийн зурвас
“Улаагчны хар нуур-
Үндэсний парк” төслийг
хөгжлийн нүдээр харж,
дэмжээсэй

**6 Төсөл санаачлагчийн
зурвас**
“Хар нуур-Үндэсний
парк” төслийг
санаачилсан түүх

8 Мега төсөл
Хар нуур, Мухартын
голыг аврах төсөл

12 Төслийн тоон мэдээлэл
Улаагчны Хар нуур-
Үндэсний парк” төсөл

14 Төслийн санаачлагч
З.Нарантуяа: Хар
нуур дээр суурилсан
үндэсний паркийг
Монгол Улсад анх удаа
бий болгоё гэж зорьсон

20 Хар нуур төсөл
Хар нуур төслийн
төв цогцолбор

28 Төслийн удирдагч
Ц.Өнөржаргал: 50 гаруй
төрлийн менежмент
ашигласан Монголын
хамгийн анхны төсөл
“Улаагчны хар нуур”

32 Зөвлөх
М.Болдоо: Манай баг
Хар нуурын үзэсгэлэн
төгөлдрийг биширч
“Элсний сувд” хэмээн
төслөө нэрлэсэн

34 Дэмжих хөтөлбөрүүд
“Хар нуур-үндэсний
парк”-ийг дэмжих
төвүүдийн хэсэгчилсэн
ерөнхий төлөвлөгөө

40 Төслийн гүйцэтгэгч
М.Ганхуяг: Улаагчны хар
нуур нь экосистемийн
хувьд эмзэг гэсэн бүлэгт
хамаарна

42 Сурвалжлага
Номин ногоон “Хангайн
сувд”, цэвэр тунгалаг
Мухартын голыг
зорьсон нь

46 Тоон мэдээлэл
Завхан аймаг дахь
Тусгай хамгаалалттай
газар нутгууд

48 Аялал жуулчлал
Д.Пүрэвдорж: Ач
холбогдол өндөр төсөл
гэдэгтэй санал нийлдэг

51 Мэргэжилтэн
Д.Батдэлгэр: Хар нууранд
байгаль хамгаалагчаас
гадна байнгын пост
ажиллаж байна

53 Сумын Засаг дарга
А.Балжир: Хар нуур хүнд
байдалд байна

54 Хар нуур кэмп
С.Ганбат: Газар
олголтын стандартыг
бий болгох нь чухал

56 Завхан аймаг АЖХ
“Хар нуур-Үндэсний парк”
нь дан ганц Хар нуурыг
хамгаалах төсөл биш юм

57 Байгаль хамгаалагч
Мухартын голын
байгаль хамгаалагч

59 ТЭЗҮ
“Хар нуур-Үндэсний
парк” төслийн товчлол

“Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийг хөгжлийн нүдээр харж, дэмжээсэй

Улаагчны хар нуур 2024.07.23

Би өөрөө Завхан нутгийн сэтгүүлч л дээ. Гэхдээ Улаагчны хар нуурыг очиж үзээгүй л байсан. Үзнэ дээ гэж явсаар өнөөг хүрчихсэн. Энэ бол аялагчийн үүднээс Хар нуурыг үзэж, амрах хүсэл байв.

Харин өнгөрсөн тавдугаар сард Завхан аймгийн Аялал жуулчлалын зөвлөлгөөнд оролцоод Улаагчны хар нуурын тухай илтгэл сонсч, түүнээс хойш нуурыг аялагчийн бус сэтгүүлчийн нүдээр харж эхлэв.

Жил бүрийн зун олны хөлд дарагддаг Хар нуур, Мухартын голд асуудлууд нэлээд байгааг мэдэв. Үзэсгэлэн төгөлдөр энэ газруудыг үзэхээр олон мянган аялагч зорьдог нь асуудал дагуулаад удаж буй тухай сонсов. Олны хөлд байгаль нэрвэгдэж, хогон цэг болж буй тухай, хулгайн загасчид тороо нууранд үлдээгээд бохирдуулж буй тухай, элсэн манхнаас оргилох Мухартын голын ус багасч буй тухай, олны хараанд орохоос өмнө ганцхан замтай байсан энэ газрууд өнөөдөр олон зам салаалан гарч, газрын хөрсийг эвдэлж буй тухай мэдэж авав.

Одоо тэгээд яах вэ?

Завхан аймгаас Улаанбаатар хотноо ирэнгүүт би УИХ-ын гишүүн асан З.Нарантуятай уулзсан юм. Тэрбээр Завхан аймгийн Аялал жуулчлалын холбооны тэргүүнээр ажилладаг бөгөөд “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийн санаачлагч. Энэхүү төсөл хэрэгжвэл Хар нуур, Мухартын голын асуудлууд цэгцэрч, аялал жуулчлал жинхэнэ утгаараа Завхан аймагт хөгжих юм байна гэж бодов.

Зургадугаар сар гарсан, УИХ-ын сонгууль дөхсөн, Нарантуяа дарга ч орон нутагт дэвшихээр болсон гээд их л ажилтай үед түүнтэй уулзсан. Монгол Улсад өрнөж буй бүх ажил сонгуультай холбогдож, бүгд завгүй үед би нийслэлээс 1100 км-ийн цаана орших үзэсгэлэнт нуурын тухай бодож, ярьж, түүнтэй уулзсан юм даг. Тэрбээр төслийнхөө тухай тайлбарлахаар надад томоо гэгчийн зургууд үзүүлэв. “Би энэ төслийг Завхан нутгийнхаа төлөө чин сэтгэлээсээ хэрэгжүүлье гэж бодсон” хэмээн тэр яриагаа эхлэв. Техник эдийн засгийн үндэслэл /ТЭЗҮ/ гэж 2 боть зузаан гэгчийн ном үзүүлэв. ТЭЗҮ нь нийт 2025 хуудаснаас бүрдэх бөгөөд

59 бүлэг, 300 дэд бүлэг, 1312 хүснэгт, 501 зураг, 156 график материал бүхий ажилбаруудаас бүрдсэн бичиг баримт болжээ. Монгол Улсын аялал жуулчлалын салбар дахь хамгийн анхны, мега төсөл гэдгийг мэргэжилтнүүд ч онцолсон. 2020 онд хийж бэлэн болгож, Завхан аймгийн ИТХ-аар баталчихсан төсөл юм байна.

Тэгээд яагаад хэрэгжихгүй байгаа юм бэ?

Ганцхан шалтаантай. Ерөөсөө л намуудын талцал, улстөржилтөөс болоод өнөөг хүртэл хэрэгжихгүй иржээ. “Намайг АН-ын Нарантуяа гэж харалгүй, Завхан аймгийнхаа хөгжлийг бодоод энэхүү төслийг дэмжээд ажиллаач гэж” хэлсэн тухайгаа ч төслийн санаачлагч яриу.

Монгол Улс өнгөрсөн 30 жилд яагаад хурдтай, дорвитойхон шиг хөгжөөгүй юм бэ. Ганцхан л шалтгаан бий. Тэр нь улстөржилт. Одоо харин ирэх 30 жилд улс орноо өөд нь татаж, ард иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх ганцхан зам бий. Тэр нь намуудаар талцаж, улстөржихгүй л байвал улс хөгжинө гэдэг зам. Энэ зам дээр Завхан аймгийнхан ч зогсч байна. Улс төрийн нүдээр бус улс аймгаа, орон нутгаа хөгжүүлэх нүдээр харж чадвал мега байна уу, жижиг байна уу ямар ч төслийг хэрэгжүүлж чадах юм. Тиймээс “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийг хөгжлийн нүдээр харж, дэмжиж, энэ бүс нутгийн байгалийн үзэсгэлэнг хадгалж авч үлдэж, хамгаалангаа аялал жуулчлалыг хөгжүүлж, Хөвсгөлийн дараах их урсгалыг татсан аймаг болж, эдийн засгаа тэтгээсэй гэсэн зорилготой энэхүү тусгай дугаарыг хийж байгаа юм.

Бид бодит мэдээлэл авалгүйгээр асуудалд хөнгөн хуумгай ханддаг талтай. Тэгвэл энэхүү дугаараас уг төслийн талаар тодорхой мэдээлэл авч, төсөлд хандах хандлагаа өөрчилж, дэмжиж ажиллаасай гэж хүсч байна. Энэ ч үүднээс “Nomadic Mongolia” сэтгүүлийн сэтгүүлчид өнгөрсөн долдугаар сард Улаагчны хар нуурыг зорьсон юм. Бодит байдалтай танилцах, асуудлыг нүдээр харах, орон нутгийнхны санаа бодлыг сонсох зорилго агуулсан томилолт байв. Томилолтын хүрээнд хийсэн ярилцлага, сурвалжлагаа энэхүү дугаараараа уншигчдадаа хүргэж байна.

“Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” нь зөвхөн Эрдэнэхайрхан бус Завхан аймгийн аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх хэмжээний судалгаанд үндэслэсэн бичиг баримт гэдгийг тодотгоё. Мөн зөвхөн Завхан бус, баруун бүсийн аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэхэд томоохон хувь нэмэр оруулах мега төсөл гэдгийг онцлоё.

Төслийн багийнхан ТЭЗҮ-г чин сэтгэлээсээ хийсэн тухайгаа ярьсан. Манай сэтгүүлийн багийнхан ч мөн энэхүү дугаарыг чин сэтгэлээсээ хийлээ.

Эцэст нь энэхүү дугаарыг дэмжиж, хамтран ажилласан Завхан аймгийн Засаг дарга Г.Өнөрбаяр, Завхан аймгийн Аялал жуулчлалын холбооны тэргүүн З.Нарантуяа нарт талархсанаа илэрхийлье.

“Хар нуур-Үндэсний парк” төслийг санаачилсан түүх

З.НАРАНТУЯА:
/УИХ-ын гишүүн асан/

Би их мөрөөдөмтгий, бас өөдрөг тэмүүлэлтэй хүн. Бүх л хүн илүү сайн сайхныг харж, танилцаж, нүд тайлах тусмаа нутаг оронтойгоо харьцуулж, тэрийг нь ч, энийг нь ч нутагтаа нэвтрүүлээд хэрэгжүүлчих юм сан гэж боддог байх. Би ч мөн ялгаагүй.

АНУ-д сурч, амьдарч байхдаа зав боломж гарсан үед тэндэхийн үндэсний паркуудаар нэлээд аялдаг байсан. Өөр өөрийн онцлогтой, өвөрмөц тогтоцтой байгалийн үзэсгэлэнтэй газрууд дэлхий даяар зөндөө л бий. Гэхдээ АНУ-ын Аризона мужийн Гранд-каньон паркаар ороод тэр үзэсгэлэнтэй, өвөрмөц сонин тогтцтой байгаль нь яг л манай Завхан аймгийн нуур, голууд нь эмжээрлэсэн Монголын их элс, Бор хярын элсэн манхнууд, тэдний жимүүдийг санагдуулж билээ. Сэнжит цохионы орой дээрээс харахад, тэр том элсэн манханууд дундуур сүлжиж, шургаж урссан гол горхинууд нь Гранд-каньоны аварга том жалгаар урсах Колорадо голтой ижил харагддаг. Индианчуудын соёл иргэншлийн түүхтэй танилцаж, байгалийн сайхныг үзэх гэсэн олон зуун жуулчин энэ голыг зорьдог.

Тэртээх 1919 онд тухайн үеийн сенатч Харрисон энэ газар орчмыг үндэсний парк болгохыг санаачилж, дэмжүүлж эхлүүлсэн түүхтэй юм билээ. 500-гаад мянган га талбайтай энэ том газрын амьтан ургамал, хад асга, жалга дов, хадан агуй болон суурьшиж үлдсэн цөөхөн нутгийн уугуул оршин суугчид болох индианчуудыг харах, амьдрал аж байдалтай нь танилцахаар очдог жуулчдын хөл тасардаггүй үндэсний парк байдаг юм.

2016 онд Завхан аймгийн 9 дүгээр тойргоос УИХ-д сонгогдсоны дараа дөрвөн жилийн хугацаанд аймгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэхийн тулд би юу хийх хэрэгтэй вэ гэдэг талаар ихэд сайн бодож, судлаад хамгийн түрүүнд Завхан аймгийг аялал жуулчлалын бүс нутаг-аймаг болгоё л гэж шийдсэн. Ямар арга замаар гэдгээ ч тодорхойлохдоо олон хүчин зүйлийг мэдээж сайтар тооцож үзсэн.

Завхан аймгийнхаа Аялал жуулчлалын холбооны тэргүүний хувиар хамгийн анх салбарын мэргэжилтэн хүмүүстэй уулзаж ярилцаж байгаад “Nomadic by Nature-Eco Zavkhan” хөтөлбөрийг боловсруулсан юм. Энэ нь 2018 он л доо. Хөтөлбөрийн зорилго нь Завхан аймгийн аялал жуулчлалын салбарыг орон нутгийн хөгжлийг дэмжсэн иргэдэд хүртээмжтэй, тогтвортой хөгжил бүхий эдийн засгийн тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлэх бодлого, стратегийг тодорхой болгож, шаардлагатай дэд бүтцийг бий болгоход оршино. Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ нь Хар нуур орчмын байгалийн үзэсгэлэнт газар нутгийн экосистем болон экологийн бүтцийг хамгаалан ирээдүй хойчдоо унаган төрхөөр үлдээж хамгаалахын зэрэгцээ тусгай хамгаалалттай энэхүү газар нутагт хувийн хөрөнгө оруулалтад түшиглэсэн аялал жуулчлалын бизнесийг хөгжүүлэхэд чиглүүлэх байв.

Хөтөлбөрийн хүрээнд “Хар нуур-Үндэсний парк” төслийг хэрэгжүүлж, таван багц ажлыг хийхээр төлөвлөсөн. ►

► **Нэг.** Завхан аймгийн Хар нуур орчмын тусгай хамгаалалттай газар нутгийг байгалийн аялал жуулчлалын бүс болгох хөгжүүлэхэд чиглэсэн стратеги төлөвлөгөө, судалгаа ТЭЗҮ хийх. **Хоёр.** “Хар нуур- Үндэсний парк” байгуулах төслийн ТЭЗҮ-ийг боловсруулж, төслийн ажлын үе шат, санхүүжилтын хэлбэр, хэмжээг тодорхойлсон цогц баримт бичгийг бэлдэх, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг нэгдсэн удирдлагаар хангах зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх. **Гурав.** шаардлагатай дэд бүтцийг бий болгох зорилгоор Хар нуур руу татах эрчим хүч, тавих авто замын зураг төсөв хийлгэж, экспертийн дүгнэлт гаргуулах, зураг төсөв бүхий гүүрийн байгууламжийн гүйцэтгэлийн ажил хийх. **Дөрөв.** Аялал жуулчлалын мэдээллийн төвийг байгуулах, мэдээллийн эко смарт сан үүсгэж, аппликешн хийх, эвент арга хэмжээ, бүтээгдэхүүнийг загварчлах. **Тав.** Завхан аймгийн аялал жуулчлалын салбарын оролцогчдыг Үндэсний паркад аялал жуулчлалын бизнес эрхлэх, үйлчилгээ үзүүлэх чадавхид сургах, дэмжих, МУ-ын аялал

жуулчлалын нийлүүлэлтийн өртгийн сүлжээнд эзлэх байр суурийг нь нэмэгдүүлэх.

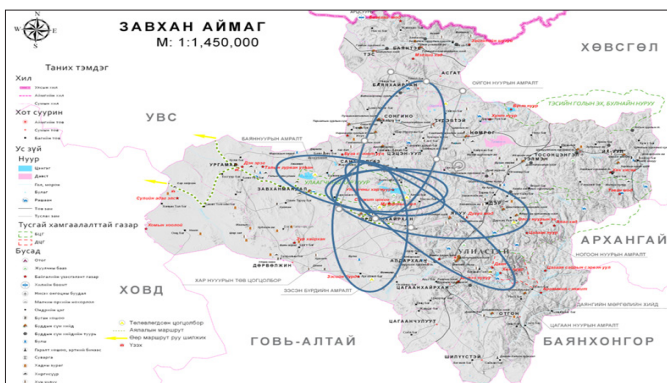
Эндээс эхний ТЭЗҮ боловсруулах ажил бэлэн болсон, 100 хувийн гүйцэтгэлтэй гэж хэлж болно. Бусад нь хүлээгдсэн байдалтай өнөөг хүрлээ.

Хар нуур, Мухартын гол, эргэн тойрны элсэн манхнуудыг хамарсан 1500 га газар нь тусгай хамгаалалттай байгалийн цогцолбор газар тул хамгийн зөв арга нь нэгдүгээрт, байгалийн өвөрмөц тогтоцыг байгаагаар нь хамгаалж, хадгалан тодорхой хэсгийг жуулчдад үзүүлэх замаар аялал жуулчлалын зорилгоор ашиглах. Хоёрдугаарт, нүүдэлчдийн соёл, уламжлал, зан заншил, амьдралын хэв маягыг үзэж сонирхох жуулчдыг энэхүү паркт авч ирэхийг зорьж, “Хар нуур-Үндэсний парк” төслийг эхлүүлж хэмээн бодож санаачилсан. Миний бие салбарынхантайгаа нэлээд удаан хугацаанд зөвлөлдөж, их ч судалсан. Монголын энэ салбарын хамгийн

шилдэг менежерүүдээс бүрдсэн баг хөгжлийн загварыг гаргасан.

Сэнжит цохио, Хар нуур, Мухартын голын орчмын 120 орчим га талбайг хамарсан байгалийн үзэсгэлэнт газруудыг үзүүлэх байрлалууд дээр тусгай төхөөрөмж, тоноглол бүхий харууц талбай, болон дүүжин гүүр, модон ба хатуу хучилттай замууд, агаарын дүүжин тээврийн хэрэгсэл, экстрим спортын хэрэглэгдэхүүнийг суурилуулсан барилга байгууламжуудыг барьж байгуулж, тохижуулах гээд олон талт ажлуудыг хамарсан цогц төсөл. Завхан аймаг, Эрдэнэхайрхан сумын иргэдийн амьдрал, орлогыг төдийгүй баруун бүсийн нутгийнханд өгөөжөө өгөх төсөл л дөө. Үүнийг хэрэгжүүлэх нь чухал юм.

Nomadic Mongolia сэтгүүлийн тусгай дугаараар дамжуулан “Хар нуур-Үндэсний парк” төслийн талаар тодорхой мэдээллийг уншигчдад хүргэж байгаад талархаж байна.

Эх сурвалж: "Хар нуур-Үндэсний парк" төслийн ТЭЗҮ

Хар нуур, Мухартын голыг аврах төсөл

“Хар нуур-Үндэсний парк” нь Монголын аялал жуулчлалын салбар дахь хамгийн өргөн бүрэлдэхүүнтэй, мэргэжлийн хүмүүс, холбоодын хамтран хийсэн төсөл юм. Нийтдээ 60 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй баг Монголынхоо нэгэн үзэсгэлэнт газрыг түшиглэн дэлхийд гайхуулах хэмжээний үндэсний паркийг байгуулах том мөрөөдлийг тархиндаа суулгаад ТЭЗҮ-г хийхээр ханцуй шамлан орцгоожээ.

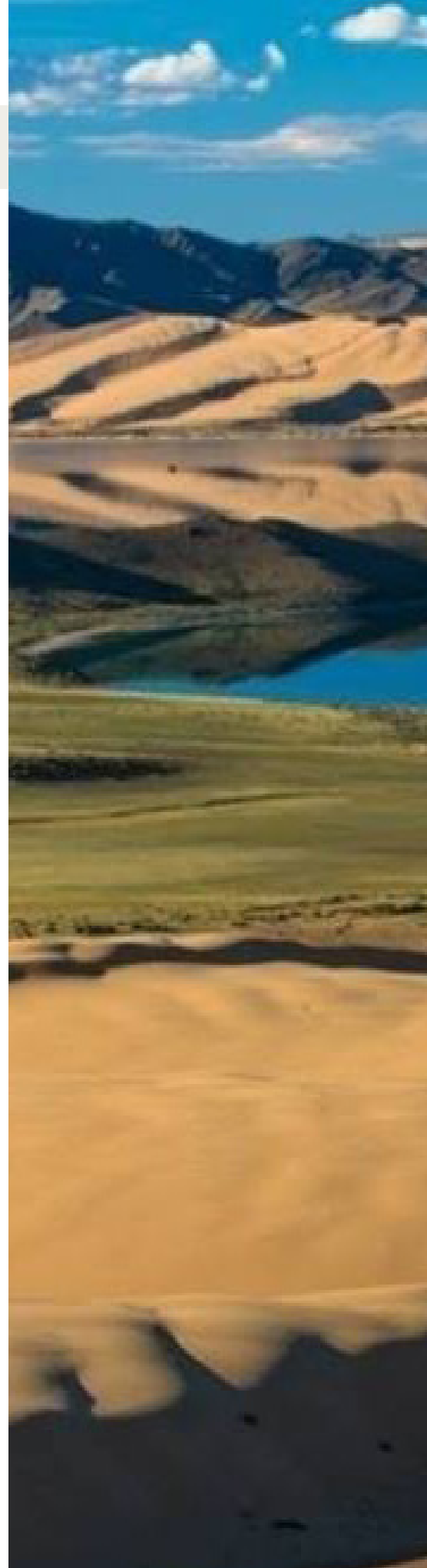
ТЭЗҮ боловсруулах ажлын хэсэг макро, микро орчны шинжилгээ, Завхан аймгийн удирдлага, үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхлэгчид, орон нутгийн иргэд болон менежментийн судлаачид, аялал жуулчлалын мэргэжилтнүүдийн түвшний уулзалт, хэлэлцүүлэг, ярилцлагуудыг өргөнөөр зохион байгуулсан. Энэ нь талуудын оролцоог хангах зорилготой. ТЭЗҮ боловсруулах үйл ажиллагаанд “Natural Sustainable” ХХК, Төслийн удирдлага, хөгжлийн хүрээлэн, Удирдлагын Академи, ХААИС, МУИС, Идэр Их Сургууль, Бүс нутгийн судалгаа хөгжлийн хүрээлэн, Инженер Геодези ХХК, “Монгол төрх ландшафт” ХХК, “УРВД” консалтинг

зэрэг компани оролцсон байна.

“Хар нуур-Үндэсний Парк” ТЭЗҮ нь нийт 2025 хуудаснаас бүрдэх бөгөөд 59 бүлэг, 300 дэд бүлэг, 1312 хүснэгт, 501 зураг, 156 график материал бүхий ажилбаруудаас бүрдсэн мега хэмжээний төсөл болжээ. /

“Монголчууддаа жишиг болгосон сайн төсөл хийе гэж зорьсон. Үнэхээр сэтгэлээ гаргаж ажиллая гэж манай багийнхан тохиролцсон” гэж Удирдлагын академийн багш, Менежментийн үндэсний зөвлөх, “Хар нуур-Үндэсний Парк” төслийн удирдагч Ц.Өнөржаргал ярьжээ.

Харин Төслийн зөвлөх, Монгол Улсын гавьяат багш, доктор профессор, Удирдлагын Академийн багш, Я.Шуурав “Төслийн ТЭЗҮ-д түүний алсын харааг, тогтвортой хөгжлийн болон “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн үзэл баримтлалтай уялдуулсан, “Олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц үндэсний парк байгуулах” гэж тодорхойлоод түүнээс ургуулан төсөл (Үндэсний парк)-ийн зорилго, үнэт зүйл, зорилтууд, үйл ажиллагааны үнэ цэнийг нарийвчлан томъёолжээ. Мөн ТЭЗҮ-д төслийн 25 нэрийн бүтээгдэхүүнийг ►

► нэгбүрчлэн зураглаж, хүлээгдэж буй үр дүн, төсөл хэрэгжүүлэх хугацаа, бүтээгдэхүүн тус бүрийн болон нийт хөрөнгө оруулалт, түүний үр ашгийг тооцоолж, ТЭЗҮ хэрэгжүүлэх үеийн бодлого, төлөвлөлтийн асуудлуудыг авч үзсэн нь аливаа ТЭЗҮ-д тавигддаг нийтлэг болон үндсэн шалгуурыг хангахаар болжээ” хэмээн дүгнэсэн байна.

Манай улсын хувьд аялал жуулчлал нь уул уурхай, хөдөө аж ахуйн дараа орох эдийн засгийн гуравдагч том салбар болох ирээдүйтэй салбар юм. Мөн эдийн засгийн бусад салбартай нягт уялдаатайгаар тогтвортой хөгжилд чиглэсэн ногоон эдийн засгийн бодлогыг хэрэгжүүлэх хамгийн боломжтой. “Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030” зорилтын хүрээнд “Монгол Улс нүүдлийн соёл, аялал жуулчлалын олон улсын төв болно” хэмээн тодорхойлсон байдаг. Энэ хүрээнд Засгийн газраас 2023-2025 онуудыг Монголд зочлох жилээр зарлаж, аялал жуулчлалын тухай хуулийг батлан гаргаж, аялал жуулчлалын салбараа хууль эрх зүйн хүрээнд дэмжиж ажиллаж байна.

Мөн Ковид цар тахлаас хойш дэлхийн аялал жуулчлалын чиг хандлагад томоохон өөрчлөлт гарч, олон улсын жуулчид онгон дагшин байгальтай, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлал бүхий улс орон руу аялах сонирхолтой болсныг мэргэжилтнүүд ярьсаар байна. Дэлхийн жуулчдын энэ шинэ хандлагад Монгол орон яг таг нийцэж буй учраас олон улсын мэдээллийн агентлагууд дэлхийн жуулчдын аялахад тохиромжтой 10 улсын нэгээр Монгол Улсыг байнга нэрлэсээр байна. Төв суурин газраас залхсан дэлхийн жуулчдын энэ хандлага цаашид ч үргэлжлэх бөгөөд нүүдэлчин соёл, үзэсгэлэнт байгальтай Монгол Улс дэлхийн анхаарлын төвд улам илүүтэй орсоор байх нь тодорхой юм. Тиймээс бид саваа бэлдэх ёстой.

Завхан аймгийн хувьд аялал жуулчлал хөгжих байгалийн өгөгдөлтэй нутаг. Хангай, говь, тал хээр гэсэн байгалийн бүх бүтэц нэг аймагт хослон байдаг нь Завхан билээ. Аялал жуулчлал сайн хөгжөөгүй, дэд бүтэц сул, ард иргэдийн аялал жуулчлалын талаарх ойлголт нимгэн байдаг нь харин өнөөдөр давуу тал болох юм.

Завхан аймаг эдийн засгийн өрсөлдөх чадварын судалгаагаар ч аймгууд дундаа хойгуур байруудад ордог. Энэ нь газар нутгийн байршил буюу өндөр уул нуруу, даваа гүвээдтэй, мөн гол мөрөн олон байдагтай холбоотой. Харин энэ бүхэн өнөөдөр аялал жуулчлалын хувьд жинхэнэ боломж гэж харагдаж байна. Тиймээс Завхан аймгийн эдийн засгийн хөгжлийн гарц бол

2018 он

“Nomadic by Nature-Eco Zavkhan” хөтөлбөр боловсруулсан

2019 он

“Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийг эхлүүлсэн

2020 он

“Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийн ТЭЗҮ-г хийсэн

2020 он

Завхан аймгийн ИТХ-аар “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийг хэрэгжүүлэхээр баталсан

УЛААГЧИНЫ ХАР НУУР

Монгол Улсын хувьд жуулчдын зорьдог цөөн бүс бий. Хөвсгөл, Өмнөговь, Хэнтий, Өвөрхангай, Архангай аймаг гэх мэт. Сүүлийн жилүүдэд дотоодын жуулчид баруун бүс нутагт аялахыг илүүд чухалчилдаг болсон билээ. Үүний нэг нь Завхан аймаг юм. 2023 оны жилийн эцсийн байдлаар Завхан аймагт дотоодын 65601, гадаадын 11467 нийт 77068 жуулчин аялжээ.

аялал жуулчлал юм. Үүнийг тус аймгийн үе үеийн удирдлагууд нь “ногоон аймаг” гэж тодорхойлж ирснээс харж болно. Гэхдээ ийн нэрлэхээд аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх чиглэлд дорвитой бодлого явуулж, бодит алхам хийх талд учир дутагдалтай явж иржээ.

Үүнд “Хар нуур-Үндэсний парк” төслийг онцлон хэлэхийг хүсч байна. Энэ бол Завхан аймгийг ►

► хөгжүүлэх, улмаар баруун бүсийн аялал жуулчлалын тулгуур эдийн засгийн төв болж чадах хэмжээний зорилгыг агуулсан, дөрвөн жилийн өмнө боловсруулж, ТЭЗҮ нь бэлэн болчихсон төсөл юм. Харин өдгөө энэхүү төслийг бодитоор хэрэгжүүлэхэд анхаарч ажиллах цаг иржээ. Тус төсөл орон нутгийн иргэдэд түшиглэсэн эко аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх гол зорилготой. Мөн Улаагчны Хар нуур дээр түшиглэн дагуул маршрутуудыг хөгжүүлэх замаар Завхан аймгийн аялал жуулчлалын салбарын хөгжлийг цогцоор харсан төсөл ажээ. Тухайлбал, тус төсөлд аймгийн олон сумын нутаг дэвсгэр дэх байгалийн үзэсгэлэнт газрыг хамарсан 6 дагуул маршрутыг хөгжүүлэхээр тусгасан байна. Аялал жуулчлалын 25 бүтээгдэхүүнийг бий болгож, дэлхийн

тэмээ, морь, сарлаг нь байна. Дэлхийд ховордсон тахь нь байна. Завхан аймаг энэ байгалийн нөөц дээрээ түшиглэн дэлхийд гайхуулсан аялал жуулчлалын цогц байгууламж барьж яагаад болохгүй гэж. Бид улс орныхоо ирээдүйг томоор харж, өргөн хүрээнд сэтгэж ажиллаж, амьдрах цаг ирсэн. Жалга довны үзлээсээ, улстөржилтөөсөө, хэдэн гэр бариад аялал жуулчлал хийж байна гэдэг бодлоосоо салах цаг болсон. Өвөг дээдэс минь бидэнд өгөгдөл, өв соёл, арвин түүхийг үлдээсэн. Бид одоо харин тэрхүү өвийг эдийн засгийн өргөн агуулгаар харж хөгжүүлж, улс орноо, аймгаа, орон нутгаа хөгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд “Хар нуур-Үндэсний парк” төсөл том үүрэг гүйцэтгэнэ гэж мэргэжилтнүүдийн хэлж буйг энд дахин давтан онцлон тэмдэглэе.

“Хар нуур-Үндэсний Парк” ТЭЗҮ нь нийт 2025 хуудаснаас бүрдэх бөгөөд 59 бүлэг, 300 дэд бүлэг, 1312 хүснэгт, 501 зураг, 156 график материал бүхий ажилбаруудаас бүрдэнэ.

хөвөө, орчин тойрон хүмүүсийн хөлддарагдаж, өтгөн шингэний үүр болж байна. Хамгийн сэтгэл эмзэглүүлэм асуудал бол нуур бохирдох аюул тулгарч, нуураас холгүй орших Мухартын голын ус татарч эхэлсэн явдал гэж нутгийнхан халаглан ярьж байна.

Энэ бүхэн юутай холбоотой вэ гэхээр тусгай хамгаалалттай энэ газарт төрийн бодлого, хөгжлийн стандарт байхгүйтэй холбоотой. Тусгай хамгаалалттай газарт аялал жуулчлалын үйл ажиллагаа эрхэлж болдог хуулийн үндэслэл бий. Гэхдээ аялал жуулчлалын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай стандарт, тогтсон дүрэм журам байхгүй байгаа нь гол асуудал болжээ. Эх орны аль ч газар, хаана ч иргэд аялах амрах эрхтэй. Харин төр засаг энэ эрхийг нь байгалиа хамгаалах байдлаар стандартжуулан хөгжүүлэх ёстой. Ийм стандарт байхгүйгээс Хар нуур нь Өгий нуур шиг жил бүрийн зун олны хөлд дарагдаж, бохирдох дээрээ тулсан байна. Энэ бол зөвхөн нутгийнхны сэтгэл эмзэглэх бус Монгол Улсын асуудал гэж харж байна. Тиймээс Хар нуурыг аврах гарц шийдэл нь энэ төсөл юм байна гэж дүгнэж байна.

улс орнуудын аялал жуулчлалын туршлагыг энэ бүс нутагт нэвтрүүлэн хөгжүүлэх том зорилтыг дэвшүүлжээ.

Завхан аймаг үзэсгэлэнт байгаль, уул ус, нуур, ховор ан амьтан, шувуудтай. Хангай, говь, тал хээр хосолмол байгалийн бүтэцтэй. Нүүдлийн соёл уламжлалаа хадгалсаар яваа малчид нь байна. Жуулчдын дурсамж бүтээх дуртай

Төслийн хамгийн эхний зорилго Хар нуур, Мухартын голыг хамгаалахад чиглэжээ гэж үзэж байна. Өнөөдөр тус газарт дотоодын олон аялагч, иргэд очиж, дуртай газраа байрлаж, хог бий болгож, байгалийг бохирдуулсаар байна. Компани, хувь хүмүүс дуртай газраа кэмп нэрийдлээр гэр барьж, үйл ажиллагаа явуулж байна.

Цэлэлзэн мэлтийх нуурын

Улаагчны Хар нуур- Үндэсний парк” төсөл

Алсын хараа: Тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг нутгийн иргэдэд түшиглэн хэрэгжүүлж, олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн үндэсний парк байна.

Төслийн зорилго: Завхан аймгийн уур амьсгал, байгалийн нөөцөд тулгуурласан аялал жуулчлалыг хүрээлэн буй орчны менежмент, стандартад нийцүүлэн бодлогын хүрээнд хөгжүүлнэ.

Төслийн үнэ цэн: Үнэ цэнэтэй байдал, Экологийн тэнцвэртэй байдал, Хүртээмжтэй, Тогтвортой байдал, Бүтээмжтэй байдал, Шинэлэг санаа инноваци

Хөтөлбөрийн хувьд: Завхан аймгийн Улаагчны хар нуур орчим төвлөрч, аймгийн нутаг дэвсгэрийг хамарсан дэмжих аялал жуулчлалын төвүүд бий болгон нийлүүлэлт талаасаа орон нутгийн иргэдийг хамарна.

Төсөл хэрэгжих байршил:

Улаанбаатар хотоос 1,120 км зайд орших Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын Улаагчны Хар нуур.

Аяллын кэмп 15

1. Төв кэмп
2. Экстрим кэмп
3. Майхан отог /Дөрвөлжин шанаа/
4. Майхан отог /Урт булаг/
5. Түр амрах цэг /Элсэн шанаа/
6. Тэмээчний кэмп
7. Түр амрах цэг /Сэнжит цохио/
8. Адуучны кэмп
9. Наран шарлагын кэмп
10. Сүсэг бишрэлийн кэмп
11. Даян хайрхан
12. Усан кэмп
13. Хутагтуудын кэмп
14. Элсний кэмп
15. Зан заншлын кэмп

Аяллын хөтөлбөрүүд:

1. Хар нуур – Үндэсний парк орчмын аяллын хөтөлбөрүүд
2. Отгонтэнгэр хайрхан орчмын аялал
3. Угсаатны аяллын хөтөлбөрүүд
4. Зэсийн бүрдийн элсний аялал
5. Хутагтаа шүтэх аяллын бүтээгдэхүүн

Төслийн оролцогч талууд:

Хөтөлбөрийн хувьд: Завхан аймгийн Улаагчны хар нуур орчим төвлөрч, аймгийн нутаг дэвсгэрийг хамарсан дэмжих аялал жуулчлалын төвүүд бий болгон нийлүүлэлт талаасаа орон нутгийн иргэдийг хамарна

Хэрэглэгчдийн хувьд: Завхан аймгийн иргэд, Монгол Улсын иргэд, гадаадын иргэд байна.

Бүтээн байгуулалтын хувьд:

Нутгийн иргэд, иргэдийн нөхөрлөл, төрийн захиргааны байгууллагууд, бизнесийн байгууллагууд, олон улсын байгууллагууд:

- Байгаль орчин, уур амьсгалын өөрчлөлтийн яам
- Завхан аймгийн Засаг даргын тамгын газар
- Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын Засаг даргын тамгын газар
- Нутгийн иргэд, орон нутгийн үйлдвэрлэгчид, бэлтгэн нийлүүлэгч байгууллагууд
- Төрийн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн захиргаа
- Орон нутгийн ТББ-ууд
- Хөрөнгө оруулагчид
- Төслийн ТЭЗҮ

Төслийн хүлээгдэж буй үр дүн

- Орон нутгийн иргэдийн амьжиргаа дээшилнэ
- Шинээр 127 ажлын байр бий болно
- Орон нутгийн болон улсын татварын орлого нэмэгдэнэ
- Аялал жуулчлалын үйлчилгээний олон улсын стандартын хэрэгжилт бий болно
- Үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамж дээшилнэ.
- Дэлхий олон орны жуулчдын зорих үзмэр болно.
- Шинэ бүтээгдэхүүн, хэрэглээний хэв маяг бий болно.
- Аялал жуулчлалын шинэ эвент нэмэгдэнэ.
- Үйлчилгээний экспортын орлого өснө
- Монголын түүх, соёлыг гадаадын жуулчид сонирхолтойгоор танин мэдэх боломжтой болно.
- Соёлын аялал жуулчлал хөгжиж аялал жуулчлалын орлого өсөн нэмэгдэнэ
- Түүх соёлоо хамгаалах дархлаа бий болно
- Хөрш зэргэлдээ орнуудаас аялал жуулчлалын салбарт өрсөлдөх чадвар нэмэгдэнэ

Төслийн хөрөнгө оруулалт:

- Төслийн нийт хөрөнгө оруулалт: **95,380,911,000** төгрөг
- Хөрөнгө оруулалтын нөхөх хугацаа: **5-9** дэх жил

Төсөл хэрэгжүүлэх хугацаа:

2020 – 2030 он хүртэл **10** жилийн хугацаатай хэрэгжинэ.

Нийт ажилчдын тоо: **126**

- Төв болон дэд кэмпүүдэд 101 ажилтан
- Аяллын хөтөлбөрүүдэд 25 ажилтан

Нийт хүчин чадал:

- Төв кэмп, дэд төвүүд нийтдээ өдөрт 1104 хүн хүлээн авах хүчин чадалтай
- Аяллын 25 хөтөлбөр жилд 1800 аялагч хүлээн авах хүчин чадалтай

Ажиллах сар:

- Төв цогцолбор жилийн 4 улиралд,
- Дэд төвүүд 6, 7, 8-р сард
- Аяллын 24 хөтөлбөр 6, 7, 8-р сард.
- 1 хөтөлбөр 11, 12, 1, 2-р сард тус тус ажиллана

Жилийн нийт өртөг:

3.2 тэрбум

Кэмпийн үйл ажиллагаа болон аяллын хөтөлбөрийн 10 жилийн дундаж өртгийн нийлбэр **3,292,592,399** төгрөг

Жилийн орлого

8.9 тэрбум

Кэмпийн үйл ажиллагаа болон аяллын хөтөлбөрийн 10 жилийн дундаж орлогын нийлбэр **8,995,884,026.7** төгрөг

Ашиг

5.7 тэрбум

Төслийн 10 жилийн дундаж ашгийн нийлбэр **5,703,291,627.6** төгрөг

З.НАРАНТУЯА: ХАР НУУР ДЭЭР СУУРИЛСАН ҮНДЭСНИЙ ПАРКИЙГ МОНГОЛ УЛСАД АНХ УДАА БИЙ БОЛГОЁ ГЭЖ ЗОРЬСОН

УИХ-ын гишүүн асан, Завхан аймгийн аялал жуулчлалын холбооны тэргүүн, “Хар нуур-Үндэсний парк” төслийн санаачлагч З.Нарантуяатай ярилцлаа.

-Та Завхан аймгийн Аялал жуулчлалын холбооны тэргүүнээр ажилладаг. Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломж Завханд хир байна вэ?

-Миний хувьд Завхан аймгийн хөгжлийн үндсэн суурь нь аялал жуулчлал гэж үзээд энэ салбарт ихэд анхаарсан. Байгалийн бүх төрлийн хангай, тал хээр, говь хосолсон өвөрмөц тогтоц, аялал жуулчлалын өгөгдөлтэй нутаг. Үзэсгэлэнт байгаль, арвин баялаг түүхтэй. Шашны төрөлжсөн аяллыг ч хөгжүүлэх бүрэн

боломжтой. Элс нь байна. Экстрим аялал жуулчлалыг хөгжүүлж болж байна. Нуур, гол мөрөн нь байна.

Завхан аймгийн эдийн засгийн тэлэлтийг бий болгох цорын ганц үндсэн салбар бол аялал жуулчлал. Тиймээс миний бие “Хар нуур-Үндэсний парк” төслийн судалгаа шинжилгээний ажил руу бүх цаг, мэдлэг чадвараа зарцуулсан. Төслийн бүх л судалгаа, шинжилгээ, ТЭЗҮ-г хийчихсэн, хэрэгжүүлэх схем нь ч бэлэн болчихсон.

“Хар нуур” төсөл нь нэг нуур дээр очиж амрах тухай ойлголт биш юм. Улаагчны хар нуурыг зорьж буй жуулчны урсгалыг ашиглаад аймгийн аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх гол зорилготой. Улмаар баруун бүсийн аялал жуулчлалын

салбарын хөгжилд томоохон хувь нэмэр оруулах мега төсөл юм.

-Та Хар нуур-Үндэсний паркийг АНУ-ын Аризона муж дахь Гранд-каньоны парк шиг болгох хүсэл тэмүүллээр ТЭЗҮ-д хандсан гэж ярьсан байсан. Манайхан чинь парк гэхээр их буруу ойлгоод байдаг шүү дээ.

-АНУ-д сурч амьдарч байхдаа Аризона мужийн Гранд-каньон паркаар аялсан юм. Үзэсгэлэнтэй, өвөрмөц сонин тогтцтой газар байдаг. Завхан аймгийн Монголын их элс, Бор хярын элсэн манхнууд, Мухартын гол, нууруудыг санагдуулам ижил төстэй газрууд бий л дээ. Индианчуудын соёл иргэншлийн түүхтэй танилцаж, байгалийн сайхныг үзэх гэсэн олон зуун жуулчин энэ ►

► паркийг зорьдог. Тэнд байгалийн сайхныг хүмүүс үзүүлж харуулаад, таашаал мэдрүүлээд мөнгө авч, тэрхүү байгалийг хамгаалж байна.

Яг л үүн шиг Хар нуур дээр түшиглэсэн аялал жуулчлалын паркийг бий болгох бодол төрсөн. Хар нуур, Мухартын гол өнөөдөр олны хөлд дарагдаж, нуур, голууд бохирдож, багасч байгаа гээд асуудлууд их гарч байна. Тэгвэл парк болгож тухайн газар бүс орчмыг хөгжүүлснээр аялагчид дураараа дургиж, хаа хамаагүй буудаллаж, хог тарьж, нуур голыг бохирдуулж чадахгүй болно. Тогтоосон дүрэм журам, стандарт бүхий газруудаар аялаж амраад, зураг хөргөө авахуулаад явна гэсэн үг. Байгальд ээлтэйгээр аялах боломж нөхцөлийг бүрдүүлээд өгнө гэж ойлгож болно.

–“Хар нуур-Үндэсний парк” төслийн тухай товч ярих уу?

–Хар нуурын-Үндэсний паркийн газар нь долоон байрлалыг багтаасан 100 орчим га талбайг хамрах юм. Тусгай хамгаалалттай газар нутаг учраас паркийн захиргааг тусгай хамгаалалттай газрын захиргаа, Эрдэнэхайрхан сумын иргэдийн төлөөлөлтэй хамтарсан хэлбэрээр байгуулахаар менежментийн төлөвлөгөөнд тусгасан.

Хар нуур, Мухартын голын эко систем нь маш эмзэг тул энэ байдлыг харгалзан нуурын эрэг дагуу Хөвсгөл нуур, Тэрэлжийн цогцолборууд шиг эрэг, тохой болгоныг хэсэгчилж иргэн, ах ахуйн нэгжид өмчлүүлэхгүйгээр харин үндэсний паркийн захиргаа нэгдсэн төлөвлөлт, газар зохион байгуулалттайгаар байгалийн өнгө төрхийг нь хадгалж, хамгаалахын сацуу төрөл бүрийн үйлчилгээг парк өөрөө болон нутгийн иргэдийн оролцоотой хоршоо, нөхөрлөлд зарим байршилд гэрээний үндсэн дээр үйлчилгээ үзүүлэх эрх олгох замаар хэрэгжүүлнэ.

Төслийн хүрээнд аяллын 25 бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлнэ. Үүний бүх өгөгдөл Завхан аймагт бий. Хар

нуураас говийн их элс рүү аялна. Дагалдах маршрутуудыг хийж өгсөн. Хойшоо олон хутагт хувилгаадын нутгуудаар аялах маршрут бий. Ойгон нуур руу болон Отгонтэнгэр хайрханы рашаан сувиллын бүс рүү хийх аялал. Загасчлах хүмүүст зориулсан Баяннуурын маршрут. Аяллын таван том чиглэлийг хөгжүүлнэ. Хангай, говь, тал хээрт очно. Аялагчид Монголын байгалийн бүх бүтцийг нэг аймгаас мэдрээд цаг уурыг нь харах боломжтой.

Хар нуур өөрөө байгалийн онцгой өгөгдөлтэй. Олон төрлийн шувууд ирдэг. Шувуу харах аяллыг хөгжүүлэх боломжтой. Мөн олон төрлийн бичил биетэн амьдардаг. Улаан номонд орсон бичил биетэнгүүд ч бий.Тэгэхээр шувуу, бичил биетэн харах, загасчлах, дээр нь агаарын трамбайны үйлчилгээ, экстрим спортын аялал гээд бүгдийг агуулсан 25 аяллын бүтээгдэхүүн бий болно. Донойн хөндийн нисэх буудалд аялал жуулчлалын мэдээллийн төв байгуулна. Яруугийн хүрээнд зөвхөн Завхан аймагт ирж үзэж, мэдэрч болох Завханы аяллын брэндүүдийг бий болгоно. Дөрвөн улиралд тогтмол явуулдаг эвэнтүүдийг хөгжүүлнэ. Үүний тулд орон нутгийн иргэд үйлчилгээгээ сайтар үзүүлдэг байх шаардлагатай. Сарлагаараа, тэмээгээрээ, мориороо үйлчилнэ.

Мухартын голыг үзэхээр гадаад, дотоодын жуулчид олноороо ирдэг. Элсэн дороос гарч ирж буй гайхалтай өвөрмөц гол юм. Элсээ нураахгүйн тулд бөмбөлгөөр тойрох гэх мэт орчин үеийн техникийн дэвшлийг ашигласан аяллын бүтээгдэхүүн бий болгоно. Аялал жуулчлалаараа алдартай Вьетнам, Тайландад нэвтэрсэн аяллын тоног төхөөрөмжүүдийг нэвтрүүлнэ.

–ТЭЗҮ дээр 60 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй том баг ажилласан байна лээ. Нэлээд судалгаа, шинжилгээ шаардсан том төсөл болжээ гэж харсан.

–Орон нутгийн хэрэгцээ, иргэдийн хүсэл сонирхол, оролцоо, эдийн

засгийн боломж, амьдралын эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх шаардлагыг бодолцон төслийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгө оруулалт, санхүүг босгох боломж зэргийг бүх талаас нь харж, ямар хэлбэрээр, хэрхэн яаж хөгжүүлэх вэ гэдгээ илүү тодорхой болгохын тулд судалгаа, төлөвлөлт, зураглалыг нарийн мэргэжлийн хүмүүсээр хийлгэх шаардлагатай байсан. Ийм учраас судалгаа, ТЭЗҮ боловсруулах, зарим дэд бүтцийг бий болгох, бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх, иргэдийг сургах зэрэг 10 гаруй чиглэлийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх ажлыг улсын төсвийн хөрөнгөөр санхүүжүүлж хийлгэхээр 2018 оны улсын төсөвт тусгуулсны дагуу аймгийн ЗДТГ тендер зарлаж, сонгон шалгаруулалт хийсэн.

Тендерт Монголын энэ салбарын хамгийн шилдэг менежерүүдээс бүрдсэн баг шалгарч ажиллан хөгжлийн энэ загварыг гаргаж өгсөн билээ. Судалгааны баг экосистемийн, инженер геологийн судалгаа, байр зүйн зураглал, судалгаа, рекриацийн шинжилгээ, хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ, хот, хөдөөгийн эрэлтийн чиг хандлагын судалгаа зэрэгт үндэслэн эдийн засгийн модель гаргаж, олон улсын тэргүүн туршлага, орчин үеийн хандлагыг харгалзан үзсэн маш сайн төсөл боловсруулсан. Газар зохион байгуулалт, бүсчлэл төлөвлөлтийг нь хийж, төслийг хэрэгжүүлэх менежмент, стратеги төлөвлөгөөг нь хүртэл бэлэн болгосон үнэхээр үндэсний парк байгуулж, ажиллуулах бэлэн загвар юм. Үүнийг баруун бүсийг аялал жуулчлалын бүс болгон хөгжүүлэхэд ашиглах бүрэн боломжтой.

–Энэхүү төсөл хэрэгжсэнээр ямар үр дүнд хүрнэ гэж үзэж байна вэ?

–Хамгийн гол нь эмх цэгцтэй, төлөвлөлттэй аялал жуулчлалын бүс бий болгох замаар иргэд, аж ахуйн нэгжийн оролцоотой, хүртээмжтэй аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломж, нөхцлийг бүрдүүлнэ. Уялдаа ►

**“Хар нуур-
Үндэсний
парк” төсөл
нь нэг нуур
дээр очиж
амрах тухай
ойлголт
биш юм**

- холбоо бүхий нэгдсэн бодлого, зохицуулалттай болсноор аялал жуулчлал Завхан аймгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн тулгуур салбарын нэг болно. Тогтвортой хэрэгжих бодлого, стратегид суурилсан тодорхой зорилт бүхий арга хэмжээ тодорхой болж, төсөл арга хэмжээ бүрийг санхүүжүүлэх төр, олон улсын байгууллагын болон хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, санхүүжилтын ойлгомжтой схемийг бодлогын баримт бичгээр тодорхойлж, зарчмыг баталгаажуулснаар хөрөнгө оруулалтын найдвартай орчин бүрдэнэ. Жуулчид зорин ирэх газрын байгаль орчны аюулгүй байдал, үзэсгэлэнт байдлын хадгалалт найдвартай байдал, хог хаягдлын зохистой, хяналттай менежмент бий болж, хариуцлагатай аялал жуулчлал хөгжих суурь тавигдана. Жуулчлан ирэх аялагчдыг татах бүтээгдэхүүн, арга хэмжээ (эвэнт) хөгжилд ахиц гарч, аялагчдад шаардлагатай үйлчилгээний мэдээлэл, бүтээгдэхүүн арга хэмжээний хөтөлбөр нийтэд хүртээмжтэй, цэгцтэй хүрдэг Ай Ти системд суурилсан мэдээллийн цогц системийг бүрдүүлж, байнгын ажиллагаатай болгоно. Орон нутгийн иргэдийг чадваржуулж, аялал жуулчлалын бизнесийн оролцогч болгосноор өрхийн орлого нэмэгдэж, иргэдийн амьжиргааны чанарт ахиц гарна.

-Уг төсөл яагаад явахгүй, гацчихсан юм бэ?

-Аливаа төслийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд уг төслийг удирдах төслийн удирдлагын баг хэрэгтэй. Манай улс яг ийм удирдлага,

менежментээр үндэсний парк байгуулж удирдаж явсан түүх, туршлага харьцангуй бага, хөдөө орон нутагт төслийн удирдлагын мэргэжилтнүүд үнэхээр дутагдалтай байна. Тиймээс хөдөөг хөгжүүлэх ямар ч томоохон ажил ийм л байдлаар мөнгө хөрөнгө үрсэн үр дүн муутай ажил болж байгаад анхаарал тавьж, менежерүүдийг сургаж, бэлтгэх, төслийн удирдлагын мэргэшсэн менежерүүдээр төслийг удирдуулж байх хэрэгтэй байна.

Орон нутгийн удирдлагын түвшний хүмүүс, төрийн албан хаагчдад том мега төсөл гэж юу юм, хэрхэн түүнийг хэрэгжүүлж, ямар менежмент хийх вэ гэдэг мэдлэг, туршлага байхгүй байна. Ойлголт, мэдээлэл ч алга. Орон нутгийнхаа хөгжлийг бүхэлд нь харах суурь ойлголт байхгүй учраас төсвийн мөнгийг хэрэггүй зүйлд зарцуулдаг үргэлгэн байдал улсын хэмжээнд бий шүү дээ. Ямар ч үр дүн авчрахгүй зүйлсэд мөнгийг зарцуулаад дуусдаг нь анзаарагддаг.

Завханы хувьд аймгаа төлөвлөж хөгжүүлж үзмээр байна шүү дээ. Манайд хөгжлийн төлөвлөлт гэдгийг ойлгодоггүй. Барилгын яамны дэд бүтэц, шугам сүлжээ барих төлөвлөлттэй хольж ойлгодог.

Энэхүү төсөл Завхан аймгийн эдийн засгийг 14 хувиар өсгөх боломжтой гэж судалгаагаар гарсан. Алтай Таван богд, Хяргас нуурыг зорих аялагчид Хар нуураар дайрч явдаг аялал жуулчлалын сүлжээний томоохон хэсэг болох юм. Тиймээс Хар нуур дээр суурилсан үндэсний паркийг Монгол Улсад анх удаа бий болгоё гэж зорьсон. Хар нуур өөрөө тусгай хамгаалалттай газар нутаг. Тусгай хамгаалалттай газрыг аялал жуулчлалын зориулалтаар ашиглаж болох хуулийн заалт бий. Тусгай хамгаалалттай газар нутгийг аялал жуулчлалын зориулалтаар ашиглана гэдэг нь хамгаалангаа арчлаад явна. Үзэсгэлэнт байгальдаа хүмүүсийг авчирч амруулангаа экосистемийг нь авч үлдэнэ гэсэн үг. Жуулчдад нүүдэлчин соёл уламжлалаа харуулж, байгалийн сайхныг мэдрүүлээд явахад нь төлбөр авах ойлголт. Нутгийн ард иргэд үр шимийг хүртэж, орлогоо дээшлүүлнэ, орон нутаг, аймаг, улмаар улс орны эдийн засагт үр ашгийг авч үлдэнэ гэж ►

3.Нарантуяа: Гранд каньоны зарим газар манай Сэнжид цохио орчмын газар шиг харагддаг.

АНУ-ын Аризона мужийн Гранд каньон парк

► ойлгож болно. Ийм л агуулгатай том төсөл.

Байгалийн экосистемийг тэр чигт нь хадгална. Орон нутгийн эдийн засгийн хөгжилд аялал жуулчлал томоохон хувь нэмэр оруулдаг салбар болно. Иргэдийн аж амьдралыг сайжруулахад нүүдэлчин соёл, малчдын амьдралын хэв маяг үр шимээ өгч эхлэх юм.

-Төслийн хөрөнгө оруулалт багагүй дүн сонсогдож байна. Хөрөнгө мөнгийг хэрхэн яаж босгохоор төлөвлөж байгаа вэ?

-Төслийн нийт өртөг 95.3 тэрбум төгрөг байхаар тооцоолсон. ТЭЗҮ-д санхүү, хөрөнгө оруулалтыг олон улсын байгууллага, төсөв болон хувийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлэхээр зардал, өгөөжийг ч бүрэн тооцсон байсан. Төсөл бүрэн хэрэгжсэнээр жилд 7500 жуулчин авах хүчин чадал бүхий дэд бүтэц бүрдэх юм. Гэхдээ энэхүү ТЭЗҮ-г хийснээс хойш 5 жил орчим болж буй тул хөрөнгө оруулалтын дүн өөр болох болов уу.

Хөрөнгө оруулалтын 10 хувийг улсын төсвөөс, 20 гаруй хувийг Дэлхийн банк, АХБ, олон улсын байгууллагуудаас, үлдсэн 50 гаруй хувийг хувийн хэвшлээс бүрдүүлнэ гэж тооцсон. Төр, олон улсын байгууллага, хувийн хэвшлийн түншлэлийн хүрээнд хөрөнгө оруулалтыг босгож хэрэгжүүлэх ТЭЗҮ-г хийгээд бэлэн болгочихсон. Төслийн хэрэгжилтийн менежмент, стратеги, төлөвлөгөөг бүгдийг гаргаад бэлэн болгочихсон. Баруун бүс нутагт хэрэгжих аялал жуулчлалын хамгийн том, манайдаа л мега гэж хэлж болох төсөл.

Бид энэхүү төслийг сайтар судалж, чин сэтгэлээсээ ажиллаж үндэс суурийг тавьсан. ТЭЗҮ боловсруулалт, сургалт судалгаа, боловсон хүчнийг сургах, зургуудыг хийлгэхэд улсын төсвөөс 1.2 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө тавиулж чадсан. Монголын мега төслийн мэргэжилтнүүд, Удирдлагын академийн багш нар, хөрөнгө оруулалт, санхүүгийн судлаач мэргэжилтнүүд гээд 67 хүний оролцоотой багаар ТЭЗҮ-г хийлгээд Завхан аймгийн ИТХ-д оруулсан. ИТХ аймгийн аялал жуулчлалыг энэ төслийн хүрээнд хэрэгжүүлнэ гээд баталчихсан. Харамсалтай нь энэ баталчихсан төслөө ойлгож удирдаж, явуулах талд хоёр Засгийн газар дамжаад зогссон. Засгийн газрууд энэхүү төслийн цаад том агуулга, эдийн засгийн үр өгөөжийг ойшоож үзээгүй. Зөвхөн Нарантуяа гэж хүн санаачилсан гэдэг өнцгөөс хандсан.

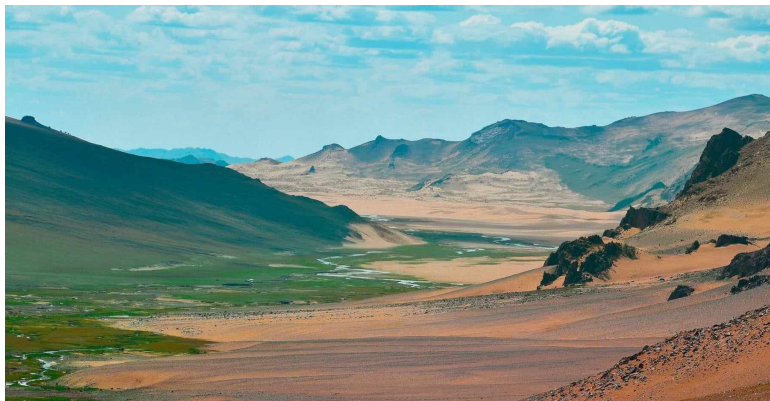
Харин аймгийн одоогийн Засаг дарга Г.Өнөрбаяр залуу хүнийхээ хувьд, мөн томоохон яамны Төрийн нарийн бичгийн даргаар зургаан жил тогтвортой ажилласан хүний хувьд энэхүү төслийг аймгаа хөгжүүлэх өнцгөөс харж ойлгож байгаад би маш их баяртай байгаа. ►

АНУ-ын Аризона мужийн Гранд-каньон парк шиг Хар нуур дээр түшиглэсэн аялал жуулчлалын цогцолбор паркийг бий болгох бодол төрсөн.

АНУ-ын Аризона мужийн Гранд каньон парк

Завхан аймаг, Эрдэнэхайрхан сум. Хангай, Говийн зааг

► **-Улсын төсвийн 1.2 тэрбум төгрөгийг тус төслийн ТЭЗҮ-г хийхэд бүрэн зарцуулж чадсан уу?**

-1.2 тэрбум төгрөгийн төсөв тавиулж чадсан ч 400 сая төгрөгт энэ бүх зүйлсийг хийсэн. 900 сая төгрөгийг буцаагаад татчихсан. Одоо малчдад сургалт хийх, тэмдэг тэмдэглэгээ хийх гэх мэт ажлууд бий. Эрдэнэхайрхан сумынхан, малчид энэ төсөл хэрэгжихийг хүлээсээр байгаа.

Одоогоор төслийг хэрэгжүүлэх нь бүү хэл, Сангийн яам, тендерийн ажлыг нь ч дуусгуулж, хүлээн авдаггүй, дутуу санхүүжилтыг нь өгдөггүй байдалтай байна. Үнэхээр хариуцлагагүй.

Харин өнөөгийн Засаг дарга улс төрийн үүднээс бус аймгаа хөгжүүлэх нүдээр хармаар байна. Энэ төслийн ТЭЗҮ-г хийсний төлөө танд талархаж байна. Концепцийг бүхэлд нь гаргаад өгчихсөн байхад үүнийг хэрэгжүүлэхгүй өнөөг хүрнэ гэхээр аймаг хөгжихгүй байх нь ойлгомжтой юм байна. Би аймгийн Засаг даргаа үргэлжлүүлээд хийвэл улс төрийн бариаргүйгээр энэ төслийг хэрэгжүүлнэ гэдэг дарга. Тиймээс би баяртай байгаа. Хамтраад бодит ажил болгоод эхлэх юмсан гэсэн бодолтой байна. Өмнөх Засаг даргууд энэ төслийг уншаа ч үгүй байх. 2 боть бүхий ТЭЗҮ бий. Төслийг хийсэн хүмүүс, мэргэжилтнүүд ихэд гайхдаг. Бид ийм төслийг өөр аймагт хийгээд өгсөн бол биднийг хоймортоо залж баатрууд гэнэ дээ. Гэтэл биднийг мөнгө нэхлээ гээд загнасан шүү гэж ярьсан. Төслийн эдийн засаг, санхүү хөрөнгө оруулалтын хэсгийг Хасбанкны захирал асан М.Болд ахалж хийсэн. Нутгийн сэтгэл гаргаж өгөөч гэж намайг хүсэхэд тэрбээр үнэхээр нутгийн сэтгэлээр хандаж, нягт нямбай судалгаа тооцоолол хийж өгсөн дөө.

-Хуучнаар БОАЖЯ-нд уг төслийг танилцуулсан уу? Одоо бол аялал жуулчлал Соёл, спорт, аялал жуулчлал, залуучуудын яаманд харьяалагдах боллоо.

-БОАЖЯ энэ үнэхээр чухал төсөл гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн. Харин одоо би шинээр байгуулагдсан харьяалагдах яамдын сайд нарт төслөө авч орж, сайтар танилцуулж, хэрэгжүүлэхийн төлөө явна. Ерөнхийдөө бол БОУАӨ-ийн сайд С.Одонтуяа, ССАЖЗ-ын сайд Ч.Номин нарт товч ярьсан байгаа.

Нөгөө талаар, маш сайн төсөл байгаад байхад хөрөнгө мөнгө нь өөр тийшээ явчихдаг талтай. Тухайлбал, Би АХБ-нд хандаж, 10 сая ам.долларыг энэ төсөл рүү зориулж өгөөч ээ гэсэн хүсэлт явуулсан юм. Гэтэл АХБ-ны зүгээс Завханаас сонгогдсон УИХ-ын гишүүд хүсэлтээ өгөхгүй байсан учраас мөнгийг Баян-Өлгий рүү явууллаа гэж хэлсэн. Гэтэл Баян-Өлгий аймагт ямар ч төсөл байгаагүй байсан. Аливаа зүйлд улстөржсөн хандлага чухал ач холбогдолтой ажлуудын хэрэгжих боломжийг хааж байгаа жишээ юм. Ийм л том төсөл 2020 оноос хойш миний ширээн дээр байсаар байна. “Хар нуур-Үндэсний парк” бол баруун бүсийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх Хөвсгөлийн дараа орох хэмжээний дотоодын жуулчдын урсгалыг бий болгох томоохон ач холбогдолтой төсөл юм.

Энэ төсөл хэрэгжсэнээр аялж буй хүмүүс дуртай газраа бууж, байгаль дэлхийг сүйтгэх ямар ч боломжгүй болно. Орон нутгийнхан өөрсдөө үйлчилгээгээ үзүүлээд төлбөр мөнгөө аваад явчихна. Хувийн хэвшлийнхэн кэмпээ бариад ажиллана.

-Хар нуур өөрөө маш эмзэг гэж төслийн судалгааны дүгнэлт гарсан байсан. Ийм эмзэг ►

Мухартын гол

Завханы хувьд аймгаа төлөвлөж хөгжүүлж үзмээр байна шүү дээ. Манайд хөгжлийн төлөвлөлт гэдгийг ойлгодоггүй. Барилгын яамны дэд бүтэц, шугам сүлжээ барих төлөвлөлттэй хольж ойлгодог.

3.Нарантуяа Улаагчны хар нуур

► **байгалийн өгөгдлийг хэрхэн яаж байгалийн баялаг болгон ашиглах вэ?**

-Эмзэг нуур. Экосистемийн судалгааны дүнд хойд хэсэгтээ кэмп барьж үйлчилгээ үзүүлэхийг хориглочихсон байгаа. Тиймээс нуурын хойд талд ямар ч үйлчилгээ үзүүлэхгүй, хүний хөлөөс хол байлгана. Харамсалтай нь биднийг ингээд явж байх зуур нэг кэмп баригдчихсан. Тусгай хамгаалалттай газар учраас нэмж газар олгуулахгүй байх асуудлыг би шийдэж чадсан. БОАЖ-ын сайдтай ярьж, асуудлыг ойлгуулсан. Миний хийж чадсан нэг ажил. Нэмж л газар олгуулж болохгүй шүү. Энэ эмзэг нуурт газар олгоод байвал та нүгэл үйлдэж байна гэсэн утгатай асуудлыг ярьж, сайд нарт ханддаг даа.

-Аяллын маршрутууд, бүтээгдэхүүн, кэмпүүд гээд зургийг маш гоё гаргасан байна лээ. Төслийн ТЭЗҮ-г хийсэн баг сэтгэлээсээ ажиллажээ гэж бодсон.

-Дизайн загвар хийсэн хүмүүс үнэхээр сайхан төсөл хийж өгсөн. Хутагт хувилгаадын өлгий нутгийн аялал жуулчлалыг сайхан хөгжөөсэй гэж хүсч хийсэн төсөл. Энэ нь хувийн хэвшлийнхэнд давуу талтай. Хувийн хэвшлийн компаниуд дахин ТЭЗҮ, судалгаа, загвар гаргах ямар ч шаардлагагүй. Бэлэн загвар гарчихсан. Тендер зарлалаа, хэрэгжээд эхлэхэд бэлэн болчихсон ийм төсөл байгаа юм. Улсын төсвийн хөрөнгөөр 70 гаруй км зам барьж, эрчим хүчний шугам татахаар байгаа. Сэнжит Цохио руу агаарын бөмбөлгөөр явах, элсний, гэрлийн, усны шоунууд болох гэх мэт гадаад, дотоодын жуулчид бужигнасан үндэсний парк болох юм. Би тэгж мөрөөдөж, тэр мөрөөдлөө техникийн даалгавар гүйцэтгэх хүмүүстээ хэлсэн. Яг түүгээр хийж өгсөн. Төслийн багийнхан Монголын мега төслүүд дотор хамгийн сайн хийсэн төсөл гэж хэлсэн шүү. Тэд маань хааяа энэ төсөл хэзээ хэрэгжиж эхлэх үү гэж над руу ярьдаг.

-Арваад жилийн хугацаанд хэрэгжих төсөл.

2021-2031 он хүртэл. Дөрвөн жил нь ямар ч үр дүнгүй өнгөрчээ гэж харагдаж байна.

-Өнгөрсөн хугацаанд ядахдаа суурь нь тавигдсан байх ёстой байсан. Дотоодын аялал жуулчлал, бүс нутаг, улмаар олон улсын аялал жуулчлалын бүс нутаг болох том амбицтай төсөл.

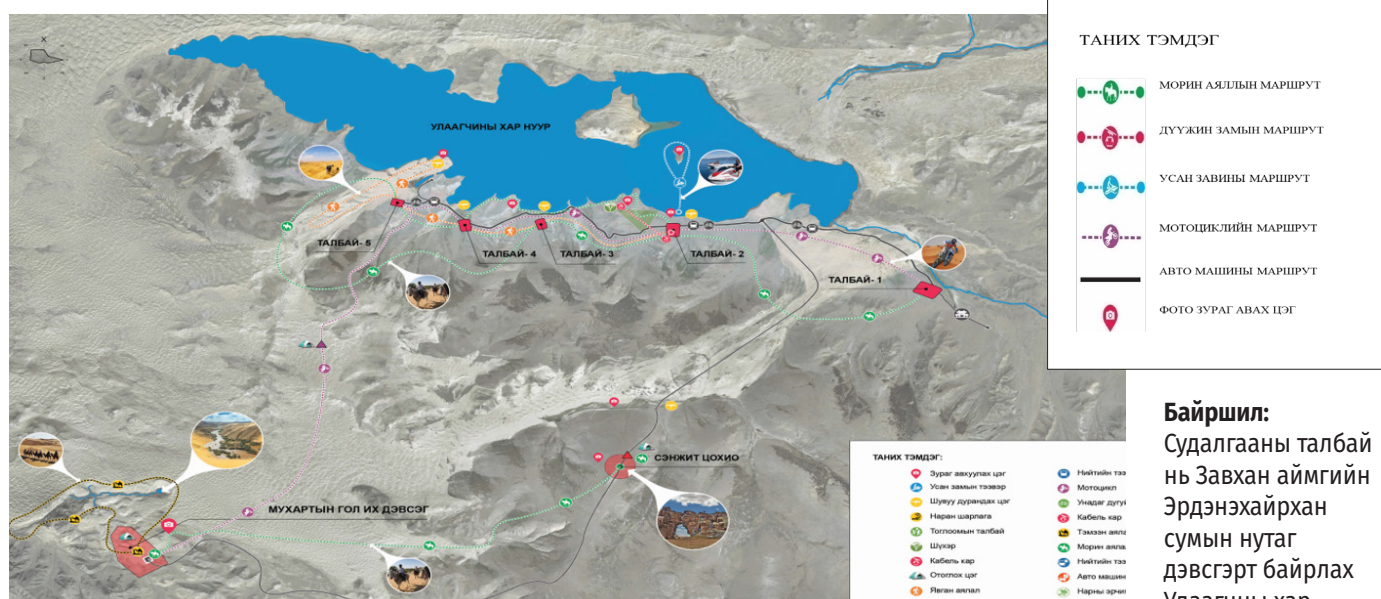
Оройтоод байна. Хар нуур маань Өгий нуур шиг болох вий гэж эмээгээд л байна. Яг одоо л маш хурдтайгаар хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Мега төслүүд хийхэд ямар судалгаанууд хийдэг түүнийг бүрэн хийсэн, цогц төсөл учраас хөрөнгө оруулагчид маш их сонирхож байна. Завхан аймгийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх цогц бодлогын баримт бичиг юм шүү дээ.

Төслийн эдийн засгийн үр ашиг нь Завхан аймгийн ДНБ-ий өсөлтийг 4.8 хувиар, бодит дүнгээр 140 орчим тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэх, аймгийн иргэдийн нийт орлогыг 108.0 тэрбум, нутгийн нэг иргэний орлогыг 5.8 сая төгрөгт хүргэх, 7000 орчим хүнийг 7.8 орчим тэрбум төгрөгийн орлоготой болгох 25 аяллын бүтээгдэхүүнийг эзэмшиж, үйлчилгээ үзүүлэх тийм боломжийг иргэдэд аж ахуйн нэгжид бүрдүүлж өгөх төсөл юм. Эрсдэлийн түвшин, своп шинжилгээг маш сайн хийсэн, эдийн засгийн үндэслэлээ нарийн сайн гаргасан төсөл.

Бид төслийнхөө нэрийг “Элсний сувд” гэж нэрлэсэн. Ажлын байр олноор бий болно. Нутгийн иргэдийн олох орлого нэмэгдэж, аялал жуулчлалын үр нөлөөг мэдэрч ойлгож, сайхан амьдрах боломжтой болно. Тасралтгүй үргэлжлэх орлогын эх үүсвэртэй болно. Орон нутаг хөгжинө. АХБ-ны олон улсын стандартын шаардлагад нийцсэн байдлаар төслийг хийсэн. Гэтэл зарим хүмүүс Нарантуяагийн нэг кэмп байгуулах гэж байгаа юм шиг ойлгоод байгаа талтай. Өргөн хүрээг хамрах, завханчуудад хөгжил авчрах, баруун бүс нутагт аялал жуулчлалыг цогцоор хөгжүүлэх хэмжээний том төсөл шүү гэдгийг дахин хэлье.

Одоогоор төслийг хэрэгжүүлэх нь бүү хэл, Сангийн яам, тендерийн ажлыг нь ч дуусгуулж, хүлээн авдаггүй, дутуу санхүүжилтыг нь өгдөггүй байдалтай байна. Үнэхээр хариуцлагагүй.

Хар нуур төслийн ТӨВ ЦОГЦОЛБОР

Байршил:
Судалгааны талбай нь Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын нутаг дэвсгэрт байрлах Улаагчны хар нуурын эрэг дээр 5 төрлийн талбайг сонгон төлөвлөсөн.

Нацагдорж буюу Очир

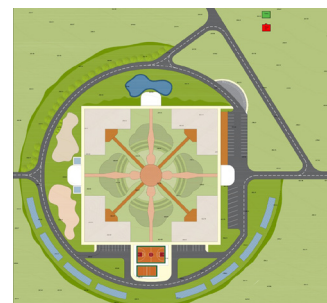
Буддын шашинд муу муухай, хорон санаатан бүхнийг няц даран сөнөөдөг хэдий ч өөрөө хэзээ ч үл сөнөөдөгч, бат бөх, цаг хугацааг даван туулагч эрч хүч, төгс чадлын бэлгэ тэмдэг болжээ.

Анхдагч язгуур Будда буюу “Очирбаригч” хүч чадлын нөөц ундарга болон бүх Будда бурхан, шашны багш нэг бүрийн зүрхэнд хамт оршиж байдаг. Бодьсадва Очирваани буюу “Очирыг гартаа хөтлөгч” бол Чингис хаан болон

Монголын бусад хаад ноёдод шингэсэн Будда бурханы эрч хүчтэй, хүчирхэг мөн чанар, шинж төрхийн гадна илэрхийлэл мөн.

Очир нь хонхтой хамтдаа хувраг хүний шүтээн тахилын хамгийн гол үндсэн хэрэглүүр болжээ. Очир нь идэвхитэй эрч хүч, эр хүнлэг үндсэн төрх байдал, гол зэвсэг эсхүл хэрэглүүр нь юм. Харин хонх нь идэвхигүй далд хүч, эмэгтэйлэг үндсэн төрх, хурц мэргэн ухааны бэлгэдэл.

1-р байршил: Цогцолбор төв

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг төлөвлөлтийн 1-р байршлын 27 га талбайд хийсэн. Төлөвлөлтийн үндсэн шийдлийг эртний монгол хээний нэг НАЦАГДОРЖ хээний үндсэн хэлбэрээр төлөвлөсөн. Үүнд:

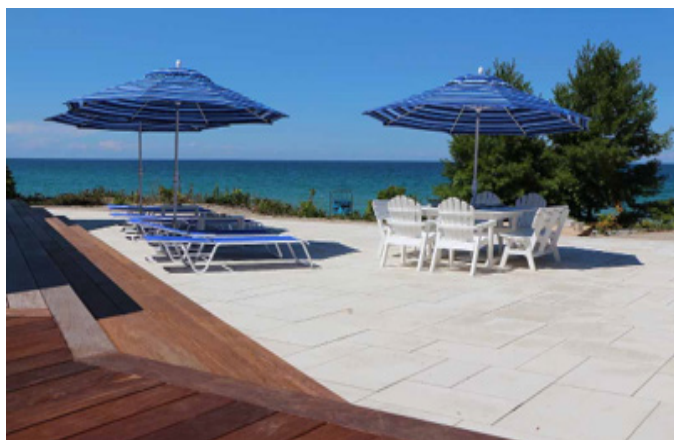
- Төв хэсэгт задгай театр
- Зүүн хэсэгт угтах үйлчилгээ захиргааны байр
- Баруун хойд хэсэгт зочид буудал
- Баруун урд хэсэгт интертаймэнт төв
- Зүүн урд хэсэгт эрүүл мэндийн төв, тээвэр хөдөлгөөний зохицуулах төв гэх мэт барилга байгууламж төлөвлөж эдгээр нь хоёр хүртэл давхар байна.
- Цогцолбор инженерийн төвлөрсөн системтэй байна.

2-р байршил: Экстрим бааз

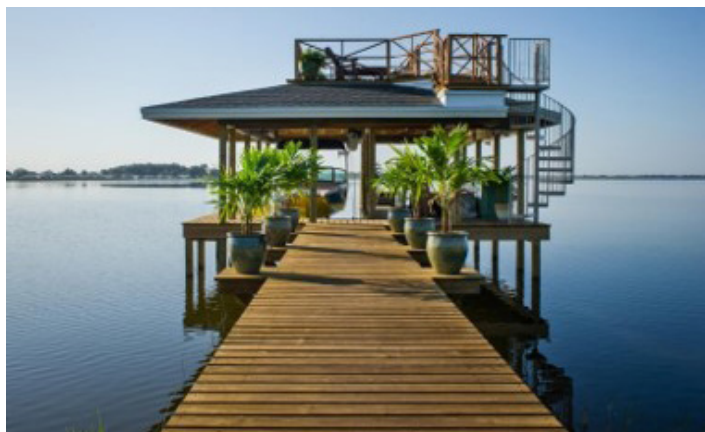
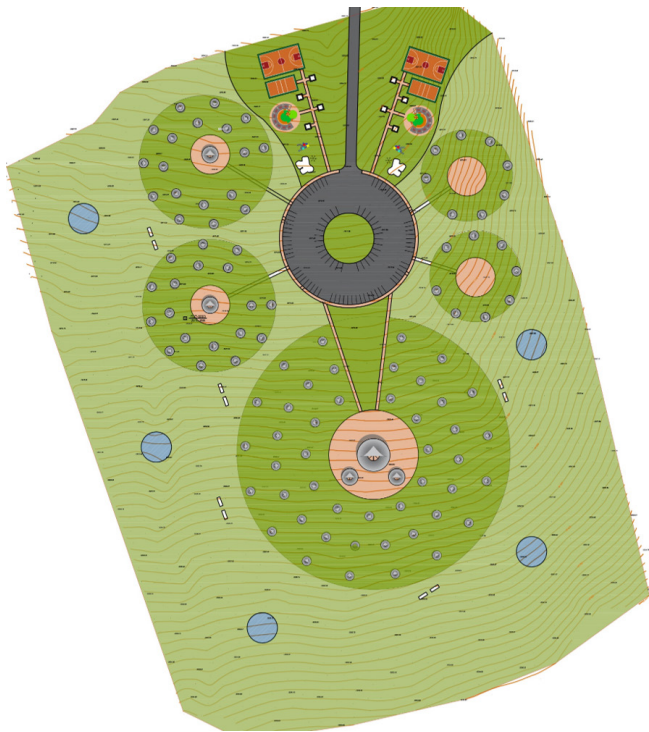

- Усан зогсоол
- Талбайн төв хэсэгт амрах талбай
- Баруун болон урд хэсэгт амрах байр
- Баруун урд хэсэгт кабель кар үйлчилгээ үзүүлэх төв
- Талбайн хойд хэсэгт авто зогсоол байна

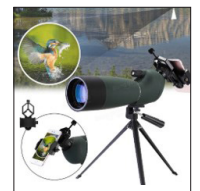

3-р байршил: Дөрвөлжин шанаа

- Талбайн хойд хэсэгт авто зогсоол, гэр кэмп, талбайн төв хэсэгт амрах хэсэг байна

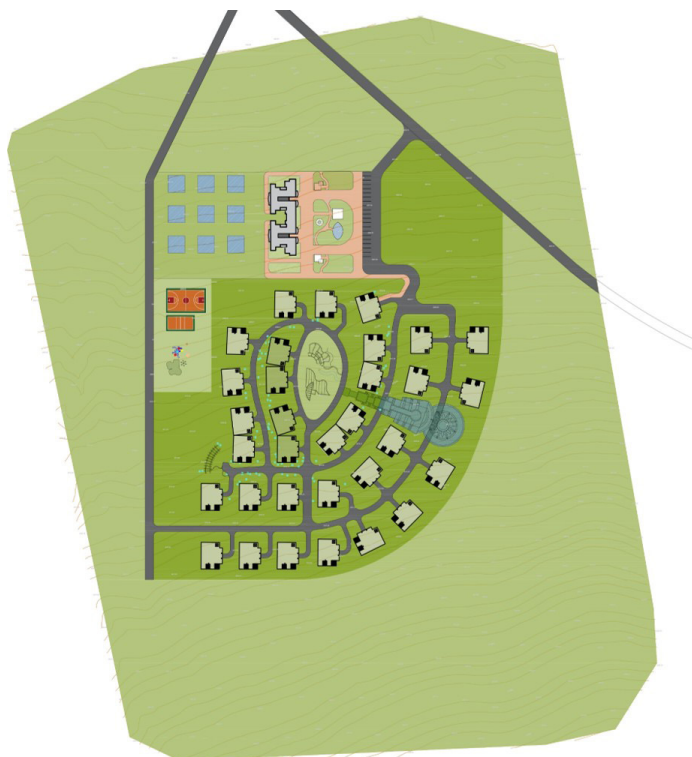

	Зураг авхуулах цэг
	Усан замын тээвэр
	Шувуу дурандах цэг
	Тоглоомын талбай
	Амралт
	Ресторан
	Худалдаа үйлчилгээ
	Нийтийн тээвэр
	Мотоцикл
	Унадаг дугуй
	Морин аялал
	Нийтийн тээврийн зогсоол
	Авто машины зогсоол
	Нарны эрчим хүчний эх үүсвэр

4-р байршил: Уртын булаг

- Талбайн хойд хэсэгт авто зогсоол, талбайн төв хэсэгт амрах талбай, талбайг тойрсон майхан буудаллах талбай байна

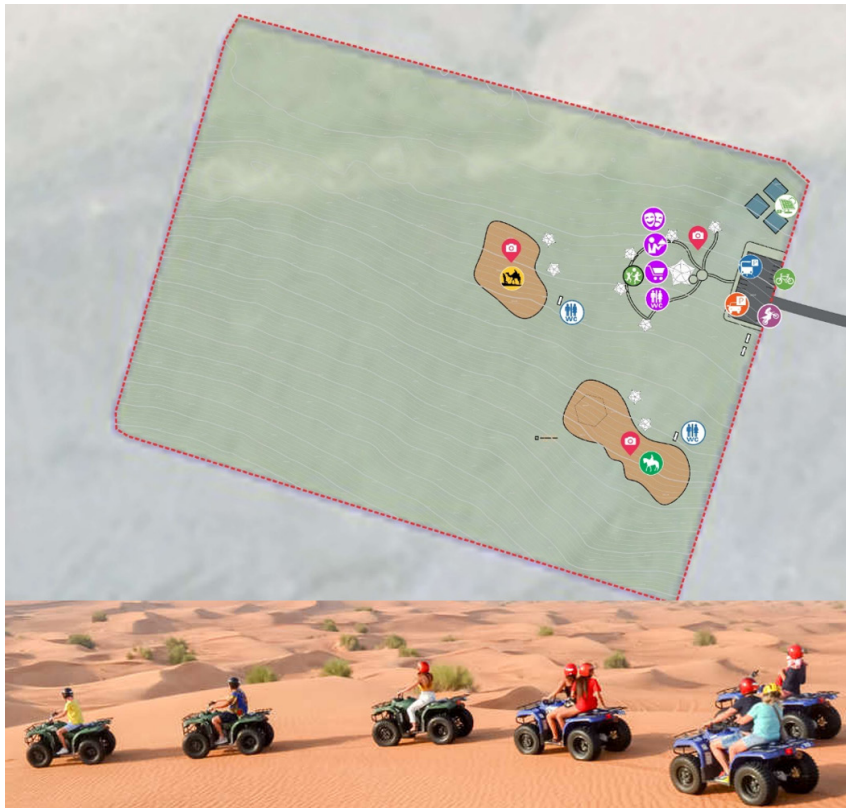
- Зураг авхуулах цэг
- Усан замын тээвэр
- Шувуу дурандах цэг
- Тоглоомын талбай
- Амралт
- Ресторан
- Худалдаа үйлчилгээ

- Нийтийн тээвэр
- Мотоцикл
- Унадаг дугуй
- Морин аялал
- Нийтийн тээврийн зогсоол
- Авто машины зогсоол
- Нарны эрчим хүчний эх үүсвэр

5-р байршил: Элсэн шанаа

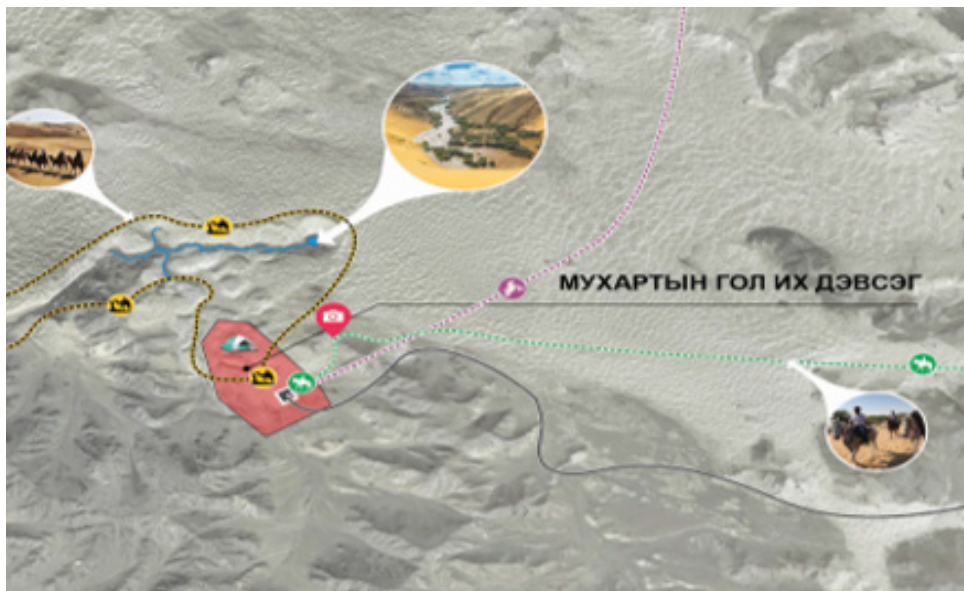
- Авто зогсоол, мото парк, түр амрах хэсгүүд, талбайн төв хэсэгт ресторан байна.

- Зураг авхуулах цэг
- Усан замын тээвэр
- Шувуу дурандах цэг
- Тоглоомын талбай
- Амралт
- Ресторан
- Худалдаа үйлчилгээ
- Үзвэр үйлчилгээ
- Нийтийн тээвэр
- Мотоцикл
- Унадаг дугуй
- Морин аялал
- Нийтийн тээврийн зогсоол
- Авто машины зогсоол
- Нарны эрчим хүчний эх үүсвэр

6-р байршил: Мухартын ам

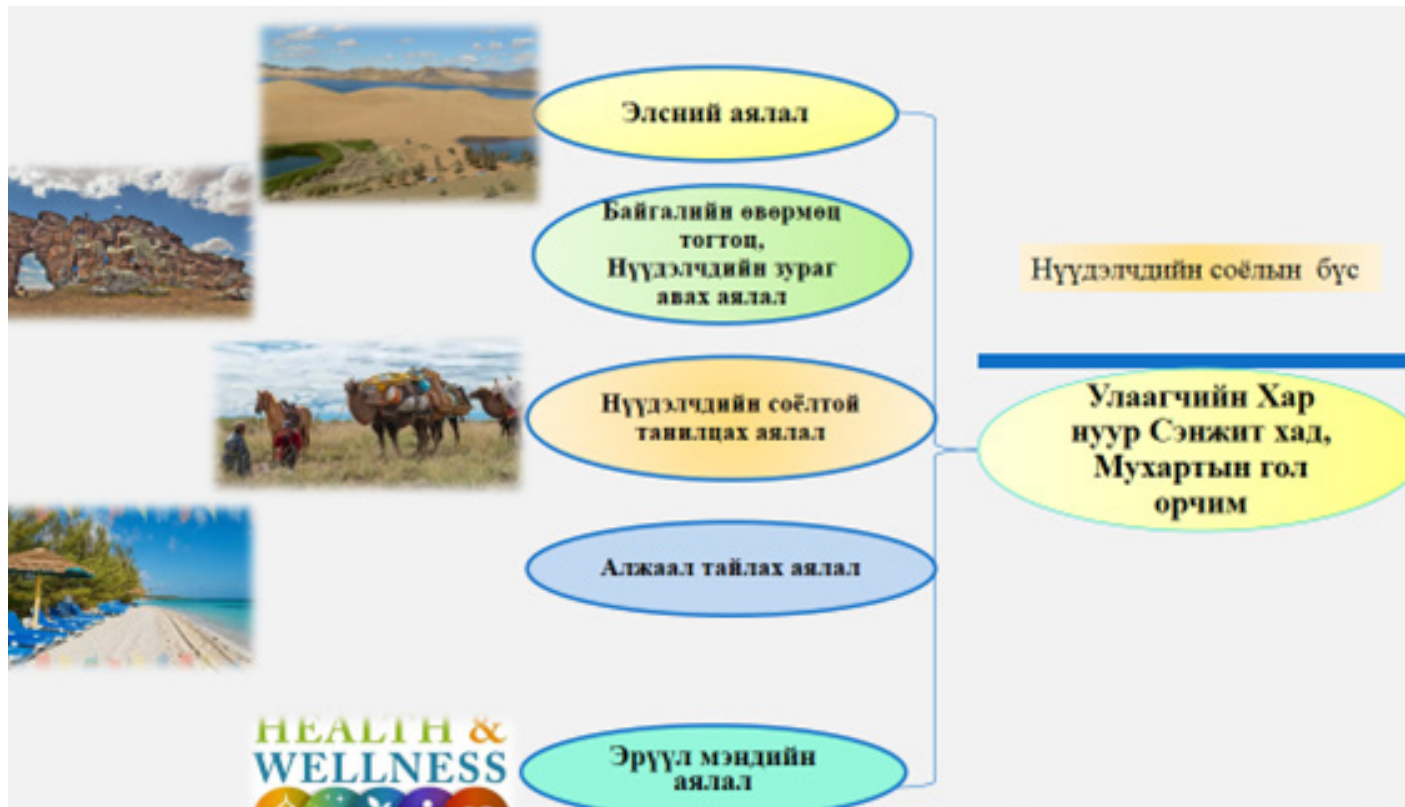

Хар нуурын парк элсэнд ашиглаж болох дараах туршлагуудыг судлав. Мухартын гол болон Элсэн шанаа орчим дараах санаануудыг хэрэгжүүлэх боломжтой.

Уулын мотоцикл 4*4 Энэ төрлийн тээврийн хэрэгсэл нь тус бүс нутаг болон түүний ойр орчин Мухартын ам, Сэнжит цохио зэрэг газрууд руу адал явдалт аялал жуулчлал сонирхогчдыг аялуулахад тохиромжтой, туулах чадвар сайтай, аюулгүй тээврийн хэрэгсэл юм. Авто болон мото спорт сонирхогчид, адал явдалт зугаатай аялал сонирхогчдод хамгийн сайн сонголт байж чадах тээврийн хэрэгсэл. Хар нуур орчмын тусгай хамгаалалттай газар нутаг дах аялагч жуулчдад зориулсан цахилгаан 4*4 мотоцикл нь байгаль орчинд ээлтэй, тус бүс нутгийн эко системд нөлөөлөх нөлөөлөл бага байх шаардлагыг хангасан тээврийн хэрэгсэл байх нь зүйтэй.

7-р байршил: Сэнжид цохио

Төслийн удирдагч

Ц.Өнөржаргал: 50 гаруй төрлийн менежмент ашигласан Монголын хамгийн анхны төсөл “Улаагчны хар нуур”

Удирдлагын академийн эрдэмтэн багш, Менежментийн үндэсний зөвлөх Ц.Өнөрбаяртай ярилцлаа. Тэрбээр хөгжлийн стратеги, төсөл, эрсдэлийн удирдлагын чиглэлээр судалгаа хийдэг бөгөөд бизнесийн томоохон байгууллагуудын үйл ажиллагаанд менежментийн зөвлөх үйлчилгээ үзүүлдэг. Одоогоос дөрвөн жилийн өмнө 60 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй төслийн багийг удирдаж, Завхан аймгийн “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийн ТЭЗҮ-ийг хийсэн юм.

–“Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийг та удирдаж байсан. Энэ бол орон нутагт аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх томоохон хэмжээний төсөл. Төслийн үндэс суурь хэрхэн тавигдаж байснаас яриагаа эхлэх үү?

–Төслийн ТЭЗҮ гэдэг ойлголт дэлхийд ямар төвшинд байдгийг ойлгуулахын тулд PMI буюу Америкийн төслийн удирдлагын хүрээлэнгийн Монгол дахь салбарын ерөнхийлөгч М.Болд болон Төслийн удирдлага, хөгжлийн хүрээлэнг төлөөлж миний бие хамтраад монголчууддаа жишиг болгосон сайн төсөл бий болгоё гэж зорьсон. Үүн дээр үнэхээр сэтгэлээ гаргаж ажиллая гэж тохиролцсон. Удирдлагын төлөвлөгөө гэхэд л бараг төсөл болохоор сүртэй ажил болж байлаа. Нийтдээ зургаан сарын хугацаанд хийх ёстой төсөл байсан.

–Багийг хэрхэн бүрдүүлж байсан бэ. Хэдий хэр хугацаанд хийсэн төсөл вэ?

–Анх 2019 оны сүүлээр яригдсан төсөл. Тэгээд төрийн шалгаруулалт, бэлтгэл ажил гэж явсаар 2020 оны тавдугаар сарын дундаас эхэлсэн. Эхлээд төслийн менежментийн багийг бүрдүүлсэн. Удирдлагын академийн багш нар, Хөдөө аж ахуйн их сургууль, МУИС, Идэр дээд сургууль, Шинжлэх ухааны академийн төлөөлөл гээд олон хүмүүс цугласан. Гэтэл бүгд төслийн ►

► талаар өөр, өөр ойлголттой байв. Төслийг чанартай боловсруулахад ойлголтын зөрүүг арилгах ёстой гээд хамтарсан сургалтууд хийсэн. Төслийн удирдлага гэдэг тусдаа ойлголт. Төслөө бичсэний дараа амьдрал дээр бодитой хэрэгжүүлэх нь хамгийн чухал учир олон улсын төвшинд ажиллахаар системийн хүрээнд бүгдэд нь даалгавар өгсөн юм. “National sustainable” болон “Инженер геодези” зэрэг туршлагатай компаниуд орж ирсэн. Төслийг миний бие удирдаж, М.Болд зөвлөх гол цөм нь болж ажилласан. О.Баатарсүх гэж Монгол Улсын үндэсний стандартыг 2017 онд шинэчилсэн хүн багт орж ирсэн. “Инженер геодези” компани маш сайн ажилласан. Тэд тэр дороо л инженер техникийн ажилтнууд болон өрмийн техникүүдээ Завхан руу хөдөлгөж байлаа. Багаа бүрдүүлж, хурлаа хийгээд л маргааш нь шууд судлаач, эрдэмтдийн баг, тэдгээрийг удирдаж Ө.Ганпүрэв, В.Мөнхбаяр нар Завхан аймаг руу явж байлаа шүү дээ. Бодит байдал дээр очоод ажиллахад иргэд жаахан дургүй байсан. Сонгууль болох гээд уур амьсгал хэцүү болсон байсан үе л дээ. Амьдрал дээр нийцүүлэхийн тулд маш олон эрсдлийг харсан. Сүүлдээ нутгийн иргэд биднийг сайн таньдаг, дэмждэг боллоо. Тэдэнд төлөвлөгөөгөө дэлгэж үзүүлээд “За хамтдаа зуръя” гээд л явж байлаа. Иргэдийн оролцоон дээр тулгуурлаж төлөвлөсөн гэсэн үг. Тийм учраас нутгийн иргэд эсэргүүцэх гэхээсээ илүүтэй дэмждэг болсон доо.

-Улаагчны хар нуур байгалын онгон дагшин газар нутаг шүү дээ. Экосистемийг нь эвдэхгүйгээр аялал жуулчлал хөгжүүлэх ямар арга замуудыг сонгосон бэ?

-Улаагчны хар нууран дээр аялал жуулчлал хөгжүүлбэл экосистем нь эвдрэх эмзэг байдалтай байсан. Олон хүн цуглуулаад аялал жуулчлал хөгжүүлэхээр сөрөг үр дагавар гарах нь тодорхой байсан. Энэ нууран дээр олны хөлийн төвлөрөл үүсгээд байвал 1-2 жилийн дотор байхгүй

болно. Тиймээс аялагчдыг нэг газар цуглуулахгүй хэрхэн тараах вэ гэдэг асуудалтай тулгарсан. Тэгээд Улаанбаатар хотын иргэдээс “Завханд аялбал юу юу үзмээр байна вэ, ямар аялал илүү тааламжтай вэ” зэргээр асуумж асууж судалгаа авсан. Хар нуур дээр очоод нэг орой сайхан харж суугаад л хоночихно. Маргааш нь дахиад л хараад суухад уйтгартай байж болох юм. Тиймээс Сэнжид цохио, Мухартын гол орчмоор аяллын хөтөлбөр зохиох хэрэгтэй болсон. Морь, сарлаг унах, таван хутагтын кэмп, усан кэмп, элсний кэмп, экстрийм кэмпээр зочлох, наран шарлагын газар очих зэрэг олон гоё хөтөлбөрийг санал болгохоор төсөлдөө тусгасан. Ойгон, Тэлмэн нуурын аяллын хөтөлбөр, Баяннуур, Бор хяр аяллын хөтөлбөр, Отгонтэнгэр хайрхан, Завхан гол Шавартын аяллын хөтөлбөрийг бий болгохоор болсон. Нэг хоногт нь Улаагчны хар нуурандаа хоноод бусад өдөрт нь өөр газрууд руу аялах боломжтой болно гэсэн үг. Энэ нь байгаль экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах шийдэл юм.

-“Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийг харахад 3, 6, 9 гэсэн тоонд бодлогын хүрээ нь зангидсан гэсэн байсан. Энэ тоог та тайлбарлана уу?

-Судалгааны үр дүнд тулгуурлан иргэдийн дийлэнх сонголттой газарт нь цогцолбор, дунд сонголттойд нь бааз, бага сонголттой газар нь дайраад өнгөрдөг цэг байгуулъя гэсэн. Ингээд ирэхээр цэцгийн дэлбээ шиг болоод ирж байгаа юм. Таван гол хөтөлбөртэй. Тэр нь дотроо таваар буюу нийт 25 маршрутаар задардаг. Бүгд онцлогтой. Отгонтэнгэр хайрхан дээр бүр ойртож очихгүйгээр тахилын сүмд очоод идээ будаагаа тэндээ өргөөд ёс заншлаа хийж болно.

Бурханч лам Г.Пүрэвбат агсаны шавь нар тэдгээр баазын гэрийн багана нь ямар байх уу, ямар хээтэй байх уу, авдрын хээ нь ямар байх

уу, дээрээ ямар бурханыг шүтэх үү, тэмээчин, адуучин айл ямар байх уу зэргээр маш их сэтгэл гаргаж ажилласан. Төслийн багийн 67 орчим хүн бүгд гэрээ хийгээд ажиллахаар маш том судалгаа, шинжилгээ, тооцоолол гарч ирсэн л дээ. Шувуунаас эхлээд загас, жижиг бичил амьтдад хүртэл судалгаа хийж өвлийн улиралд аялал жуулчлалын ямар боломж байгааг судалсан. Бүх зүйлийг судлаад л байхаар нэг зүйл тодроод гараад ирсэн. Энэ нь гурав, зургаа, ес гэдэг тоо.

Гурав гэдэг нь, Олон улсын байгууллага тогтвортой хөгжлийн зорилгыг хардаг. Тодруулбал, Хар нуур орчмын болон дэмжих бүсүүдийн нийгмийн тогтвортой байдлыг дэмжих, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг дэмжих, байгаль экологи, хүрээлэн буй буй орчны тогтвортой байдлыг дэмжих нь чухал байдаг. Нийгмийн асуудлыг хэрхэн шийдэх вэ гэхээр хүмүүсийг сургаж, зохион байгуулалтад оруулах ёстой. Нийгмийн хувьд ач холбогдолтой аялал жуулчлалыг хөгжүүлж, эдийн засгийн хувьд иргэддээ хүртээмжтэй байх ёстой гэсэн үг.

Зургаа гэдэг нь, Завхан аймгийн зургаан зорих бүс нутгийн хөгжлийн зорилгыг тодорхойлох юм. Улаагчны хар нуурын бүсийг хөгжүүлэх, Отгонтэнгэр орчмын бүсийг хөгжүүлэх, Баяннуур орчмын бүсийг хөгжүүлэх, Ойгон нуур орчмын бүсийг хөгжүүлэх, Ногоон нуур орчмын бүсийг хөгжүүлэх, Завхан голын Зэсийн бүрд, Шаварт орчмын бүсийг хөгжүүлэх зорилт тавьсан.

Ес гэдэг нь, үйл ажиллагааны хөгжлийн зорилго юм. Удирдлага зохион байгуулалтын хөгжил, Цогцолборын аялал жуулчлалын үйл ажиллагааны хөгжил, Аялал жуулчлалын хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны хөгжил, Өрсөлдөх чадвар, маркетингийн хөгжил, Хүрээлэн буй орчин, байгаль хамгаалал, чанар стандартын хөгжил, ►

► Нутгийн иргэдэд чиглэсэн аялал жуулчлалын хөгжил, Хүний нөөцийн хөгжил, Дэд бүтэц, барилга, техник технологи, материаллаг баазын хөгжил, Санхүү, хөрөнгө оруулалтын хөгжил багтаж байгаа юм.

-Төслийн хөрөнгө оруулалт 90 тэрбум төгрөгөөр хэмжигдэх юм билээ. Хэрэв төсөл хэрэгжээд эхэлбэл хөрөнгө оруулалтаа хэр хугацаанд нөхөх боломжтой вэ?

-Хөрөнгө оруулалт нь олон улсын болон улсын хөрөнгө оруулалт, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт байдаг. Хувийн хэвшил ашигтай ажиллах ёстой. Улс бол улсын эдийн засгийг тэтгэх ёстой. Олон улс ирээдүйд үр ашигтай төслийг санхүүжүүлэх ёстой гэсэн гурван сонирхлыг санхүү, хөрөнгө оруулалт нэгтгэдэг.

Дэлхийн банк болон Азийн хөгжлийн банкнаас Монгол Улсын баруун таван аймгийг хөгжүүлэх бодлогын хүрээнд төслүүд санхүүжүүлэн хэрэгжүүлдэг. Тиймээс Завхан аймаг маш идэвхитэй байх шаардлагатай. Уг төсөл хэрэгжсэн 9-10 дахь жилд зардлаа нөхнө гэсэн тооцоо бий.

-Төслийн алсын хараа нь тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг нутгийн иргэдэд түшиглэн хэрэгжүүлж, олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн үндэсний парк болох учиртай. Төсөл олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн үү?

-Монголд зураг төслөөс их зүйл алга. Хамгийн гол нь төслийн менежментдээ анхаарах ёстой. Улаагчны хар нуурын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд 50 гаруй төрлийн менежмент ашигласан Монголын хамгийн анхны төсөл. Санхүү хөрөнгө оруулалтын тооцоо нь гэхэд 700 гаруй хуудас болсон. Тоо болгоны ард төслийн стандарт, шаардлага явдаг. Олон улс болон үндэсний байгууллага хамтарч хийж байгаа учраас төслийг удирдах менежмент чухал. Хүний нөөц, багийн менежмент, засаглалын менежмент, чанарын болон хөрөнгө оруулалтын

Монголчууддаа жишиг болгосон сайн төсөл хийе гэж зорьсон

менежмент, шийдвэр гаргалтын менежмент, брэнд, борлуулалтын менежмент зэрэг 50 орчим менежментийн төрөл чиглэлийг ашигласан. Үүгээрээ онцлог төсөл болсон. Монголд нэг гол алдаа байдаг. Тэр нь бүгдээрээ мэргэжлээрээ мундаг байхыг зорьдог. Гэхдээ менежментэд анхаарахгүй байна. Хэрэгжиж буй ч үр дүнд хүрэхгүй байгаа шалтгаан нь энэ. Зарим төслийн хувьд зөвхөн мэргэжилтнүүдээр ажил хийлгэх гээд зүтгээд байдаг. Үгүй ээ, менежментийнхэн нь оролцож байж тэр төсөл амжилттай хэрэгжинэ гэдгийг ерөөсөө ойлгохгүй байгаа юм.

Өмнөговь руу яагаад гол, ус татаж чадахгүй байгаа юм. Усны судлаачид судлаад л байдаг. Менежментийнхэн ажиллахгүй байгаа учраас болохгүй байна. Гэрээ, стратеги, хамтын ажиллагааны, оролцогч талуудын, эрсдэлийн, шийдвэр гаргалтын, гүйцэтгэлийн менежментийнхэн орж ирж байж тэр төслүүдийг хэрэгжүүлдэг гэдгийг олон улсад хүлээн зөвшөөрөөд ISO 21500 гэдэг багц найман төслийн стандартуудтай болсон юм. Үүнийг Монголд ойлгож байгаа нь цөөн. Үүнийг нэвтрүүлэхийн тулд Төслийн удирдлага, хөгжлийн хүрээлэнгээс 700 шийдвэр гаргагч цуглуулж, төслийн удирдлагын чуулганыг Төрийн ордонд хийсэн. Шангрилад ТОП-100 захирал, эрдэмтэд цуглуулаад хурал хийж, сурах бичиг, сэтгүүл гаргаад, телевизүүдээр нэвтрүүлэг хийсэн. Мөн үүлэн технологи дээр суурилсан төслийн удирдлагын ном сурах бичиг гаргаж нийтийн хүртээл болгосон. Гэтэл багш хүн яагаад хийгээд байна вэ гэхээр менежмент гэдэг зүйлээ ашиглаад байгаа юм. Тэгэхээр үүнийг ашиглаад ТЭЗҮ-г үр ашигтай

ажиллуулах нь чухал юм гэдэг зүйлийг голчлон анхаарсан.

Хар нуур нь Монголдоо стратегитай ТЭЗҮ гэдгээрээ онцлогтой. Нутгийн жирийн иргэдийн санаа бодлоос авахуулаад улс төр, эдийн засаг, эрх зүйн хүрээний судалгааг хийсэн. Үүн дээр шинжлэх ухааны аргачлалаа ашиглаж байгаа юм. Таамаглал, асуудал дэвшүүлээд, зорилго зорилтоо тавиад, судалгааныхаа арга зүйг сонгосон. Олон улсын төслийн стандарт ISO-г хангасан байна гэдэг нь өөрөө хөрөнгө босгох том үндэслэл юм.

-Сүүлийн жилүүдэд аялал жуулчлалаас орж ирэх ашиг орлого дэлхийн улс орнуудад нэмэгдсээр байна. Манай улсад ч ялгаагүй жуулчид ихээр ирэх болсон. Гэвч манайх онгон байгальдаа түшиглэсэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлж чадахгүй л байна. Үүний нэг жишээ гэвэл Завхан аймаг. Энэ том төсөл хэрэгжвэл мэдээж эдийн засгийн ач холбогдол өндөр байх нь гарцаагүй?

-Уул уурхайн бус солонгорсон эдийн засаг гэж их ярьж байна. Аялал жуулчлал гэдэг зөвхөн нэг баазын асуудал биш юм. Тээвэр ложистикийн асуудал орж ирнэ. Хүнс, бараа бүтээгдэхүүнийг нийлүүлэх хэрэгтэй болдог. Ханган нийлүүлэлтийн сүлжээ ажилладаг. Зочид буудал, ресторан, жуулчны бааз, харилцаа холбоо гээд бүх салбарт нөлөөгөө үзүүлж чаддаг бизнесийн салбар чинь өөрөө аялал жуулчлал. Зөвхөн уул уурхайгаа хардаг ард түмэнд аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх шаардлага гарч ирж байна. Европын холбооны "ТАСИС", Японы "Жайка" хөтөлбөрүүдийн зорилго, зорилт, дэвшүүлсэн санааг тусгах гэж оролдсон. 1990-2000 онд хэрэгжүүлэхээр оролдсон хөтөлбөрөөс санаа авч ажилласан. Улаагчны хар нуурын төсөл нь мэргэжлийнхэн болон менежментийнхний хамтын ажиллагаагаар бий болсон сайн төсөл гэж би үздэг. Энэ төслийг хэрэгжүүлэх ямар их нөөц бололцоо байсан билээ. Цаг алдаж байгаа нь өөрөө алдагдсан боломж болчихож байна даа.

“Хар нуур-Үндэсний парк” төслийн аяллын дэмжих хөтөлбөрүүд

1. Төв кэмп-1 Хар нуур

- Үндэсний парк орчмын аяллын хөтөлбөрүүд
- Нүүдэлчин соёлтой танилцах аяллын бүтээгдэхүүн
- Байгалийн өвөрмөц тогтоц, нүүдэлчдийн зураг авах аялал
- Элсний аялал
- Алжаал тайлах аялал
- Эрүүл мэндийн аялал

2. Отгонтэнгэр хайрхан орчмын аялал

- Отгонтэнгэр хайрхан
- Малчин айлд зочлох морин аялал
- Рашаан сувиллын аялал
- Шашны зан үйл
- Байгалийн зураг авах аялал
- Уул хаданд авирах аялал

3. Угсаатны аяллын хөтөлбөрүүд

- Хар нуурын морин аяллын хөтөлбөр
- Байгалийн зураг авах аялал
- Биологийн төрөл зүйлтэй танилцах аялал
- Эрдэм шинжилгээний судалгааны аялал

4. Зэсийн бүрдийн элсний аялал

- Түүх соёлын дурсгалт газрын аялал
- Говийн нуурын үзэсгэлэнт аялал
- Элсний аялал
- Малчин айлд зочлох аялал
- Байгалийн үзэсгэлэнт газраар аялах

Хар нуур, Ойгон, Тэлмэн нуурын тусгай аялал (өвөл)

- Нуур, голын ус, сувиллын зураг авах аялал
- Байгалийн үзэсгэлэнт газраар аялах, зураг авах
- Түүх соёлын дурсгалт газраар аялах
- Малчин айлд зочлох

М.Болдоо: Манай баг Хар нуурын үзэсгэлэн төгөлдрийг биширч төслөө “Элсний сувд” хэмээн нэрлэсэн

“Улаагчны Хар нуур -Үндэсний парк” төслийн зөвлөх М.Болдоотой ярилцлаа. Тэрбээр Хас банкны гүйцэтгэх захирлаар ажиллаж байсан бөгөөд одоо, ТоС Холбооны зөвлөхөөр ажилладаг.

-Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын нутаг дахь Улаагчны хар нуур бол Завхан аймгийн үзэсгэлэнт газрын нэг. Нуурт анхлан очсон сэтгэгдлээсээ хуваалцана уу?

-Завхан аймгийн Улаагчны хар нуурын үзэсгэлэнт зургийг 10-аад жилийн өмнө нэгэн аялагч Фэйсбүүк дээрээ тавьснаас хойш олны сонирхлыг ихэд татсан. Манайх гэхэд л Завханы айл мөртлөө очиж үзээгүй байсан. Миний бие 2017 онд аав, ах дүү, хүүхдүүдтэйгээ нэлээд олуулаа Хар нуурыг зорьсон. Нуурын эрэг дээр майхан барьж, Сэнжит хад, Мухартын голыг биширч үзэнгээ сайхан амарсан. Тэр үед л маш олон аялагч амрагч нууран дээр очсон байлаа. Майхан хатгах чөлөөтэй газар арай гэж олж байлаа. Ийм л олны нүдийг хужирласан үзэсгэлэнт нуур байдаг даа.

-Тус нуурыг түшиглэсэн аялал жуулчлалын томоохон цогцолбор төслийн ТЭЗҮ нь бэлэн болчихсон, хэрэгжих л ажил үлдээд хэдэн жил болжээ. Таны хувьд энэхүү төслийн зөвлөхөөр ажилласан. Уг төсөл орон нутаг болоод Завхан аймгийн эдийн засагт ямар ач холбогдолтой төсөл гэж та хэлэх вэ?

-2019-2020 онд Засгийн газрын захиалгаар хэрэгжүүлсэн “Улаагчны Хар нуур- Үндэсний парк” байгуулах төслийн багт орж ажилласан. Төслийн багийг Монгол Улсын төслийн шилдэг удирдагчдын нэг Ц.Өнөржаргал, “Нэйчэ Састэйнэблэ” компанийн захирал М.Ганхуяг тэргүүтэй Монгол Улсын доктор, профессор, эрдэм шинжилгээний ажилтан зэрэг аялал, жуулчлал, экологийн судалгаа, менежмент, санхүүгийн салбарын шилдэг мэргэжилтэн 60 орчим хүн ►

► бүрдүүлсэн. Манай баг Улаагчны Хар нуурын үзэсгэлэн төгөлдрийг биширч “Элсний сувд” хэмээн төслөө нэрлэсэн юм.

Техник, эдийн засгийн үндэслэл (ТЭЗҮ)-ийн тайланд Улаагчны Хар нуур-Үндэсний парк байгуулах төслийн байгаль экологи, нийгэм, эдийн засгийн эцсийн үр нөлөө, ач холбогдлыг Завхан аймгийн хэмжээнд төдийгүй Монгол Улсын хэмжээнд тооцож гаргасан. Улаагчны Хар нуур -Үндэсний паркийг байгаль экологи, уугуул суугуул зон олонд ээлтэй байдлаар эдийн засгийн үр ашигтай хөгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгө оруулалт, аялал, жуулчлалын үндсэн болон дэмжих хөтөлбөр, чиглэл, төрлийг нарийвчлан тодорхойлсон.

Монгол Улс 2023 онд гадаадын 651 мянган жуулчин хүлээн авч, 1.2 тэрбум ам.доллар буюу 4.4 их наяд төгрөгийн орлого олсон. Энэхүү орлогын нэг хувийг л Завхан аймагт очих жуулчдаас олоход 44 тэрбум төгрөг болохоор байна. Нөгөөтэйгүүр, Улаагчны Хар нуурыг хэт олны хөлийн газар болгон хувиргаж болохгүй, байгаль экологийн даацад нь тохирсон тооны жуулчин авах шаардлагатай дэндүү эмзэг, хэврэг орчин болохыг судалгаагаар тогтоосныг онцолж байна.

-Баруун бүсийн хөгжилд ямар хувь нэмэр оруулах боломжтой төсөл вэ?

-Улаагчны Хар нуур төслийн хүрээнд олон талын судалгаа хийж үндэслэлтэй болгосны дотор, экосистемийн, инженер геологийн судалгаа, байр зүйн зураглал, судалгаа, рекриацийн шинжилгээ, хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ, хот, хөдөөгийн эрэлтийн чиг хандлагын судалгаа зэрэгт үндэслэн эдийн засгийн модель гаргаж, олон улсын тэргүүн туршлага, орчин үеийн хандлагыг харгалзан үзсэн. Энэ бэлэн загварыг Баруун бүсэд аялал

жуулчлал хөгжүүлэхэд ашиглах боломжтой. Баруун бүсийн таван аймаг дээрх жишгээр жуулчны орлогын багадаа нэг хувийг тус бүр олоход л 250 орчим тэрбум төгрөгийн орлого олох боломжтой.

Завхан аймаг эдийн засгийн өрсөлдөх чадвараар 21 аймаг дотроо хойноосоо 1,2-рт бичигддэг. Эдийн засгийн хөгжилгүй, өрсөлдөх чадвар сул аймаг гэдэг нь Өрсөлдөх чадварын судалгаанаас харагддаг. Тэгвэл бусад аймгийн хэмжээнд хөгжиж, эдийн засгийн чадалтай болоход Хар нуур төсөл ямар үүрэг гүйцэтгэх боломжтой гэж хэлэх үү?

Улаагчны Хар нуур өөрөө байгаль, газар зүйн байршлын хувьд эко аялал жуулчлалын сонирхлыг ихээхэн татсан Завхан гол, Монгол элс, Бор хярын элс, Баян нуур, Галуутайн гол, Зэсийн бүрд, Шаварт, Сэнжит хад, Мухартын гол, Даян хайрхан, цагаан нуур, Цагаан гол, Очирваань хайрханы хүрээлэл дунд байгаа нь дэлхийд ганцхан. Улаагчны хар нуур говь, цөлийн шинжийг агуулсан элсэн манхан, элсэн шанаа, Хангай уулын хад цохио, ой модоор хүрээлэгдэн мэлтэлзэх номин цэнхэр өнгөтэй цэнгэг устай нуур. Нууранд 13 төрлийн нүүдлийн шувууд ирж нутагладаг, 2 төрлийн үржлийн загас, нуурын мандал дээгүүр “шунх” хэмээх цэцэг алаглан ургадаг. Энэ бол Монголчуудын эртний түүх дурсгал, угсаатны ёс заншил, хүн ард нь хөх тэнгэр дор онгон байгаль, уул, ус, амьтан, ургамал, газар нутагтайгаа шүтэн барилдлагатай өнөөг хүртэл оршиж буй өлгий нутаг. Ийм газар өдгөө Дэлхийд цөөхөн үлджээ. Зөвхөн онгон байгалийг үзэх сонирхолтой дэлхийн олон зуун сая жуулчдын нэгээхэн хэсгийг уламжлалт зочломтгой зангаараа хүлээж авахад хувийн хэвшил, малчин өрхүүд бүгд тогтмол орлоготой болж аймгийн эдийн засаг сэргэнэ. Жишээ татахад, уртаашаа 360 мянган хүн амтай Исланд улс жилд хоёр гаруй сая жуулчин авдаг гэдгийг бодоод үзэх

хэрэгтэй.

-Энэ төсөл бизнесийн талаасаа хувийн хэвшил, ГХО татах талд ямар шийдлийг эрэлхийлсэн, ямар боломжуудыг олгох төсөл вэ?

-Бид ТЭЗҮ-г боловсруулахдаа Монгол Улсад анх удаа аялал, жуулчлалын салбарт Олон улсын Төслийн удирдлагын PMBOK стандарт, ISO 21500 стандартыг ягштал мөрдсөнийг тэмдэглүүштэй. ТЭЗҮ-г боловсруулахдаа Завхан аймгийн Аялал жуулчлалын хөтөлбөр, Аялал жуулчлалын холбоо, нутгийн иргэдийн санал бодлыг удирдлага болгож оролцогч, сонирхогчдын эргэх холбоог хангасан төлөвлөгөө боловсруулж өгсөн. Энэ төслийн хүрээнд төлөвлөсөн удирдлага зохион байгуулалтын ажил, хөрөнгө оруулалтыг зохистой гүйцэтгэх нөхцөлд хувийн хэвшил, нутгийн иргэд, гадаадын хөрөнгө оруулагчид хөрөнгө оруулах болно. Төв, орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлээс хөрөнгө оруулалт хийнэ. Төсөл дотор хөрөнгө оруулалтын олон дэд төсөл байгаа. Төсөл тус бүр дээр тухайн үед нь үр ашгийн тооцоо хийнэ.

Эцэст нь, Монгол Улсын төрийн шагналт, Соёлын гавъяат зүтгэлтэн Дорнын их яруу найрагч Бэгзийн Явуухулан нэгэнтээ

Төрсний эцэст үхнэ гэдэг Амьтны ёс оо!

Төрсөн нутгаа орхино гэдэг Амаргүй даваа!... хэмээн шүлэглэжээ.

Улаагчны хар нуураа нүдний цөцгий мэт нандигнан хамгаалах үүрэг ногджээ, бидэнд. Хүмүүн бид эх дэлхий дээр ирнэ, эх дэлхийгээс явна, харин Элсний сувд эх нутагтаа мэлмий мэлтэлзэн орших болно.

Завхан нутаг минь өвлийн тэсгэм хүйтэнд ч, зуны дулаан улиралд ч нэгэн адил хөлтэй болгоны дурыг булаасан, түмэн олныг татсан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх болтугай гэж ерөөе.

Дэмжих хөтөлбөрүүд

“Хар нуур-үндэсний парк”-ийг дэмжих төвүүдийн хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө

Даян мөргөлийн сүм

Байршил: Завхан аймгийн, Даянгийн мөргөлийн сүмийн төлөвлөлт

•Төлөвлөлт хийгдэх тухайн байршил нь аялал жуулчлалын амралт зугаалгын бааз болгоход тохиромжтой. Шашин шүтлэг мөргөлийн сүм хийд хийхэд зориулалтын хувьд тохиромжтой.

•Нийт төлөвлөлт хийсэн талбай 1,5 га. Явган зам ногоон байгууламж, тоглоомын, спортын, чийрэгжүүлэлтийн талбай, гэрэлтүүлэг, явган сандал, хогийн сав зэрэг орчин үеийн тохижилтод нийцсэн элементүүд төлөвлөсөн болно.

Ландшафтын орон зайн зохиомжийн шийдэл:

Байгалийн үзэсгэлэнт газрын аяллын бааз / Уул усаа шүтсэн /

Архитектурын бага хэлбэрийн элементийн шийдэл:

Эртний уламжлалт загвар дизайн шийдэлтэй

Ногоон байгууламжийн зохиомжийн шийдэл: Ногоон байгууламжийн зохиомжийг тал хээрийг санагдах орон зайн задгай шийдэлд тулгуурлан чөлөөт хэлбэрийн ойн төгөл хийх шаардлагатай.

Цагааннуурын аялал жуулчлалын бааз

Байршил: Завхан аймгийн, Цагааннуурын аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлтийн схем

- Төлөвлөлт хийх тухайн байршил нь аялал жуулчлалын амралт зугаалгын бааз болгоход тохиромжтой.
- Нийт төлөвлөлт хийсэн 2,5 га талбайд явган зам ногоон байгууламж, тоглоомын, спортын, чийрэгжүүлэлтийн талбай, гэрэлтүүлэг, явган сандал, хогийн сав зэрэг орчин үеийн тохижилтонд нийцсэн элементүүд төлөвлөсөн болно.
- Одоо байгаа ногоон байгууламжийг сэргээн засварлах, хэлбэржүүлэх

Ландшафтын орон зайн зохиомжийн шийдэл: Байгалийн үзэсгэлэнт газрын аяллын бааз /Уул усаа шүтсэн /

- Гэр амралтын суурин /тэрэгт гэр, дагуул гэр/
- Түүхэн дурсгалт газрын төлөвлөлт
- Танин мэдэхүйн цэцэрлэгийн төлөвлөлт

Архитектурын бага хэлбэрийн элементийн шийдэл: Эртний уламжлалт загвар дизайн шийдэлтэй

Ногоон байгууламжийн зохиомжийн шийдэл: Ногоон байгууламжийн зохиомжийг тал хээрийг санагдах орон зайн задгай шийдэлд тулгуурлан чөлөөт хэлбэрийн ойн төгөл хийх шаардлагатай юм.

Завхан голын аялал жуулчлалын бааз

Байршил: Завхан аймгийн Завхан голын Элсэн бүрд аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлтийн схем

- Төлөвлөлт хийх тухайн байршил нь аялал жуулчлалын амралт зугаалгын бааз болгоход тохиромжтой гэж үзэн Аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлтийн хийхэд зориулалтын хувьд тохиромжтой юм.
- Нийт төлөвлөлт хийсэн 2 га талбайд явган зам ногоон байгууламж, тоглоомын талбай спорт талбай, чийрэгжүүлэлтийн талбай, гэрэлтүүлэг явган сандал, хогийн сав зэрэг орчин үеийн тохижилтонд нийцсэн элементүүд төлөвлөсөн болно.
- Одоо байгаа овоо ногоон байгууламжийг сэргээж засварлах, хэлбэржүүлэх

Ландшафтын орон зайн зохиомжийн шийдэл: Гэр амралтын суурин / элсэн амралт жуулчлалын газар/

- Түүхэн дурсгалт газрын төлөвлөлт
- Танин мэдэхүйн цэцэрлэгийн төлөвлөлт

Архитектурын бага хэлбэрийн элементийн шийдэл: Эртний уламжлалт загвар дизайн шийдэлтэй

Ногоон байгууламжийн зохиомжийн шийдэл: Ногоон байгууламжийн зохиомжийг тал хээрийг санагдах орон зайн задгай шийдэлд тулгуурлан чөлөөт хэлбэрийн ойн төгөл хийх шаардлагатай юм.

Баяннуурын аялал жуулчлалын бааз

Байршил: Завхан аймгийн Баяннуурын аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлтийн схем

- Төлөвлөлт хийгдэх тухайн байршил нь аялал жуулчлалын амралт зугаалгын бааз болгоход тохиромжтой гэж үзэн Аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлт хийхэд зориулалтын хувьд тохиромжтой юм.
- Нийт төлөвлөлт хийсэн 1 га талбайд явган зам ногоон байгууламж, тоглоомын талбай спорт талбай, чийрэгжүүлэлтийн талбай, гэрэлтүүлэг явган сандал, хогийн сав зэрэг орчин үеийн тохижилтонд нийцсэн элементүүд төлөвлөсөн болно.
- Одоо байгаа овоо ногоон байгууламжийг сэргээж засварлах, хэлбэржүүлэх

Ландшафтын орон зайн зохиомжийн шийдэл: Удам угсаа үндэстэн ястаны танин мэдэхүйн хүрээлэнгийн төлөвлөлтийн бааз /Гал/

- Овог аймгийн ёс заншлыг харуулсан аялал жуулчлалын төлөвлөлт
- Удам угсаа
- Танин мэдэхүйн самбар, хаалга, үүд Уулын оройд онцгой харагдах дүр төрхтэй, алсаас харах орон зайг шийдэж өгсөн.

Архитектурын бага хэлбэрийн элементийн шийдэл: Эртний уламжлалт загвар дизайн шийдэлтэй

Ногоон байгууламжийн зохиомжийн шийдэл: Ногоон байгууламжийн зохиомжийг тал хээрийг санагдах орон зайн задгай шийдэлд тулгуурлан чөлөөт хэлбэрийн ойн төгөл хийх шаардлагатай юм.

Ойгоннуурын аялал жуулчлалын бааз

Байршил: Завхан аймгийн Ойгоннуурын аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлтийн схем

- Төлөвлөлт хийгдэх тухайн байршил нь аялал жуулчлалын амралт зугаалгын бааз болгоход тохиромжтой. Аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлт хийхэд зориулалтын хувьд тохиромжтой юм.
- Нийт төлөвлөлт хийсэн 1 га талбайд явган зам ногоон байгууламж, тоглоомын талбай спорт талбай, чийрэгжүүлэлтийн талбай, гэрэлтүүлэг явган сандал, хогийн сав зэрэг орчин үеийн тохижилтонд нийцсэн элементүүд төлөвлөсөн болно.
- Одоо байгаа овоо ногоон байгууламжийг сэргээж засварлах, хэлбэржүүлэх

Ландшафтын орон зайн зохиомжийн шийдэл: Шашин хийдийн танин мэдэхүйн цэцэрлэгт хүрээлэнгийн төлөвлөлтийн бааз

- Уламжлалт хэв загварын барилга
- 13 хутагт хувилгааны танин мэдэхүйн хэсэглэлүүд
- Танин мэдэхүйн самбар, хаалга, үүд
- Суурийн нутаг дэвсгэр Уулын оройд онцгой харагдах дүр төрхтэй, алсаас харах орон зайг шийдэж өгсөн.

Архитектурын бага хэлбэрийн элементийн шийдэл: Эртний уламжлалт загвар дизайн шийдэлтэй

Ногоон байгууламжийн зохиомжийн шийдэл: Ногоон байгууламжийн зохиомжийг тал хээрийг санагдах орон зайн задгай шийдэлд тулгуурлан чөлөөт хэлбэрийн ойн төгөл хийх шаардлагатай юм.

Ногооннуурын аялал жуулчлалын бааз

Байршил: Завхан аймгийн Ногооннуурын аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлтийн схем

- Төлөвлөлт хийгдэх тухайн байршил нь аялал жуулчлалын амралт зугаалгын бааз болгоход тохиромжтой. Аялал жуулчлалын баазын төлөвлөлт хийхэд зориулалтын хувьд тохиромжтой юм.
- Нийт төлөвлөлт хийсэн 1 га талбайд явган зам ногоон байгууламж, тоглоомын талбай спорт талбай, чийрэгжүүлэлтийн талбай, гэрэлтүүлэг явган сандал, хогийн сав зэрэг орчин үеийн тохижилтонд нийцсэн элементүүд төлөвлөсөн болно.
- Одоо байгаа овоо ногоон байгууламжийг сэргээж засварлах, хэлбэржүүлэх

Ландшафтын орон зайн зохиомжийн шийдэл: Монголын уламжлалт ахуй, ёс зан заншлыг харуулсан төлөвлөлтийн бааз /Мал аж ахуй болон /

- Таван хошуу мал аж ахуй амьдралыг харуулсан аялал жуулчлалын төлөвлөлт
- Монголын уламжлалт эд хэрэглэл, бүтээгдэхүүн үйлдвэрийн явцын танилцуулах
- Эрийн гурван бэсрэг наадам, ёс заншлыг харуулсан төлөвлөлтийн менежмент

Архитектурын бага хэлбэрийн элементийн шийдэл: Эртний уламжлалт загвар дизайн шийдэлтэй

Ногоон байгууламжийн зохиомжийн шийдэл: Ногоон байгууламжийн зохиомжийг тал хээрийг санагдах орон зайн задгай шийдэлд тулгуурлан чөлөөт хэлбэрийн ойн төгөл хийх шаардлагатай юм.

Төслийн гүйцэтгэгч

**М.Ганхуяг:
Улаагчны хар нуур нь
экосистемийн хувьд
эмзэг гэсэн бүлэгт
хамаарна**

"Natural Sustainable" ХХК нь "Хар нуур үндэсний парк" төслийн ТЭЗҮ-н гүйцэтгэгчээр ажилласан болно. Тус компанийн захирал М.Ганхуягтай ярилцлаа.

-Таны хувьд байгаль орчин, аялал жуулчлалын олон төсөл дээр ажилласан. Хар нуур төслийн талаарх таны сэтгэгдлийг эхлээд сонсоё.

-Манай "Найчрал Састайнэблэ" нь 2007 оноос хойш Дэлхийн банк, Олон Улсын Банк санхүүгийн байгууллага, Европын Сэргээн Босголт, Хөгжлийн Банк, Азийн хөгжлийн банк, Нэгдсэн үндэстний байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөрийн хүрээнд Монгол Улсын хууль, ISO: MNS стандарт, мөн төслийн удирдлагын мэдлэгийн үндсэн ойлголт зарчим (PMBOK) байгууллагадаа нэвтрүүлэн ирсэн компани. Бид төрийн болон хувийн хэвшлийн дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулалтай аж ахуй нэгж, байгууллагуудын хэрэгжүүлж буй төсөлд байгаль орчин, нийгэм эдийн засаг, олон нийттэй харилцах, нөлөөллийн судалгаа, үнэлгээ хийх, зөвлөмж, хөтөлбөр боловсруулах, зөвлөлгөө өгөх зэрэг ажлыг хийж гүйцэтгэж, 17 жилийн туршид тасралтгүй үйл ажиллагаа явуулж, тогтвортой өргөжин тэлсээр байгаа компани.

Бид Монгол Улсын Засгийн газар, БОАЖЯ, Завхан аймгийн ЗДТГ-ын захиалгаар хэрэгжүүлсэн "Хар нуур орчмын аялал жуулчлалын дэд бүтэц төсөл" хэрэгжүүлэх, "Улаагчны хар нуур, Ногоон нуурын байгалийн цогцолборт газрууд болон Отгонтэнгэрийн дархан цаазат газрын тусгай хамгаалалттай бүсэд экосистемийн судалгаа хийх", "Хар нуур-Үндэсний парк" төслийн техник эдийн засгийн үндэслэл" боловсруулах ажлыг хийж гүйцэтгэсэн. Мөн "Завхан аймгийн аялал жуулчлалын вэб сайт аппликэйшн хийх", "Нүүдэлчдийн наадам уламжлалт зан заншлыг түгээн дэлгэрүүлэх эвент арга ►

► хэмжээг зохион байгуулах” техник программын хангамж, Завхан аймгийн иргэд аж ахуйн нэгжид аялал жуулчлалын сургалт хийж, аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний судалгааг гаргаж чадавхжуулах” ерөнхий болон дэд төслийн гүйцэтгэгчээр ажиллаж, эрсдэлийн мониторингийн судалгааны ажлуудыг “Сайн” гэсэн үнэлгээтэйгээр хийж гүйцэтгэсэн. Гэхдээ төлбөрөө өнөөг хүртэл авч чадаагүй байгаа. /инээв/

–“Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төсөл байгаль орчинд хир ээлтэй төсөл гэж та үзэж байна вэ?

–ТЭЗҮ-г хийхдээ байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг ээлтэй байх зарчмыг баримталсан. Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл багатай, судалгаанд хамрагдсан бүс нутгийн нийгэм, эдийн засгийн өнөөгийн байдал, хөгжлийн талаар анхдагч ба хоёрдогч эх үүсвэрийн статистик судалгаа, мэдээ материалыг цуглуулан өмнөх онуудтай харьцуулан дүн шинжилгээ хийж, төлөв байдлыг тодорхойлсон.

Хар нуур, Ногоон нуур, Отгонтэнгэр орчмын байгалийн үзэсгэлэнт газар нутгийн экосистемийг хамгаалах, ирээдүй хойч үедээ унаган төрхөөр нь үлдээж, тусгай хамгаалалттай газар нутгуудад гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтад түшиглэсэн аялал жуулчлалын бизнесийг дэмжсэн дэд бүтцийг бүрдүүлэх хэрэгцээ шаардлагын дагуу Улаагчны Хар нуурын БЦГ/ Байгалийн цогцолборт газар/, Ногоон нуурын БЦГ, Отгонтэнгэрийн ДЦГ /Дархан цаазат газар/-ын тусгай хамгаалалттай бүсэд экосистемийн судалгааг хийсэн.

–Хар нуурын байгалийн онцлог юу вэ?

–Улаагчны Хар нуурын БЦГ, Отгонтэнгэр ДЦГ нь Хяргас нуур-Завхан голын савд, Ногоон нуур орчмын нутаг нь Идэр голын савд

Завхан аймгийг Баруун бүсийн аялал жуулчлалын эхлэлийн шинэ төв болгох зорилго тавьж, эдийн засаг, дэд бүтцийн шинэ коридор гаргах зорилтоор нутаг дэвсгэрийн хүрээнд иж бүрэн байдлаар төлөвлөгөөг хийсэн

хамаарагдана. Улаагчны хар нуур нь Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын нутагт, Улаагчин голын хөндийн адагт оршино. Энэ нуур Бор Хярын элсний үргэлжлэл, Улаагчны элс уг голын голдрил, нуур говийн нөхцөлд орших боловч ус нь элс зэрэг байгалийн шүүлтүүрээр шүүгдэж цэвэршсэнээс гадна элсээр нэвчин гадагш урсгалтай учраас цэнгэг устайд хамаарна.

Улаагчны хар нуур нь хойд талаараа элсэн манхан, Элсэн шанаагаар хүрээлэгдсэн, урд талаараа эрэг орчмын шанаанууд зэгстэй жаахан нуур, Товхошийн сүрлэг уулаар хүрээлэгдсэн байдаг. Улаагчны хар нуурын байгалийн цогцолборт газрын экосистемийн дийлэнх буюу 80 хүртэлх хувийг өвөрмөц экосистем болох тарамцаг элс эзэлдэг. Нуурын гүн нь 48 м, уртаашаа 30 орчим км, өргөн нь 5-10 км сунаж тогтсон. Тус нууранд оморь, пельд загас үрждэг бөгөөд нуурын голд далайн түвшнээс дээш 2600м өргөгдсөн их, бага 2 арал байдаг. Экосистемийн хувьд эмзэг гэсэн бүлэгт хамаарна.

Мөн Улаагчны хар нуур болон Сантмаргацын Баян нууранд борцгор хотон (*Pelecanus crispus*), усны нөмрөгбүргэд (*Haliaeetus leucoryphus*), цагаансүүлт нөмрөгбүргэд (*Haliaeetus albicilla*), идлэг шонхор (*Falco cherrug*), цагаантолгойт ямаансүүл (*Oxyura leucocephala*), хонин тоодог (*Otis tarda*), өгөөлэй шулганаа (*Saxicola insignis*) зэрэг бүс нутаг төдийгүй дэлхийн хэмжээнд ховордож буй шувууд байдаг.

Мухартын гол: Эрдэнэхайрхан сумын төвөөс зүүн хойш 30-аад км Алтан багийн нутагт Бор хярын элсний өмнө талд (1942 м) элсэн манхны өврийн 1200 л/цаг ундаргатай олон булгаас эх аван 13 км орчим урсаад элсэнд шургадаг өвөрмөц тогтоцтой, үзэсгэлэнт гол юм. Харамсалтай нь сүүлийн жилүүдэл Мухартын голд дотоодын аялагч нарын үзүүлж буй сөрөг нөлөөлөл нь их өндөр байна.

–Хар нуур бол эмзэг нуур гэж ТЭЗҮ-д дүгнэсэн байна лээ. Энэ хэвээр явбал цаашид юу болох бол?

–Сүүлийн 10 жилийн дотоодын аялагчдын бүс нутагт үзүүлж буй нөлөөллөөс үзэхэд яаралтай арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Манай баг хамт олны гүйцэтгэсэн иж бүрэн ТЭЗҮ, төслийн Байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах төлөвлөгөөг авч хэрэгжүүлэх хэрэгтэй байна.

–Энэхүү төсөл Монголын аялал жуулчлалын салбарт ямар үүрэг гүйцэтгэнэ гэж та харж байна вэ?

–Бид 2020 онд “Хар нуур-Үндэсний парк”-ийн ТЭЗҮ боловсруулахдаа Завхан аймгийг баруун бүсийн аялал жуулчлалын эхлэлийн шинэ төв болгох зорилго тавьж, эдийн засаг, дэд бүтцийн шинэ коридор гаргах зорилтоор нутаг дэвсгэрийн хүрээнд иж бүрэн байдлаар төлөвлөгөөг хийсэн.

Сурвалжлага

Номин ногоон “Хангайн сувд”, цэвэр тунгалаг Мухартын голыг зорьсон нь

Манай сэтгүүлийн баг Завхан аймгийн “Хангайн сувд” гэгдэх Улаагчны хар нуур, элсэн манхнаас ундардаг Мухартын голоор аялж, сурвалжлага, нийтлэл бичихээр нийслэлээс 1000 км-ын зайд орших Завхан нутгийг өнгөрсөн долдугаар сарын сүүлээр зорьсон юм. Тэнгэрийн диваажин мэт Завхан аймагт очихын тулд Солонготын даваа, Загастайн даваа зэрэг олон уул, толгодыг давж хүрнэ. Завхан аймаг маш сайхан үзэсгэлэнт байгаль, өвөрмөц сонин түүх соёлын олон өв баялагтай нутаг. Мөн хангай, говь, тал хээр хосолсон тогтоцтой аймаг. Оройн дээд Очирваань хайрхан энэ л аймагт оршин байж монголчуудыг ивээж байдаг нь гайхалтай.

Монгол онгон тагшин байгальтай улс гэдгээрээ дэлхийд алдартай. Тэр тусмаа уул уурхай хөгжөөгүй баруун аймгуудын байгаль үнэхээр гайхалтай бас эмзэг ариун байдаг. Сүүлийн үед

аялал жуулчлал хөгжиж, дэлхийн хүмүүс шинэ содон газар орон, амар амгалан, байгалийн гоо сайхныг мэдрэхийн тулд аялдаг болсон. Дотоодын аялагчид ч ялгаагүй Улаанбаатар хотоос гарч Монгол орныхоо үзэсгэлэнт байгалийг үзэж, сэтгэлдээ буулгаж, явах нь эрс ихэссэн. Аялагчдын зорин очих дуртай газруудын нэг нь Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын нутаг дахь Улаагчны хар нуур болон Мухартын гол билээ.

Бид Завхан аймгийн төвөөс Байгаль орчны газрын даргын албан үүргийг түр орлогч Д.Пүрэвдоржийг багтаа элсүүлж, Улаагчны хар нуурыг зорьсон юм. Олон даваа гүвээ, бартаат замыг туулсаар Улаагчны хар нуурын зүрхэн хэсэгт орших “Хар нуур” жуулчны баазад хүрэлцэн ирлээ. Нар жаргах дөхсөн намуухан дулаан орой байлаа. Нуур цаанаа л нэг

тогтуун, эргэн тойрны элсэн манхан шаргалтаад л, уул нь дүнхийж усны шувууд хаа нэг үзэгдээд жаргах нарны улаан туяа нуурын магнайг чимэн харагдах нь сэтгэл татам. Нар жаргах үед тэнгэрт одод чуулж, сар хаяанд мэт үзэгдэх нь үнэхээр үзэсгэлэнтэй. Энэ орой сэтгэл яагаад ч юм хэзээ ч байгаагүйгээр тайван, байгалийн хайр энэрэлд хөвөөд ч байгаа шиг санагдаж байсан шүү.

Бид өглөө эрт 08.00 цагт Мухартын гол дээр аймгийн Засаг дарга болон албаны хүмүүстэй уулзахаар тохирсон тул унтаж амрав. Үзэсгэлэн төгөлдөр нуурын зөөлөн салхинд бүүвэйлэгдэн нам унтжээ. Өглөө эртлэн босоод бушуухан нуураа харахад гайхалтэй дүр зураг нүдийг минь мялаав. Тэнгэрт бүртийх ч үүлгүй, цэв цэнхэр, мэлтэлзэн харагдах нуурын мандал, уул, элсэн манхны зохилдолгоо үгээр хэлэхийн аргагүй. ►

Завхан аймгийн Засаг дарга Г.Өнөрбаяр байгаль хамгаалагчдын хамт Мухартын голд.

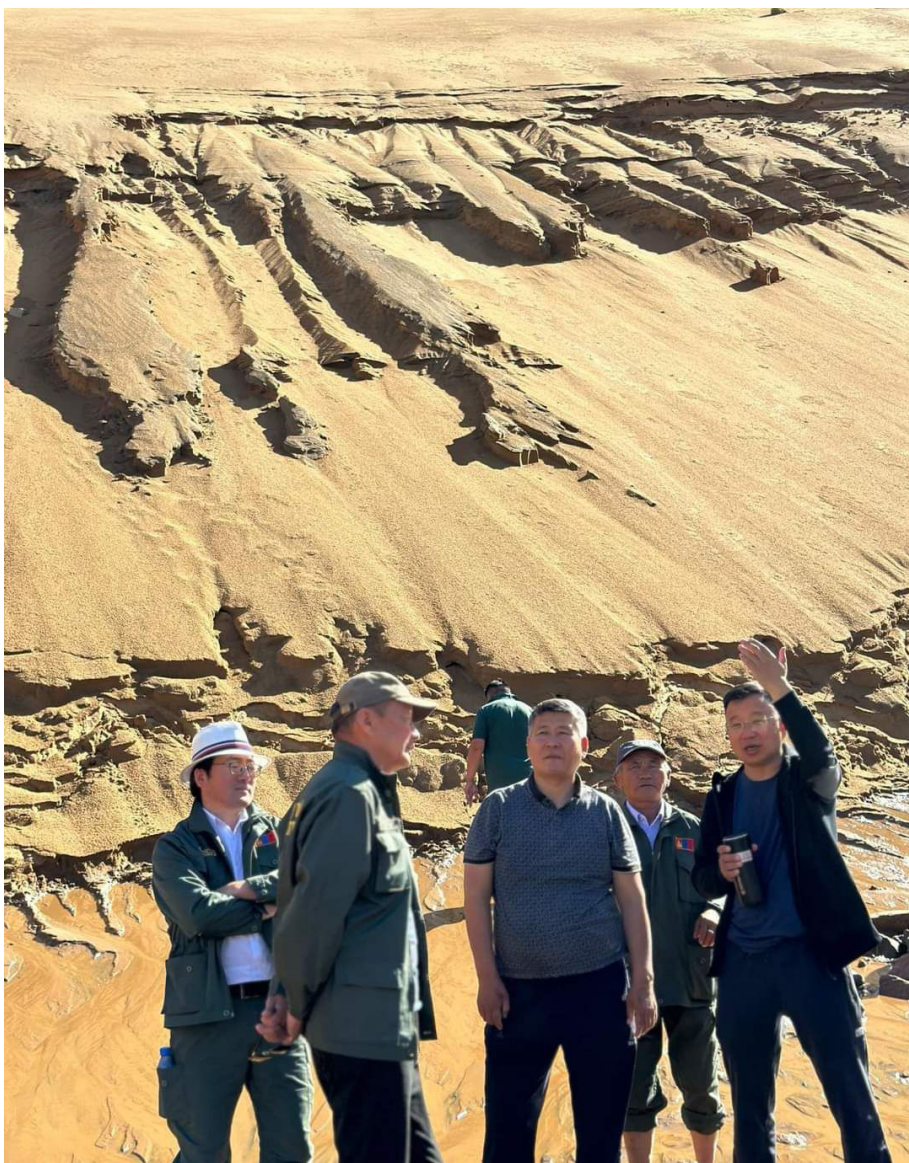
► Үүрийн 05.00 цагт “Хар нуур” жуулчны баазынхан аль хэдийнэ босчихсон өглөөний цайгаар дайлав. Баазын захирал С.Ганбат гэж шавилхан биетэй хөдөлгөөнтэй эр бүх зүйлдээ өөрөө гүйж, зүрх сэтгэлээ зориулдаг нь харагдана. 2008 онд хэдэн гэр бариад үйл ажиллагаагаа эхлүүлэхэд Хар нууранд хүн ирдэггүй байж. Гэсэн ч тэрбээр зүтгэсээр жуулчны баазаа өргөжүүлж, өдийг хүргэжээ. Түүний хичээл зүтгэл талаар болсонгүй. Одоо жуулчид, аялагчид олноороо зорин ирэх болсон байна. Эднийд герман, солонгосчууд түлхүү ирдэг гэнэ. Германчууд аль эрт хавар захиалга өгчихөөд хуваарийн дагуу амрахаар ирнэ. Биднийг наран шингэх үед очиход, хэдэн герман жуулчин гэрийн гадаа тойроод суучихсан, нуурыг бишрэн харангаа виски тойруулан их л жаргалтай оройг өнгөрүүлж байв. Харин нуурын эрэг дагуу солонгосчууд майхнаа босгочихоод өвсөн дээр хэвтэж харагдана. Тэд хоолоо жуулчны баазаар хийлгүүлж идээд нуурын эрэгт майхнаа барьж хонох дуртай гэнэ. Үүнээс гадна монголчууд гэр бүлээрээ үр хүүхдээ дагуулан ирж жаргалтай цаг хугацааг өнгөрөөх нь олонтаа.

Зүүн гар талаас Завхан аймгийн Мухартын голын байгаль хамгаалагч **П.Ганболд**, Отгонтэнгэрийн улсын тусгай хамгаалалттай газрын Хамгаалалтын захиргааны дарга **Д.Батдэлгэр**, Отгонтэнгэрийн УТХГХЗ-ны Аялал жуулчлал, сургалт сурталчилгаа, орчны бүс хариуцсан мэргэжилтэн **Б.Жавхлан**, Завхан аймгийн Байгаль орчны газрын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч **Д.Пүрэвдорж**, Эрдэнэхайрхан сумын байгаль хамгаалагч **Ж.Тамжид**

Бид Улаагчны хар нуураас Мухартын гол руу өглөөний 06.00 цагт хөдөллөө. Энэ газар нутагт ирж үзээгүй миний бие хаяанд нь давхиад очих юм шиг санаж их л хөнгөхнөөр хүлээж авсан байлаа. Ер нь хүн гээч хот суурин газарт удаан амьдраад ирэхээр байгаль дэлхийгээс холдож аливаа зүйлд тав тухтай, хялбар ханддаг болчихдог юм байна.

Бид Улаагчны хар нуураас хөдлөөд Бургастын дөрөлж, Бургастын гол, Шар хадны энгэрээр дайраад далайн түвшинээс 2000 гаруй метр өндөрт ханхайх Сэнжид хадаар өгсөж, дараа нь Мухартын голд ирэв. Бартаат замыг туулж сэгсчүүлсэн ч байгалийн гоо үзэмж илүү сонирхол татаж, замын хүндийг мартаж орхино. Бид замдаа саатаж ►

► зураг дарж явсаар болзоот цагаасаа хоцорчихов. Мухартын голын эхэнд уулзах хүмүүс маань байгаа учир элсээр явган явж, өглөөний хага ташсан хүйтэн голыг туулах хэрэгтэй болов. Голын ус хөлийн шагай татам гүехэн. Мухартын гол хэмээх элсэн манхнаас цэвэр тунгалаг булаг ундардаг онгон тагшин газарт хүмүүс ирэх гэж хэцүүхэн бартаат замыг туулдаг юм байна даа гэж өөрийн эрхгүй бодогдов. Байгаль дэлхий өөрөө олон сорилтыг хүмүүст бий болгодог аж. Ийнхүү зориод хүсээд очно гэдэг амьдралдаа дурсамж үлдээх хамгийн сайхан зүйлсийн нэг гэдэг нь тодорхой юм.

Сүүлийн жилүүдэд Мухартын голыг зорин ирэх аялагчид олширч, элсэн манхнаас гулгаж, энэ тэндээс нь машинтайгаа хамаагүй орж ирдгээс болж элс нь нурж, голын ус нь ширгэж байгаа гэнэ.

Урин зуны өглөөний 08.00 цагт Мухартын голд Завхан аймгийн Засаг дарга Г.Өнөрбаяр, ИТХ-ын дарга Н.Тамир болон газар хэлтсийн дарга нар, байгаль хамгаалагчид, Эрдэнэхайрхан сумын удирдлагууд, мөн Mongolian Economy сэтгүүлийн сэтгүүлчид Мухартын голд үүссэн асуудлыг хэлэлцэж, элсэн манхны нурж буй сөрөг нөлөөг үзэж, цаашид ямар арга хэмжээ авч

хэрхэн ажиллах талаар ярилцав. Байгаль хамгаалагчийн тоог нэмэгдүүлэх, Мухартын гол орчимд орчин үеийн дэвшилтэт технологи ашиглан хяналт тавихад аймаг орон нутгаас хөрөнгө оруулалтын дэмжлэг үзүүлэх, морь унуулж буй болон гэр кемп ажиллуулдаг нутгийн иргэдтэй гэрээ байгуулах, шинээр байгаль хамгаалагчийн пост барьж, морин тээврийн зөөвөрлөх цэгийг хязгаарлах, улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх талаар талуудын оролцоог тэгш хангах, ойлголтын зөрүүг арилгах талаар уулзалт хэлэлцүүлгийг зохион байгуулах зэрэг асуудлыг эхний ээлжинд анхаарч ажиллахаар болсон.

Нутаг усаа хайрлах, эмзэг нандин экосистемийг нь хамгаалах гэсэн чин сэтгэл нутгийн удирдлагуудаас ийн харагдана. Харин байгаль хамгаалах хууль, дүрэм журам дутмаг санагдсан. Дураараа загнасан аялагчдад сануулга өгөх л эрх үүрэг тэдэнд бий. Хууль журмыг нь бодлогоор дэмжээд ягштал мөрдүүлдэг бол хэн дуртай нь замбараагүй хандахгүй биз ээ.

Бид Мухартын голын булгийн эхээс наашлахдаа сумын байгаль хамгаалагч Ж.Тамжид, Мухарт голын байгаль хамгаалагч П.Ганболд нартай хөөрөлдөн явав. Байгаль хамгаалагчид нутгийнхан, мөн аялагчдад Мухарт голын зөвшөөрсөн замаар явахыг сануулахад “Бид нутагтаа явж байна, чамаар заалгахгүй” гээд л томордог гэнэ. Бас нутгийн иргэд хүмүүсийг мориор авч явахын тулд хоорондоо маргах зэрэг замбараагүй явдал мэр сэр гаргадгаас гадна, хаа хамаагүй хог хаях, Мухарт голын аль ч талаас машин тэргээр орж ирэх зэрэг асуудал үүсгэдэг тухай, Мухартын голыг ганц хамгаалагч хамгаалж хүчирдэггүй талаар П.Ганболд яриу. Бидний явах замд гол ус ширгэсэн ул мөр бишгүй таарав. Олон жижиг гол ус ширгэжээ. Энэ нь хүний буруутай үйл ажиллагаанаас гадна дэлхийн дулааралтай ч хамаатай тухай тэд ►

Сэтгүүлч Д.Бэхбаяр Завхан аймгийн Байгаль орчны газрын даргын албан үүргийг түр орлогч Д.Пүрэвдоржтой Хар нуурын тулгамдсан асуудлаар ярилцаж байгаа нь.

Мухартын голд. Сэтгүүлч У.Сарангэрэл Завхан аймгийн Отгонтэнгэрийн улсын тусгай хамгаалалттай газрын Хамгаалалтын захиргааны дарга Д.Батдэлгэртэй Мухартын голын асуудлаар ярилцлага хийж байгаа нь.

► онцолсон. Өвс ногоо халиурч, гол ус жирэлзэн урсах нь бидний багад диваажин мэт л санагддаг байж. Харин өнөөдөр энэ тэнд гандсан тал, ширгэсэн голын ул мөр үе үе үзэгдэх нь сэтгэл эмзэглүүлэх аж.

Хар нуурын хувьд асуудал бас л бий. Нуурыг зорих хүмүүсийн тоо сүүлийн жилүүдэд ихэссэн. Оргил үе нь 2014, 2015 он байсан гэж нутгийнхан ярьж байна. Хэний ч мэддэггүй, хэнбугай ч ирдэггүй байсан нуур нэг л өглөөний нарнаар олон хүний зорьдог, аялахыг хүсдэг газар болж өөрчлөгдсөн юм. Энэ нь аялал жуулчлал хөгжүүлэхэд давуу тал болсон ч байгаль экологи талдаа эмзэг асуудал болж хувирав. Ялангуяа дотоодын олон аялагч нуурын аль ч талаас хамаагүй орж ирж, нуурын хөвөөнөө дуртай газраа буудаллана. Майхан барьж, амарч улмаар хог тариад явна. Хар нуурыг улс хамгаалалтад авах үед ганцхан зам л байсан тухай байгаль хамгаалагчид ярьсан. Тэгвэл одоо газрын хөрсийг эвдэлсэн олон зам зурайж байна лээ. Дуртай замаараа, хүсвэл өөр шинэ зам гаргаад л нуур руу явчихдаг ажээ. Дээр нь Хар нуур хүний өтгөн, шингэний үүр болж байгаа нь хамгийн сэтгэл эмзэглүүлэм. Аялагчид дуртай газраа бие засч, 00 хийж байна. Энэ нь нуурыг улам бохирдуулж,

хогын үүр болгож буйг хэлье. Дээр нь загас агнагчид нуурыг ихээр бохирдуулж буй ажээ. Улсын тусгай хамгаалалтад буй газрын ан амьтныг агнах эрхгүй хуулийн заалттай ч загас агнуурын хүмүүс хулгайгаар нуурт загасны тор татаж, улмаар тороо нуурт үлдээгээд явдаг нь нуурыг илүүтэй бохирдуулдаг гэж байгаль хамгаалагчид үзэж байна. Энэ мэт асуудлаас гадна дэлхийн дулаарал мөн нөлөөлж эхэлсэн талаар нутгийнхан ярилаа. Бороо хур бага, зундаа ган гачиг болоод ирэхээр нуурын ус багасч, ширгэх тохиолдол ч гарсаар байгаа аж. Нуурын хөвөөгөөр зусдаг малчид “Манай сум нуургүй л болох гээд байна” хэмээн сэтгэл нь шаналан ярьсныг хүргэе.

Мухартын гол, Улаагчны хар нуурын үзэсгэлэн төгөлдрийг магтан, бишрэхээс гадна хэрхэн эмзэг мэдрэг экосистемийг нь хамгаалах вэ гэдэг дээр анхаарал хандуулах цаг болжээ. Монгол Улс аялал жуулчлалын салбараас олох орлого жилээс жилд нэмэгдэж, зуны улиралд ирэх жуулчдын тоо тасрахгүй байна. Гэвч аялал жуулчлалаа хөгжүүлэхийн хажуугаар байгаль орчноо хамгаалах цогц бодлого дутагдсаар байгаа юм. Бидний зорилго ч энэ чиглэл рүү зүглэсэн. 2019 онд боловсруулсан “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төсөл энэ

зорилгод бүрэн нийцэж байгаа юм. Уг төсөл олон улсын стандартын дагуу байгалийг онгон тагшин хэвээр хадгалан үлдэхээс гадна түүндээ түшиглэж, аялал жуулчлал хөгжүүлэх улмаар аймагт, орон нутагт валютын болоод төгрөгийн урсгалыг оруулж ирэх зорилготой. Хэрэв тус төсөл хэрэгжвэл Завхан аймгаас гадна баруун бүсийг хөгжүүлэх томоохон ач холбогдолтой гэдгийг судлаачид, албаны хүмүүс онцолж буй. Харин нутгийн иргэд энэхүү төслийг хэрэгжээсэй хэмээн горьдлого тээж өнөөг хүрсэн тухай ярьж байв.

Биднийг Улаагчны хар нуураас Улаанбаатарын зүг хөдлөхөд үүл бүрхэж, салхи ширүүсч, нуурын давалгаа хүчтэй болов. Амгалан тайван, зөөлөн мэлтэлзэх нуур хормын төдийд хүчтэй давалгаалж, номин ногоон өнгө нь тэнгэрт нүүх битүү үүлний өнгөөр сааралтаж ирэв. Хамгийн тунгалаг ариухан нуур юу ч юм хэлээд буй мэт хүчтэй сэтгэл бидэнд түрүүлсэн юм. “Авраарай л” гэж байгалийн өнгөөрөө хэлсэн болов уу. Хэсэг хугацааны дараа бороо асарлаа. Улаагчны хар нуур улам хүчтэй давалгаалан биднийг үдэв.

Сэтгүүлч У.Сарангэрэл, Д.Бэхбаяр
2024.07.23

Тоон мэдээлэл

ЗАВХАН АЙМАГ ДАХЬ ТУСГАЙ
ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТГУУД

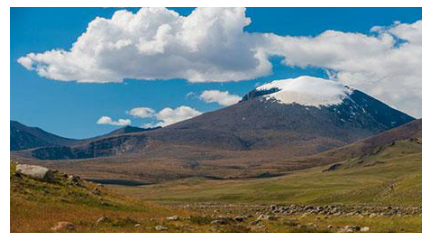
Отгонтэнгэрийн Улсын тусгай хамгаалалттай газрын хамгаалалтын захиргаа нь анх Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолыг үндэслэн Байгаль Орчны сайдын 1994 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдрийн 40 дүгээр тушаалаар Завхан аймгийн Улиастай суманд Отгонтэнгэрийн Дархан цаазат газрын хамгаалалтын захиргаа байгуулагдсан. Одоо Отгонтэнгэрийн Улсын тусгай хамгаалалттай газрын хамгаалалтын захиргаа нь нийт 649548 га газар нутгийг хариуцан ажиллаж байна.

УЛААГЧНЫ ХАР НУУРЫН
БАЙГАЛИЙН ЦОГЦОЛБОРТ ГАЗАР

Монгол Улсын Их хурлын 2010 оны 01 дүгээр сарын 14-ны өдрийн 06-р тогтоолоор Байгаль орчны тэнцлийг хангах унаган төрхийг хадгалах, хамгаалах болон байгалийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх зорилгоор Цэцэн-Уул сумын 90.0 мян.га, Сантмаргац сумын 36.2 мян.га, завханмандал сумын 25.0 мян.га, Эрдэнэхайрхан сумын 102.6 мян.га, нийт 253800 га газар нутгийг "Байгалийн Цогцолборт газар"-ын ангиллаар улсын тусгай хамгаалалтанд авч Улаагчны Хар нуурын БЦГ-ын хамгааллын асуудлыг БОАЖ-ын Сайдын 2011 оны 09 сарын 28-ны өдрийн А/138 дугаар тушаалаар Отгонтэнгэрийн УТХГ-ын хамгаалалтын захиргаанд хариуцуулсан.

ТАРВАГАТАЙН НУРУУНЫ
БАЙГАЛИЙН ЦОГЦОЛБОРТ ГАЗАР

2000 онд Завхан аймгийн Алдархаан, Идэр, Тосонцэнгэл, Их-Уул, Архангай аймгийн Цахир сумдын нутаг дэвсгэрийг хамарсан Тарвагатайн нурууны 525440 га талбайг УИХ-ын 29-р тогтоолоор Байгалийн цогцолборт газрын ангиллаар улсын тусгай хамгаалалтанд авсан. Байгаль Орчны сайдын тушаалаар 2007 оны 01 сард Тарвагатайн нурууны БЦГ-ын хамгаалалтын захиргааг Тосонцэнгэл суманд байрлуулснаар Тосонцэнгэл, Их-Уул, Цахир сумдын нутаг захиргаанд шилжсэн. Отгонтэнгэрийн УТБГ-ын хамгаалалтын захиргаа 2007 оноос Идэр сумын 161400 га, Алдархаан сумын 42000 га, нийт 203,400 га газрын менежментийг хариуцан ажиллаж байна.

ОТГОНТЭНГЭРИЙН
ДАРХАН ЦААЗАТ ГАЗАР

Завхан аймгийн Отгон сумын 27675 га, Алдархаан сумын 67835 га газар нутгийг хамруулан Отгонтэнгэр уул орчмын 95510 га талбайг 1992 онд улсын тусгай хамгаалалтанд авч, улмаар 1995 онд УИХ-ын 26 дугаар тогтоолоор Дархан цаазат газрын ангиллаар баталгаажуулсан.

Монгол Улсын их хурлын 2019 оны 05 сарын 02-ны өдрийн 41 дүгээр тогтоолоор Отгонтэнгэрийн ДЦГ-ын хилийн заагт Завхан аймгийн Отгон сумын 192747.99 га талбайг хамарч байна.

ХОМЫН ТАЛЫН БАЙГАЛИЙН ЦОГЦОЛБОРТ ГАЗАР

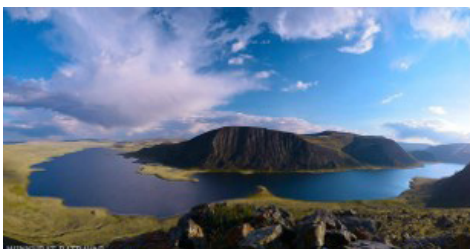
УИХ-ын 2020 оны 5-р сарын 7-ны өдрийн 46-р тогтоолоор Байгалийн бүс, бүслүүрийн онцлог хэв шинж, унаган төрх, байгалийн өвөрмөц тогтоц, түүх, соёл, шинжлэх ухаан, танин мэдэхүй, экологийн хувьд онцгой ач холбогдолтойг үндэслэн “Байгалийн Цогцолборт Газар”-ын ангиллаар 411,403.8 га газрыг улсын тусгай хамгаалалтанд авсан. Хамгааллын менежментийг Хомын талын тахь ТББ хариуцаж байна.

ТЭСИЙН ГОЛ-БУЛНАЙН НУРУУНЫ БАЙГАЛИЙН ЦОГЦОЛБОРТ ГАЗАР

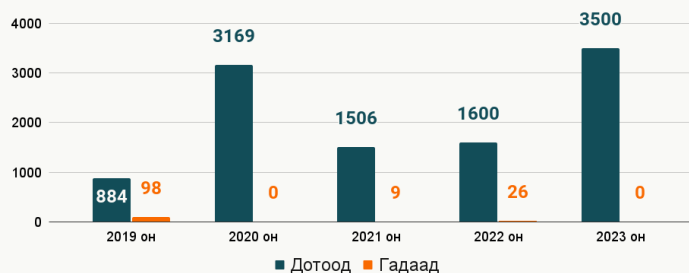
УИХ-ын 2019 оны 41 дүгээр тогтоолоор 369630,89 га талбайг улсын тусгай хамгаалалтанд авсан.

ХӨХ НУУР, БУМБАТЫН БАЙГАЛИЙН ЦОГЦОЛБОРТ ГАЗАР

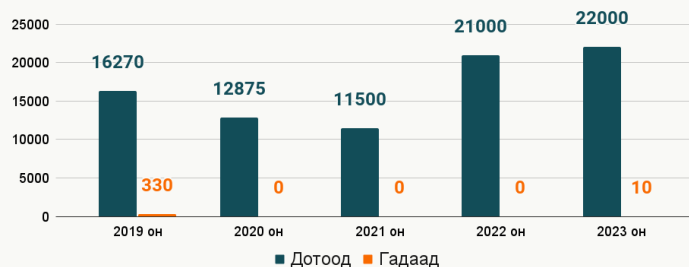

УИХ-ын 2020 оны 05 сарын 07-ны өдрийн 46 дугаар тогтоолоор Завхан аймгийн Отгон сум, Баянхонгор аймгийн Гурванбулаг сумын зарим газар нутгийг хамруулан БАЙГАЛИЙН НӨӨЦ ГАЗАР-ын ангиллаар улсын тусгай хамгаалалтанд авсан.

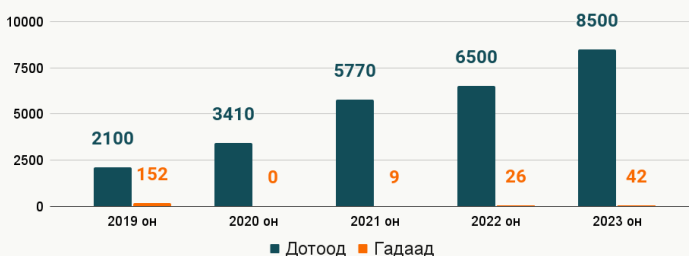
Улаагчны хар нуурын БЦГ-ын Мухарт чиглэлд нэвтэрсэн жуулчдын 5 жилийн судалгаа

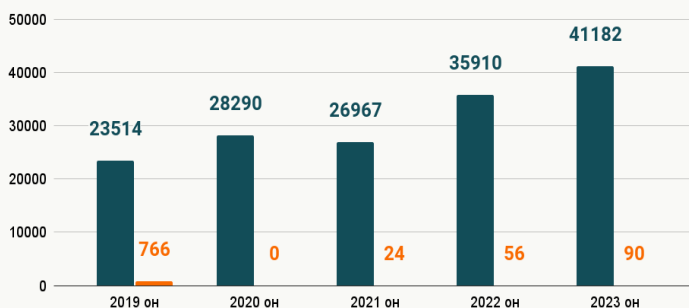
Отгонтэнгэр уулын өвөр чиглэлд нэвтэрсэн жуулчдын 5 жилийн судалгаа

Улаагчны хар нуурын БЦГ-ын Хар нуур чиглэлд нэвтэрсэн жуулчдын 5 жилийн судалгаа

Отгонтэнгэрийн УТХГ-т нэвтэрсэн сүүлийн 5 жилийн судалгаа

Аялал жуулчлал

Д.Пүрэвдорж: Ач холбогдол өндөр төсөл гэдэгтэй санал нийлдэг

Завхан аймгийн Байгаль орчны газрын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч, аймгийн ИТХ-ын төлөөлөгч Д.Пүрэвдоржтой ярилцлаа.

-Завхан аймгийн аялал жуулчлалын өнөөгийн хөгжлийн талаар ярина уу?

Юуны өмнө энэхүү сэтгүүлийг уншиж байгаа эрхэм уншигч танд энэ өдрийн мэнд хүргэе.

Завхан аймгийг зорин ирэх жуулчдын тоо жилээс жилд нэмэгдсээр байна. Энэ оны эхний хагас жилийн байдлаар 5670 дотоодын жуулчин, гадаадын 583 жуулчин хүлээн аваад байна. Мөн бид зорилтот хэд хэдэн ажлыг хийлээ. Тухайлбал,

Завхан аймгийн Засаг даргын Тамгын газраас 2023-2025 оныг “Монголд зочлох жил”-ээр зарласантай холбогдуулан “Аялал

жуулчлалын хөгжилд Нутгийн иргэдийн оролцоо” зөвлөгөөнийг өнгөрсөн тавдугаар сард зохион байгуулсан. 400 орчим оролцогчийг хамруулж, БОАЖЯ-ны дэмжлэгтэйгээр зочлох үйлчилгээний нэгдсэн сургалтыг Монголын зочид буудлын холбоотой хамтран хийсэн нь үр дүнгээ өгсөн арга хэмжээ болсон. Хил орчмын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, гадны жуулчдыг татах зорилгоор “Хил орчмын аялал ►

► жуулчлалыг дэмжих Тэс сум-Арцсуурь боомтын хөгжил” олон улсын форумыг БНТУва, БНХакас улс, Хилийн боомтын захиргаатай хамтран зохион байгууллаа. Түүнчлэн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх замаар нэн ховор, ховор амьтдыг хамгаалах, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн байгаль хамгааллын тогтолцоог бэхжүүлэх, бодлогын төлөвлөлт хийхэд төсөл хөтөлбөрийн дэмжлэг авах орон нутгийн хөгжлийн бодлогод тусгах зорилгоор “Тусгай хамгаалалттай газар нутаг дахь нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх нь” бүсчилсэн уулзалт хэлэлцүүлгийг хийв. Баруун таван аймгийн БОАЖГ-ууд, Хан хөхийн нурууны УТХГХЗ, БЦГХЗ, Монгол элс БЦГХЗ, Хар ус нуур орчмын УТХГХЗ, Отгонтэнгэрийн УТХГХЗ, Хомын талын БЦГХЗ-ын төлөөлөл оролцлоо. Манай аймгийн хувьд цаашдаа аялал жуулчлалыг бүсчилж хөгжүүлэх бодлогыг барин ажиллаж байна.

-Завхан аймаг үзэсгэлэнт байгаль, үүх түүх ч арвин. Завхан аймгийн хөгжлийн гол гарц аялал жуулчлал гэж харагддаг. Таны хувьд ямар бодолтой байна вэ?

-Санал нэг байна. Завхан аймгийн газарзүйн байршил, орц гарцын хувьд бусад бүсийг холбох гүүр болдог бөгөөд ОХУ, Ховд, Говь-Алтай, Баянхонгор, Архангай, Хөвсгөл, Увс аймагтай хиллэдэг. Говь, хангай, тал, хээр, өндөр уул нуруудын экосистем бүхий өвөрмөц байгалийн бүтэцтэй. 268 зүйлийн шувууд, 480 гаруй зүйлийн нэн ховор, ховор ургамал, 40 гаруй зүйлийн хөхтөн, 8 зүйл загас, 878 булаг шанд, 41 орчим рашаан, 370 гаруй гол горхи, 220 гаруй нуур тойрмоос тогтох байгалийн нөөц баялагтай. Түүх соёлын 1220 гаруй үл хөдлөх дурсгалтай. Сүүлийн жилүүдэд Ямаан усны Хүннүгийн язгууртны булш нь соёлын аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн болоод байна.

-Аялал жуулчлалыг цаашид идэвхтэй хөгжүүлэхэд ямар бодлого,

“Улаагчны хар нуур- Үндэсний парк” төслийн талаар тодорхой ойлголт мэдээлэл өгсөн тусгай дугаар гарч байна

төлөвлөгөө шаардлагатай байна вэ?

-Хамгийн гол нь тогтвортой бодлого чухал. Манай аймаг аялал жуулчлалын мастер төлөвлөгөөг 2019 онд боловсруулсан. Завхан аймгийн аялал жуулчлалын гол бүтээгдэхүүний хувьд “Улаагчны хар нуур –Үндэсний парк” төслийн ТЭЗҮ, Тэлмэн нуурын аялал жуулчлалын бүсийн ТЭЗҮ-г хийсэн. Бид одоо Отгонтэнгэрийн аялал жуулчлалын мастер төлөвлөгөө боловсруулах ажлыг хийж хэрэгжүүлэхээр зорьж байна.

-Завхан аймгийн Аялал жуулчлалын холбоотой хир хамтран ажилладаг вэ. Жуулчны баазуудын хөгжил танай аймагт хир байна, жуулчны баазын стандарт норм, дүрэм журам гэх мэт

-Аймгийнхаа аялал жуулчлалын холбоотой нягт хамтран ажилладаг. Манай аймагт 35 жуулчны бааз үйл ажиллагаа явуулж буйгаас 30 орчим хувь нь л стандарт шаардлага хангасан. Эдгээрээс дурьдвал, Эрдэнэхайрхан сумын нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг Улаагчны хишиг, Хар нуур, Тэлмэн сумын нутаг дахь Тэлмэн андууд, Тосонцэнгэл сумын Хожуулын гол, Сайхан төгөл, Отгон сумын нутагт байдаг Бадар хундага resort, Дөрвөлжин сумын нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг Тахь жуулчны бааз гэх мэт баазыг нэрлэх байна. Аймгийн хэмжээнд стандартын шаардлагад нийцсэн найман зочил буудал үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

-Завхан аймагт аялсан жуулчин, аялагчаас аймгийн эдийн засагт

тодорхой хэмжээний мөнгө төгрөг ордог. Энэ нь эргээд аялал жуулчлалдаа хэрхэн зарцуулагдаж чаддаг бол?

-Аялал жуулчлалыг дэмжих зорилгоор орон нутаг хөгжүүлэх сангаас тодорхой хэмжээний мөнгийг хөрөнгө оруулалтын төслүүдэд тусгадаг. Ер нь бол аялал жуулчлалаас хамгийн их ашиг хүртэгч нь нутгийн иргэд, аж ахуй нэгжүүд байдаг. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт аялдаг иргэдийн хураамж болон бусад үйлчилгээний газарт оруулж байгаа төлбөр, хураамжийн зарим хэсэг аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг дэмжихэд зарцуулагдаж байна.

-Завхан аймгийн аялал жуулчлалын гол бүс нутгуудын талаар ярина уу?

-Завхан аймгийн аялал жуулчлалын мастер төлөвлөгөөнд хотгор гүдгэрийн үндсэн хэв шинж, байгалийн бүс бүслүүрийн илрэх орон зайн ялгарал, жуулчдын сонирхол татсан байдал, амьтан ургамлын төрөл зүйл, байгалийн өвөрмөц тогтоц, түүх, нүүдлийн соёл иргэншлийн өв, уламжлалт ёс, зан заншил зэргийг харгалзан аялал жуулчлалын 5 бүсийг ялган гаргасан. Үүнд:

1. *Отгонтэнгэр орчмын байгаль, Улиастай шашин соёлын аялал жуулчлалын бүс*
2. *Тарвагатай нурууны байгалийн аялал жуулчлалын хөгжлийн бүс*
3. *Хар нуур орчимд нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлалын бүс*
4. *Хил орчмын аялал жуулчлалын хөгжлийн бүс*
5. *Говь хээр нутгийн тусгай сонирхлын аялал жуулчлалын хөгжлийн бүс*

-Завхан аймгийн аялал

Завхан аймгийн Байгаль орчны газрын даргын албан үүргийг түр орлогч Д.Пүрэвдорж аймгийн Засаг дарга Г.Өнөрбаярын хамт, Мухартын голд

► **жуулчлалыг шинэ шатанд гаргах мега төсөл гэгдэж буй “Хар нуур-Үндэсний парк” төслийн талаар та хэдийнээс мэдэх үү? Завхан аймагт хэрэгжих ёстой, ач холбогдол өндөр төсөл гэдэгтэй та санал нийлэх үү?**

-Эхэлсэн үеэс нь мэднэ ээ. Хэрэгжих ёстой, ач холбогдол өндөр гэдэгтэй санал нийлдэг. “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийн ТЭЗҮ нь олон улсын байгууллагын нарийвчилсан шаардлагыг хангасан Монголын анхны төсөл гэдгээрээ их онцлог. Төслийг хэрэгжүүлэхийн тулд бодлогын түвшинд нөлөөлөх лобби багийг бүрдүүлэх, шийдвэр гаргагчид болон орон нутгийн иргэд, хөрөнгө оруулагч нарт энэхүү төслийн ТЭЗҮ хийгээд үр ашгийг таниулах уулзалт хэлэлцүүлгийг үе шаттай зохион байгуулах, “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийн талаар тусгай сэтгүүл гаргах, нэвтрүүлэг бэлтгэх зэрэг ажлыг

хийхээр төлөвлөсөн. Өнөөдөр ингээд “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийн талаар тодорхой ойлголт мэдээлэл өгсөн тусгай дугаар маань гарч, уншигчдын хүртээл болох гэж буйд их талархалтай байна.

-Хар нуур, Мухартын голыг тусгай хамгаалалтад авсан ч бохирдож, гол, нуур хүнд байдалд буй тухай нутгийнхан ярьсаар байна. Танд ямар мэдээлэл байна вэ?

-Мухартын голын элсний нуралт болон усны ундарга багассан талаар иргэдийн санал гомдолтой холбоотой Аймгийн засаг дарга Г.Өнөрбаяр, тус сумаас Аймгийн ИТХ-д сонгогдсон төлөөлөгч АИТХ-ын дарга Н.Тамир, Отгонтэнгэрийн УТХГХЗ-ны дарга Д.Батдэлгэр Эрдэнэхайрхан сумын ИТХ-ын дарга н.Балжинням, байгаль хамгаалагч Ж.Тамжид болон бусад холбогдох хүмүүс газар дээр нь танилцаж дараах ажлуудыг хийхээр ярилцсан.

1. Отгонтэнгэрийн УТХГХЗ-ны болон Орон нутгийн байгаль хамгаалагчийн тоог нэмэгдүүлэх

2. Мухартын гол орчимд орчин үеийн дэвшилтэт технологи ашиглан хяналт тавихад аймаг орон нутгаас хөрөнгө оруулалтын дэмжлэг үзүүлэх

3. Аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж Морь унуулж байгаа болон гэр кемп ажиллуулж байгаа нутгийн иргэдтэй гэрээ байгуулж аялал жуулчлалын бүс нутагт хяналт тавьж хамгаалж ашиглах талаар хамтын ажиллагааг сайжруулах

4. Шинээр байгаль хамгаалагчийн постыг барьж, морин тээврийн зөөвөрлөх цэгийг зарим хэсэгт хориглох.

5. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх талаар талуудын оролцоог тэгш хангах, ойлголтын зөрүүг арилгах талаар уулзалт хэлэлцүүлгийг зохион байгуулахаар болсон.

-Аймгийн засаг захиргаанаас ямар бодлого шийдэл гаргаж ажиллаж байна вэ?

-Энэ онд Отгонтэнгэрийн аялал жуулчлалын мастер төлөвлөгөөг боловсруулах, Аялал жуулчлалын түнш аймгийн хүрээнд Монголын аялал жуулчлалын холбоотой хамтарч “Аялал жуулчлалын цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлэх” зэрэг ажлыг аймгийн төсвөөр, Тэлмэн нуурын аялал жуулчлалын бүсийн ТЭЗҮ, Аялал жуулчлалын Жавхлант цогцолборын барилгын ажлуудыг улсын төсвөөр хийхээр төсөвт суулгуулсан. 2021-2024 онд Аймгийн хөгжлийн төлөвлөгөөнд тогтвортой аялал жуулчлалыг дэижих зорилгоор тусгаж байгаа санхүүжилт нь жил ирэх тусам нэмэгдэж байгааг хэлэхийг хүсч байна.

Мэргэжилтэн

Д.Батдэлгэр: Хар нууранд байгаль хамгаалагчаас гадна байнгын пост ажиллаж байна

Завхан аймгийн Отгонтэнгэрийн улсын тусгай хамгаалалттай газрын Хамгаалалтын захиргааны дарга Д.Батдэлгэртэй ярилцлаа.

-Улаагчны хар нуур улсын тусгай хамгаалалтад байдаг. Нуурыг хэрхэн хамгаалж байгаа вэ?

-2010 онд улсын тусгай хамгаалалтад авсан. Эрдэнэ-Хайрхан, Цэцэн-Уул, Сантмаргаз, Завханмандал сумдыг хамруулан 253000 га газрыг тусгай хамгаалалтад авсан. Отгонтэнгэрийн хамгаалалтын захиргаанд хариуцуулсан гэсэн үг. Анх тусгай хамгаалалтад авахад, Хар нуурын нутагшуулсан загасны олборлолтын асуудал нэлээд хүндэвтэр байсан. Байгаль хамгаалагчаас гадна байнгын пост ажиллуулснаар асуудлыг шийдвэрлэсэн. Гэхдээ загасны хууль бус олборлолтыг төгс шийдвэрлэж чадаагүй. Тус газрыг тусгай хамгаалалтад аваагүй байхад аялал жуулчлал хөгжөөгүй байсан. Ганц зам л гарсан байдаг байлаа. Байгалийн унаган төрх нь харьцангуй сайн байсан.

Одоогийн байдлаар Улаагчны хар нуур дээр хоёр байгаль хамгаалагч

ажиллаж байна. 2015 оноос аялал жуулчлал эрчимтэй идэвхжиж ирсэн. Өнгөрсөн жилийн статистик мэдээгээр 20 мянга орчим хүн Завхан нутгийг зорьж ирсэн. 2011 оноос өмнө Хар нуурт аялал жуулчлалын чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулдаг гурван газар байлаа. Өнөөдөр дөрвөн газар зөвшөөрөлтэй үйл ажиллагаа явуулж буй бол зөвшөөрөлгүй хоёр байна. Нутгийн иргэд зуны улиралд гэр барьж, ажиллуулдаг.

Бид хүний хөдөлгөөнийг хязгаарлах боломжгүй. Өнгөрсөн жил арав гаруй тээвэрлэлтээр 30 гаруй тонн хог зайлуулсан. Жил ирэх тусам хогны асуудал хүндрэх шинжтэй. Улаагчны хар нууранд хүмүүс очиж хоноглох нь их байдаг. Тиймээс хогоо их үлдээдэг.

-Цаашдаа ямар дүрэм журам хэрэгжүүлбэл зохилтой вэ?

-Хар нуур онцлогтой газар. Дээрээсээ, урдаасаа ч хүмүүс машинаар яваад орчихдог. Аль ч талаас нь аялагчид яваад орох боломжтой гэсэн үг. Нуур эхнээсээ адаг хүртэл 33 км, өргөн нь 7-8 км байдаг. Бид нутгийн иргэдтэй хамтарч аялагчдыг зөвшөөрөлгүйгээр

нуурын эрэг рүү оруулахгүй байх талд ажиллаж л байна.

Улаагчны хар нууран дээр 2017 онд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар төлөвлөлт хийсэн. “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” ТЭЗҮ-г бид харсан байдалтай байдаг. Хөндлөнгийн шинжээч, байгууллагаар дүгнэлт энэ тэр гаргуулаад хэрэгжүүлдэг бол сайн төсөл гэж боддог.

-Мухартын голын элс нурж, undарга нь багасах аюул учирч байгаа юм байна. Мухартын голыг хамгаалах тал дээр ямар арга хэмжээ авч байгаа вэ?

-Мухартын голыг Улаагчны хар нууртай хамт 2010 онд Отгонтэнгэрийн улсын тусгай хамгаалалтад авсан. Түүнээс хойш аялал жуулчлал эрчимтэй хөгжиж байна. Үүнтэй холбоотой Мухартын голыг зорин ирэх жуулчдын тоо маш ихээр нэмэгдсэн. Отгонтэнгэр хайрхантай харьцуулахад Улаагчны хар нуур, Мухартын голд хүмүүс бага ирдэг л дээ. Жилдээ 2000 машин, 7000-8000 хүн ирсэн гэсэн тоо баримт байгаа.

Гэхдээ Мухартын гол булгийн эх undарга учраас маш эмзэг экосистем. Тиймээс бид үүнийг хамгаалахын төлөө тал талаасаа хамтрах ёстой. Манай хамгаалалтын захиргааны ганц байгаль хамгаалагч хүч хүрэхгүй байна. Уг нь хүмүүс зорьж ирээд зураг хөргөө авхуулаад явахад гэмгүй л дээ. Гол нь элсэн манхан өөд авирч, буцаж гулгаад байгаа нь булгийнхаа эхэнд нөлөөлсөн гэж үзэж байгаа. Тиймээс аль болохоор хүн бага явуулах хэрэгтэй байна. Ямартай ч сүүлийн 2-3 жилд хүмүүсийн гулгах нь багассан. Эхний шийдэл нь байгаль хамгаалагчийн тоог нэмээд, дахин нэг пост байгуулаад, камержуулбал хүмүүсийн элсэн манхнаас гол руу гулгахыг зогсоох боломжтой гэж үзэж байгаа.

Сумын Засаг дарга

А.Балжир: Хар нуур хүнд байдалд байна

Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын Засаг дарга А.Балжиртай ярилцлаа.

-Хар нуур жилээс жилд багасаж байна гэж нутгийн иргэд хэлж байна. Нуурыг хамгаалах тал дээр орон нутгаас ямар арга хэмжээ авдаг вэ?

-Хүмүүсийн очих дуртай Жигэстэй нуур, түүний зэргэлдээ, залгаа шанаануудын ус багассан. Тойргийн радусаараа усны төвшин нэлээд багассан. Нуурт үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөлтэй гурван амралтын газар, зөвшөөрөлгүй нэг амралтын газар байна. Гэр кэмпүүд 4-5 жилийн өмнөөс баригдаж эхэлсэн. Нуурын хойгуур 2-3, эхээр 3-4, урдуур 3-4 гээд орон нутгийн болон аймгийн хүмүүс гэр кэмп ажиллуулж байна. Гэр кэмп ажиллуулж болох, болохгүй асуудал ярьвал орон нутагт эрх мэдэл байдаггүй. Өнгөрсөн жил аймгийн

Засаг дарга, сумын байгаль орчны байцаагч, байгаль хамгаалагч гээд сумаас өргөн бүрэлдэхүүнтэй хяналт шалгалт явуулсан.

-Цаашдаа яавал дээр гэж та бодож байна вэ?

-Уг нь энэ нуурыг хамгаалж, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх талаар УИХ-ын гишүүн асан З.Нарантуяа санаачлаад тодорхой төлөвлөгөө гаргаж, ТЭЗҮ-г хийж батлуулаад бодлогын баримт бичиг боловсруулчихсан байгаа. Энэхүү ТЭЗҮ-гээр нуурын дэргэд үйл ажиллагаа явуулах гэр кэмп, байшин барилга, майхан савын байрлах ёстой газруудыг тодорхой болгож, стандарт, дүрэм журмыг хийж өгсөн байдаг. Газар зүйн хувьд дээжийг нь уг нь авсан. Өнөөдөр бол дуртай нь гэр барина, сүүлдээ давраад гэрээ авч явахаасаа залхуураад тэндээ пүнз энэ тэр барьчихдаг. Контейнер зассан газраа гэрээ хураачихаад явчихдаг.

Сум нь шаардлага тавъя гэхээр нуур тусгай хамгаалалттай газрын захиргаанд байдаг болохоор бид шууд арга хэмжээ авах хуулийн боломжгүй. Боломж нөхцөл нь хуулийн хүрээнд зөрчилддөг. "Хар нуур-Үндэсний парк" төсөл хэрэгжвэл бүх зүйл дэг журамтай болох байх.

-Энэхүү төслийг дагаад ямар боломж нээгдэнэ гэж харж байгаа вэ?

-Хүнд харуулах бодлогын баримт бичиг. ТЭЗҮ-д Хар нуур руу 73 км хар зам татахаар байгаа юм. Бодлогоор дэмжигдэхгүй л байх шиг байна. Дээш нь яам руу уламжилсан байх. Харин аймгийн өнөөгийн Засаг дарга энэ төслийг дэмжиж байгаа. Бодлогоор л арга хэмжээ авахгүй бол нуур хүнд байгаа. Ус нь багассаар байна. Аймгаас 30 сая төгрөг төсөвлөж, нөөцийнх нь судалгааг хийсэн. Загасыг хориотой гээд барьж болохгүй. Тусгай хамгаалалттай газар нутаг дээр ан амьтан агнах хориглосон хуультай. Хулгайн анчид маш олон бөгөөд баригдахгүй зугатчихдаг. Уг нь хуулиараа загасыг өвөл барих ёсгүй. 12 дугаар сарын 1-нээс нэгдүгээр сар гартал загас дүрсээ шахдаг үе нь юм шиг байгаа юм. Харин хулгайн анчид өвлийн саруудад нуур хөлдчихдөг учраас тороор барьдаг.

Дээр нь олон хүн нуурт, Мухартын голд ирдэг учраас хүмүүсийн баас, шээс хүчрэгдэхгүй болсон. Аялагчид дуртай газраа хогоо хаяад явдаг. Эдгээр асуудлаар дээрээс чиг гаргаж, нэгдсэн зохион байгуулалтад оруулж өгөхгүй бол Мухартын гол, Хар нуур хоёр маань өдрөөс өдөрт хэцүү болж ирж байна.

Байгаль хамгаалагч

Ж.Тамжид: Нуурыг маань хамгийн их бохирдуулж буй хүмүүс бол хулгайн загасчид

Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын байгаль хамгаалагч Ж.Тамжидаас товч тодруулга авлаа.

-Бид Улаагчны хар нуураас хөдлөөд Бургастын дөрөлж, Бургастын гол, Шар хадны энгэрээр дайраад далайн түвшинээс 2000 гаруй метр өндөрт Сэнжидийн хадаар өгсөж, дараа нь Мухартын голд ирлээ. Гайхалтай юм аа. Мухартын гол гэж элсэн манхнаас цэвэр тунгалаг булаг ундардаг онгон тагшин газарт хүмүүс ирэх гэж бартаат замыг туулдаг юм байна. Аялагчид нэлээд ирсэн байна, тийм үү?

-Тийм шүү, байгаль дэлхий өөрөө олон сорилтыг хүмүүст бий болгодог шүү дээ. Энд ингээд зориод ирнэ гэдэг амьдралдаа дурсамж үлдээх хамгийн сайхан зүйлсийнх нь нэг байх. Тиймээс жуулчид, аялагчид Хар нуур, Мухартын голыг зорин ирэх нь ихэссэн.

-Мухартын гол эмзэг экосистем юм. Хэрхэн хамгаалж байна вэ?

-Мухартын голын ундарга багасч байна. Энд зөв менежмент, зөв удирдлага, төсөв хөрөнгийн шаардлага их байна. Тэгэхгүй бол ганц байгаль хамгаалагч энд ажиллаад асуудлыг шийдэхэд хүндрэлтэй. Сүүлийн үед нутгийн иргэд аялагчдад морь унуулах үйлчилгээг үзүүлдэг болсноор элснээс гулгах нь багассан. Арай дөхөм болсон. Нутгийн иргэдэд түшиглэж хамгаалалтаа зохицуулбал зүгээр байна. Мөн байгаль хамгаалагчийн орон тоог нэмэх, камер ажиллуулах нь зөв болов уу.

-Та Эрдэнэхайрхан сумын байгаль хамгаалагчаар 16 ажиллажээ. Энэ хугацаанд нөхцөл байдал ямар байв?

-Арван хэдэн жилийн өмнө Мухартын гол, Улаагчны хар нууранд хүн ирдэггүй байсан. Цөөхөн аялагч ирдэг. Тэгэхээр айхтар зөрчил гараад байх нь бага байсан. Хамгийн оргил үе нь 2014, 2015 оноос хүмүүс манай нутгийг зорих нь илт ихэссэн. Гадаадын жуулчид ирэхээс гадна дотоодын аялагчид олноор ирнэ. Хүмүүс элсэн манхнаас гулгах их сонирхолтой. Тэгэнгүүт элс нь нурсаар байгаад доороосоо шуугдаад эхэлсэн. Хүний буруутай энэ мэт зүйлс нөлөөлж байгаа. Мөн байгаль, цаг уурын өөрчлөлт ч их нөлөөлж байна. Усны урсгал багасч байгаа нь цэвдэг хайлсантай холбоотой болов уу.

-Мухартын гол болон Улаагчны хар нуур улсын тусгай хамгаалалтад байдаг. Гэхдээ сум орон нутгийн зүгээс хамгаалах тал дээр хэрхэн ажилладаг вэ?

-Улаагчны хар нуурын орчмын бохирдлын асуудлыг улсын тусгай хамгаалалттай газар, сумын Тамгын

газар, байгаль хамгаалагч миний бие хамгаалж байна. Орчны бохирдлыг энэ жил тусгай хамгаалалттай газрын Хамгаалалтын захиргаа дангаараа цэвэрлэж, зайлуулсан. Гэхдээ гол цэвэрлэгээг нутгийн иргэд хийдэг. Хар нуурыг тойроод нутгийн иргэд гэр барьдаг. Эдгээр хүмүүс хогоо цэвэрлэж, хамгаалж байна даа. Нуурыг маань хамгийн их бохирдуулж буй хүмүүс бол хулгайн загасчид байдаг. Энэ талд яаралтай арга хэмжээ авах шаардлагатай.

Миний хувьд Улаагчны хар нуурын тусгай хамгаалалттай газрыг тусад нь суманд байгуулах нь зөв гэж боддог. Мөн иргэд, олон нийт, аялагчдад маш сайн ухуулга, сурталчилгаа хийх хэрэгтэй. “Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” гэсэн төсөл бэлээхэн бий. Энэ төслийг хэрэгжүүлээд ажиллалбал Хар нуур, Мухартын голд үүссэн асуудлууд цэгцэрч нэлээд үр дүнгээ өгөх болов уу гэж хардаг.

Хар нуур кэмп

С.Ганбат: Газар олголтын стандартыг бий болгох нь чухал

“Хар нуур” кэмийн захирал
С.Ганбаттай ярилцлаа.

-Хар нуурыг зорин ирэх жуулчдын цуваа хэр байдаг вэ. Жил ирэх тусам нэмэгдэж байна уу?

-Таван жилийн өмнөөс дотоод аялагчид ихэссэн. Гадаадын жуулчид хэмжээндээ л байдаг юм. Манай кэмп дээр гадаад жуулчид түлхүү буудаг. Дотоодынхон өөрсдөө майхан саваа бариад хээр буудаллана. Өнгөрсөн жил дотоодын амрагчдын урсгал эрс багассан. Ихэнх нь Хар нуурыг үзсэн л гэсэн үг. Өмнөх жилүүдэд хүмүүс Богдын гол, Чигэстэйн голоор маш их гэр барьсан. Манай нууран дээр гэхэд нэг айл 2-3 гэр барьсан. Нуурын эргэн тойрон маш эмзэг хөрстэй. Тиймээс экологи талаасаа айлууд энэ тэнд замбараагүй буугаад, олон машин тэрэг холчихоор хөрс нь эвдрэлтэй болчихдог юм байна лээ. Газар олголтын стандартыг бий болгох нь чухал гэсэн бодол надад

байдаг. Дээшээ энэ саналаа дуулгадаг. Яг ажил хэрэг болсон зүйл алга л байна.

-Танай кэмп хэзээнээс үйл ажиллагаагаа эхлүүлсэн бэ?

-Манайх 2008 онд зөвшөөрөл аваад үйл ажиллагаагаа эхлүүлсэн. Хар нуур 2011 онд улсын тусгай хамгаалалтад орсон юм. Манайх байгаль орчиндоо цэвэрхэн үйл ажиллагаа явуулдаг учраас газар олголтын гэрчилгээ амархан гарч байсан. Манайхаас хойш нэг шинэ кэмп байгуулагдсан. Биологийн ухааны доктор А.Дулмаа гуай “Загас үржүүлгийн эрдэм шинжилгээний төв” гээд сэндвичин барилга барьсан. Тэрний доод талд нэг хүн газар аваад хэдэн шовгор байшин барьсан. Тэрийгээ “Тавантолгой транс” ХХК-ийн гүйцэтгэх захирал Д.Дагвадорж гуайд худалдсан. Тэр газарт нь сайхан кэмп баригдсан. Нуурынхаа ар талдаа гэсэн үг. Манай кэмп нуурынхаа гол

өвөр дээр хоёр том аралын дунд байдаг.

-Танайх хэдэн жуулчин хүлээж авах хүчин чадалтай вэ?

-Манайх 25 монгол гэр, 5-6 байртай. Хоол унд ямар ч асуудалгүй. Бид олон жил үйл ажиллагаа явуулсан тул гадаадын жуулчид их авдаг. Мах, хүнсний зүйлсээ эртнээс бэлддэг. Бид аль болох хуулийн хүрээнд ажиллахыг хичээж, байгаль орчноо бохирдуулахгүй үйл ажиллагаагаа явуулсаар ирсэн.

-Ямар улсын жуулчид ихэвчлэн ирдэг вэ?

-Герман улсаас түлхүү ирнэ. Солонгосчууд их ирж байна. Сая Улсын баярын үеэр жуулчид хэсэг тасарсан. Наймдугаар сард олон жуулчин ирэхээр захиалга өгсөн. Манайх 120 ортой. Гэхдээ 40 жуулчин л авна. Дотоодын жуулчдад өдрийн гурван хоолтой ор хоногтойгоо нийлээд 130 мянган төгрөг, гадаадын жуулчдад 180 мянган төгрөгийн төлбөртэй үйлчилдэг. Жуулчид маань сэтгэл өндөр буцдаг шүү.

-Хар нуур кэмп ажиллуулахад хүндрэл бэрхшээл гардаг уу?

-Шөнө, орой янз бүрийн нөхдүүд ирнэ. Хаалга үүд балбана. Амрагч нар, гадаад хүмүүс байхад зовлонтой байдаг. Гэхдээ ихэнхдээ аймаг, орон нутгийн хүмүүс бүдүүлэг зан авир гаргана. Харин хотын залуус маш гоё соёлтой болжээ. Хог хаяхгүй. Манай кэмийн цаашдын зорилго монгол гэрээ цөөлөөд таван сайхан цомцог гэртэй, шилэн фасадтай хаустай болох. Зарим хүмүүс “Танайд очих гэсэн юм. Байрлал нь гоё юм байна ▶

► лээ. Үнэ бидэнд хамаагүй. Гол нь люкс өрөө дотроо душ, нойлтой өрөө хэрэгтэй байна” гэдэг. Тэгээд л дуугүй болчихдог. Нийтийн нойлтой юм уу, за гэсхийгээд дуу нь суларна шүү дээ. Бид цэвэрлэх байгууламж, сан техникийн асуудлаа шийдэхэд манайд их хөрөнгө хэрэгтэй болно.

–“Улаагчны хар нуур-Үндэсний парк” төслийн талаар та ямар бодолтой байдаг вэ?

-3.Нарантуяа даргын санаачилсан гоё төсөл шүү дээ. 3.Нарантуяа дарга олон хүмүүст төслийнхөө танилцуулгыг хийсэн. Ойлгох хүмүүс нь маш сайн ойлгосон. Ойлгохгүй нь ойлгохгүй л явдаг байх. Энэ

төсөл хэрэгжвэл маш хэрэгтэй. Ер нь ганцхан Завхан гэлтгүй баруун бүсдээ том төсөл гэж боддог. Энэ төсөл хэрэгжвэл аялал жуулчлал үндсэн утгаараа хөгжинө. Байгаль орчноо хамгаалаад зөв л гэж боддог. Улаагчны хар нуурын хамгаалалтын захиргаатай больё гэдэг зүйлийг 3.Нарантуяа дарга ярьдаг байсан л даа.

Хууль журмыг нь мөрдүүлээд явбал хүмүүс ухаантай юм чинь ойлгочихно. Тэгэхсхийгээд л яваад байхаар жил ирэх тусам загасчид нь ихсэж байна. Аймгаас ажил төрөлгүй хүмүүс нууранд ирж загас барьдаг. Тэд загасны тороо нууранд үлдээгээд бохирдуулаад байна.

–Нуур ширгээд байгаа нь хүний үйл ажиллагаатай холбоотой юу, дэлхийн дулаарлаас болж байна уу. Та юу гэж харж байна вэ?

-Нутгийн иргэд нэг тиймэрхүү зүйл ярих гээд байгаа юм. Гэхдээ богинохон хугацаа буюу зундаа ирээд явдаг хоёр сарын л хөдөлгөөн шүү дээ. Нуураасаа дээшээ 15 гаруй км зайтай Жаахан нуур гээд рашаан байдаг юм. Тэр нуурын маань тал нь байхгүй болчихсон. Тэгэхээр ерөнхийдөө дэлхийн дулааралтай л холбоотой болов уу. Харин хулгайн загасчдын хаясан тор асуудал дагуулж байна. Үүнийг даруу шийдэх хэрэгтэй. ►

Завхан аймаг АЖХ

Дан ганц Хар нуурыг хамгаалах төсөл биш юм

Ч.Жавзанпагма: Завхан аймгийн Аялал жуулчлалын холбооны гүйцэтгэх захирал

Аялал жуулчлал бол эдийн засгийн хувьд өндөр үр өгөөжтэй салбар юм. Тухайлбал, нэг жуулчин ирэхэд ойролцоогоор 20 ажлын байр бий болдог гэсэн судалгаа байдаг. Хэдий тийм боловч энэ салбарыг бодлого төлөвлөлттэйгээр хөгжүүлэхгүй бол байгаль орчин болон нийгэм соёлд олон талаар сөргөөр нөлөөлж урт удаан хугацааны туршид аялал жуулчлалаас тогтвортой орлого олох боломж хумигддаг. Үүний нэг жишээ нь Монгол улсад Хөвсгөл болон Тэрэлжийг аялал жуулчлалын салбарынхан нэрлэдэг. Эхнээс нь

төлөвлөлтгүй хөгжүүлснээс болж байгаль унаган төрх, үзэмжээ алдаж, тухайн зорих газруудын үнэ цэнэ жилээс жилд буурсаар байгаа билээ.

Энэ л муу жишээг давтахгүйн тулд З. Нарантуяа дарга УИХ-ын гишүүн байх хугацаандаа “Хар нуур-Үндэсний парк” төслийг санаачлан хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн. Завхан аймаг байгальд түшиглэсэн эко аяллыг хөгжүүлэхэд нэн тохиромжтой бүс нутаг бөгөөд Улаагчны хар нуурын хувьд хөрс болон аялал жуулчлалын даац нь муу учир эхнээс нь зөв төлөвлөлттэй хөгжүүлэхгүй бол ирээдүйд аялал жуулчлалын салбараас ирэх урт удаан хугацааны

Энэ төслийг яаралтай хэрэгжүүлж эхлэхгүй бол Хар нуур, Мухартын гол гэх мэт байгалийн эмзэг тогтоцтой үзэсгэлэнтэй газрууд хогондоо дарагдаж, ус нь багасч байгааг хэлэхэд илүүдэхгүй

үр ашгийг хүртэх боломжгүй болох юм. Энэ төслийг яаралтай хэрэгжүүлж эхлэх хэрэгтэй байна. Хар нуур, Мухартын гол гэх мэт байгалийн эмзэг тогтоцтой үзэсгэлэнтэй газрууд хогондоо дарагдаж, хүний өтгөн шингэний үүр болж, ус нь багасч байгааг хэлэхэд илүүдэхгүй бизээ.

“Хар нуур-Үндэсний парк” төсөл нь дан ганц Хар нуурыг хамгаалж, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх төсөл биш юм. Энэ төсөл нь Завхан аймгийн аялал жуулчлалын стратегийн онцгой ач холбогдолтой баримт бичиг бөгөөд үүний хүрээнд Завхан аймгийн аялал жуулчлалын чухал зорих газруудыг багтаасан нэгдсэн төлөвлөлтийг мөн хийсэн болно. Мөн Монгол Улсад аялал жуулчлалыг төр хувийн хэвшил нийлж хэрхэн зөв хөгжүүлэх боломжтойг харуулж болохуйц үлгэр жишээ маш сайн хийсэн төсөл гэж үзэж байна. Ийм учраас Монголын аялал жуулчлалын бодлого төлөвлөлтөд эерэгээр нөлөөлөх ач холбогдолтой.

Завхан аймгийн аялал жуулчлалын холбоо энэхүү төслийг бүрэн дэмжин ажиллах ба бусад төр хувийн хэвшлийн бүхий л байгууллагыг дэмжин ажиллахыг уриалж байна.

Байгаль хамгаалагч

Мухартын голын байгаль хамгаалагч

П.Ганболд Завхан аймгийн Отгонтэнгэрийн улсын тусгай хамгаалалттай газрын Мухарт хэсгийн байгаль хамгаалагчаар ажиллаад таван жил болж буй. Энэ сайхан үзэсгэлэнт гол нуураа хамгаалан ажиллаж буйдаа тэр сэтгэл хангалуун явдаг. Байгаль дэлхийгээ хайрлан хамгаална гэдэг бүхнээс үнэтэй эрхэм ажил. Байгаль хамгаалагчид сэтгэл зүрхэндээ ийн бодож, зүтгэдэг. Монгол орны тусгай хамгаалалттай газар нутгууд өөр өөрийн онцлогтой. Мухартын голын хувьд хүн, машин тэргүүд олон талаас ороод ирэх боломжтой нутаг. Элсэн манхны араас ч ороод ирнэ. Элсэн манхан дороос ундрэн гарах голыг үзэх гэж ялангуяа дотоодын аялагчид сүүлийн жилүүдэд олноор зорих болжээ. Тиймээс хүний хөлд нэрвэгдсэнээс үүдэн голын ус татарч буйд П.Ганболдын сэтгэл эмзэглэдэг. Амрагчид Мухартын голд ирээд элсэн

манхнаас гулсах их дуртай. Энэхүү элсний нуралт нь голд нөлөөлж буй тухай нутгийнхан харамсангуй ярьдаг.

Амрагчдын зарим нь байгаль хамгаалагчийн ажил, дүрэм журмыг ойлгож харилцдаг бол нөгөө хэсэг нь “Чи хэн юм. Би нутагтаа явж байна. Монгол орондоо хаагуур

“Чи хэн юм. Би нутагтаа явж байна. Монгол орондоо хаагуур явахдаа чамаар заалгахгүй” гээд л томордог

явахдаа чамаар заалгахгүй” гээд л томордог гэнэ. Тэрбээр Мухартын голыг ганцаараа хамгаалдаг учраас бүгдэд хүрч ажиллаж чаддаггүй. “Онцын томоохон зөрчил энэ голд гараад байхгүй ч эмх замбараагүй байдал их гарна. Жишээлбэл, морьтой хүмүүс машин тэрэг ирэхээр “Миний морийг ав” гээд л шаваарна. Хүмүүс мориноос унах тохиолдол гарна гэх мэт асуудал бишгүй бий хэмээн тэр ярьсан.

П.Ганболд урин зуны өглөө үүрээр 06:00 цагт ажилдаа гарна. Нартай уралдан хамгаалагчийн үүргээ гүйцэтгэх ёстой. Тэгэхгүй бол элсэн манхны аль ч талаас машинууд гэнэт ороод ирнэ. Орой харанхуй болтол хараад л сууна. Хажуугаар нь тэрбээр хог түүнэ. “Би хогын уутаа хармаалаад л явж байдаг юм. Аялагчид явсны дараа голынхоо хогийг түүдэг дээ” гэв.

Байгаль хамгаалагчид үнэ цэнтэй болох цаг ирж буй. Хуучнаар Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд асан Б.Бат-Эрдэнэ “Байгаль хамгаалагчид бол байгаль орчны сайд юм” гэж хэлсэн байдаг.

Тиймээ, тэд бол эх байгалиа сэтгэлдээ багтаасан эх орны байгаль хамгаалагч, сайдууд шүү. Тэд амин хувийнхаа төлөө бус амин хайртай эх орныхоо үзэсгэлэнт байгалийг хамгаалан ажилладаг улсууд юм. Тиймээс бид байгаль хамгаалагчидтай хүндэтгэлтэй харилцаж, дүрэм журмыг биелүүлэх ёстой. Энэ бол иргэн бидний үүрэг. Байгаль дэлхийгээ хамгаалж, асуудал тавьж, дүрэм журам ярих нь байгаль хамгаалагчдын үүрэг билээ.

Малчид

Г.Энхтөр: Ер нь нуургүй л болох нь шиг байна

Завхан аймгийн

Эрдэнэхайрхан сумын малчин

Хар нуур маань ширгээд багасаж байгаа нь үнэн. Хар нуурыг Отгонтэнгэрийн тусгай хамгаалалттай газарт өгчихсөн. Нуурын эргээр томчууд газар эзэмшиж буй нэрээр байшин барилга барьж байна. Жуулчид ирэх нь ирдэг л юм. Хог хаях цэг байдаггүй, зам харгуй гэж байхгүй. Хүмүүс аль дуртай газраараа хаагуур ч хамаагүй давхиад ороод ирдэг. Миний хувьд, 2-3 жил эсэргүүцэж байна. Сум орон нутагтай яриад ч нэмэр болдоггүй. Манай намарждаг газрыг маань бас тусгай хамгаалалтад авчихсан. Мухартын гол, Нарийн голын ус маш их ширгэсэн. Өндөр манхнаас шүүрч гардаг Мухартын голын маань элсэн манхнаас аялагчид гулссаар байгаад голын ундарга нь багассан. Би Хар нуурын ард 2-3 гэр бариад хамгаалсан болдог юм. Тэгэхээр тусгай хамгаалалтай улсууд нь хөөгөөд туугаад амраахгүй. Торгуул чиргүүл болно. Малчид бид хэдэн малаа хаанаас услах уу л болно шүү дээ. Дээр нь нэлээд газар торлоод хаячихсан. Тэрнээс нь мал ус уудаггүй. Ер нь горьгүй.

Баг, сумын хэмжээнд хурал хийж, тусгай хамгаалалттай газраас гаргая гэж ярилцдаг л юм. Нуурыг зориод ирсэн хүмүүсийг хөөгөөд туугаад явуулахад хүнд. Аялагчид майхан сав бариад хорхог, боодог хийж, баахан хог хаяж өгөөд л алга болчихдог. Шөнө харанхуй болонгуут хогоо хаяад явчихна. Энэ эмх замбараагүй байдал манай нутгийг нуургүй

л болгох гээд байх шиг байна. Ойрын 2-3 жил гандуухан байсан. Малчид бид уулын амны булаг шанд ширгэчихээр ганцхан нуураа л барааддаг. Гэтэл нууран дээр аялагчид шавчихна. Малаа ч усалж чадахгүйд хүрдэг гээд асуудлууд бий. Сумын захиргаанд хэлж, ярьж, шаардах л юм. Дорвитой хөдөлж өгөхгүй юм аа.

Б.Өлзиймандах: Нуур маань жилээс жилд жижгэрсээр

Завхан аймгийн

Эрдэнэхайрхан сумын малчин

Манайх нуурынхаа дээд эрэг дээр зусдаг. Нуурын орчимд хогийн цэг байхгүй, нойл муутай. Газрын хөрсөн дээрээ бохирдол ихэд үүсэж байна. Нуур жилээс жилд жижигрээд байна. Уг нь багасдаггүй л нуур

байсан. Бороо хураас бас болж байна. Бороо орохгүй болохоор амны ус нь цутгаах больчихдог юм. Аялагчдын хувьд хогоо хаяад л явна шүү дээ. Зарим нь хогоо машиныхаа ард зүүж аваад явдаг ч салхинд хээр

хаягддаг. Нуур руу ирэх энэ олон машин тэргийг нэг шугамаар явуулдаг болмоор байна. Хаа хамаагүй, харсан газраараа давхиад газрын хөрсийг хуулаад эвдчихдэг.

“Хар нуур-Үндэсний парк” төслийн товчлол

“Хар нуур-үндэсний парк” т.слийн ТЭЗ.-гээс зарим чухал хэсгийг товчлон танилцуулж байна.

“Хар нуур үндэсний Парк” ТЭЗҮ-ийн агуулга, хамрах хүрээний удирдлага нь төсөлд шаардлагатай агуулгын бүрэлдэхүүн ойлголтуудыг тодорхойлох, тэдгээрт хяналт тавих үйл ажиллагаатай холбоотой юм. Үүнд дараах ойлголтуудыг багтана. Төслийн агуулга, хамрах хүрээ нь дараах ойлголтод чиглэгддэг.

1. Бүтээгдэхүүний агуулга: Хар нуур-Үндэсний Паркийн хувьд нуурын эрэг орчмын 5 байршил+Мухартын гол, Сэнжит цохио орчмын бүсэд тулгуурласан төлөвлөлтийг хийсэн болно.

2. Төслийн процесс агуулга: Хар нуур-Үндэсний паркийн хөрөнгө оруулалтыг оновчлох, байнгын үр ашигтай байхад чиглэгдсэн 5 үндсэн, 20 дэмжих аялал жуулчлалыг төлөвлөсөн болно.

3. Төслийн удирдлагын агуулга: Хар нуур-Үндэсний паркийн ТЭЗҮ-г хэрэгжүүлэхтэй холбоотой стратегийн 3-6-9 загварчлал, маркетингийн 48/12 бодлогуудыг боловсруулсан болно.

Хар нуур-Үндэсний паркийн жил бүрийн орлогын таамаглал зэрэг мэдээллийг 2000-2019 он хүртэлх 20 жилийн өгөгдлийг ашиглан 2033 он хүртэлх таамаглалыг дэвшүүлсэн. Хар нуур-Үндэсний паркийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийг 2022 оноос эхлүүлэн 2025 он хүртэл хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна.

Хар нуур-Үндэсний паркийн

хар нуур орчмын бүс дэх төв кэмп, эксрийм кэмпийн үйл ажиллагааг хөрөнгө оруулалтын өртөг өндөр, эргэн төлөгдөх хугацаа урт, голлох зорих байгууламжуудыг бий болгох олон улсын байгууллагын хөрөнгө оруулалтаар хийхээр төлөвлөж байна. Майхан отог /Дөрвөлжин шанаа/, Майхан отог /Урт булаг/, Түр амрах цэг /Элсэн шанаа/, Тэмээчний кэмп, Түр амрах цэг /Сэнжит цохио/ зэрэг байгууламжийг хөрөнгө оруулалт бага, байнгын туслах үйл ажиллагаа хэрэгтэй төдийгүй, нутгийн иргэдийн үйл ажиллагааг дэмжих боломжтой байгууламжууд учир иргэдийн нөхөрлөлүүд тус байгууламжуудыг байгуулах боломжтой юм.

Адуучны кэмп, Наран шарлагын кэмп, Сүсэг бишрэлийн кэмп, Даян хайрхан, Усан кэмп, Хутагтуудын кэмп, Элсний кэмп, Зан заншлын кэмп зэрэг Хар нуур-Үндэсний парк төвтэй туслах маршрутын жуулчны баазууд нь хөрөнгө оруулалтын хэмжээ дундаж, хөрөнгө оруулалтаа нөхөх хугацаа богино учир тус тус хувийн хөрөнгө оруулалтаар бүрэн шийдэх боломжтой юм.

Төслийн нийт хугацааг 10 жилээр тооцоолсон бөгөөд тогтвортой аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх ерөнхий зорилгын хүрээнд урт хугацаан дахь ашгийн төсөөллийг 20, 30, 40 жилээр тоймлон харуулав. Энэхүү төсөөллийг гаргахдаа энгийн дискаунтын коэффициентээр тооцоход 20 дахь жилд 145,997,185,030 төгрөг, 30 дахь жилд 233,595,496,040 төгрөг, 40 дахь жилд 362,073,018,86 0 төгрөг байна

Эрдэнэхайрхан сумын тухай

Эрдэнэхайрхан сум нь Халхын Засагт Хан аймгийн Сэцэн засгийн хошуу, Богд Хаант Монгол Улсын үед Сартуул Сэцэн вангийн хошуу, 1924 оноос Хан Тайшир Уулын аймгийн Сэцэн Сарт Уулын хошууны нутгийн төв хэсэг болох Хангай нурууны салбар уулсаас Их нууруудын хотгорын бүс нутгийг хамарсан 409.9 мянган га талбай эзлэн оршдог.

Сумын төв Алтан нь 48° 07' өргөрөг, 95° 43' уртраг далайн түвшнээс дээш 1850 метрт өргөгдсөн, Улаанбаатараас 1100 км, Завхан аймаг. Улиастай-гаас 110 км

Хар нуур

Уур амьсгал: Монгол оронд хур тунадасны хэмжээ ерөнхийдөө бага боловч уул нуруудын байршил, тэдгээрийн өндөршил зэрэгтэй уялдан жилд орох тунадасны хэмжээ газар нутаг бүхэнд харилцан адилгүй байдаг. Улаагчны хар нуур орчмын сумдын нутгаар тунадас их жилдээ 170-200мм, хур тунадас бага жилдээ 30-40 мм унадаг байна. Хоногт орсон хамгийн их тунадсыг авч үзвэл Баян-Уулд 33 мм, Цэцэн-Уул 36.7мм гэж бүртгэгдсэн.

Завхан аймгийн агаарын дундаж температур судалгаанд хамрагдсан 40 жилийн хугацаанд 0,800C градусаар

дулаарсан байна. 1991-2000 оны бүх улиралд дулааралт ажиглагдаж ялангуяа өвөл, хавартаа харьцангуй дулаан байсан байна. 1991-2002 онд агаарын температур хамгийн их дулааралттай, 1999-2002 онд хур тунадас хамгийн бага хэмжээтэй орсон бөгөөд хамгийн их гантай жилүүд байжээ.

Хөрс: Байгалийн чухал баялгийн нэг нь хөрсөн бүрхэвч юм. Хөрс нэг талаас нарийн зохион байгуулалттай бие даасан амьд систем, нөгөө талаас газрын дээрх амьдралыг тэтгэх орчныг бүрдүүлдэг чухал систем билээ. Монгол орны хөрс газар зүйн судалгааны одоогийн мэдээ материалд тулгуурлаж хөрш зэргэлдээ орны хөрсний зурагтай харьцуулсны үндсэн дээр Монгол оронд хөрсний өргөргийн 5 бүс, бүслүүрийг ялгаж үздэг. Цөлжилт, бэлчээрийн талхагдал гэх мэт Монгол орны нийт нутгийг хамарсан сөрөг үзэгдлүүд тус бүс нутагт мөн тодорхой хэмжээгээр илэрч хөрсний шинж чанарт нөлөөлж байна.

Нутгийн хөрсний үндсэн хэв шинж нь говийн бор, цайвар хүрэн хөрс юм. Нутгийн уулархаг хэсгээр хүрэн, цайвар хүрэн, өндөр уулын намагт, ширэгт хөрс, нугын, хээрийн бор хөрстэй. 1:1 000 000 масштабын зургийг үндэслэн хөрсний чанарын дундаж үнэлгээг гаргасан байдаг. Завхан аймгийн хэмжээнд хөрсний чанарын дундаж үнэлгээ нь 30.72 балл бол Эрдэнэхайрхан сум 26.2, Цэцэн-Уул сум 23.6, Сантмаргаз сум 19.6, Завханмандал сум 21.8 балл гэж үнэлэгдсэн байна.

Ан амьтан: 2017 онд Улаагчны хар нуурын БЦГ-т замналын судалгаагаар нийт 27 ажиглалтаар 14 зүйлийн 3832 бодгаль ба тус бүс нутагт усны шувуудын бүлгэмдэл тэмдэглэгдсэн байгаа нь Улаагчны хар нуур, Баян нуур гэх томоохон хоёр нуур байдагтай холбоотой. Тус бүс нутаг нь усны шувууд өсч үржихэд таатай нүүдэл хийдэг гол замд оршдог зэргээрээ шувуу ажиглах судлах өргөн боломжтой.

Ургамал: Хар нуурын ургамлын бүлгэмдэл нь нуурын зүүн талаар ширэг-алаг өвсдэгнүүлт-үетэнт зүүн өмнөд талаар алаг өвс - ботуульт хуурай хээр, баруун хэсгээр дунд зэрэг ба муу ширэгжсэн элсний ургамалжилттай. Хойд хэсгээр сөөг ба заримдаг сөөг, оролцсон хэсэг хэсгээр тархах үетэн алаг өвст бүлгэмдэлүүд тус тус ялгарна. Зүүн талын бэлчээр нь олон жилийн бэлчээр ашиглалтаар талхилагдсан байна

Улаагчны хар нуур орчимд 20 овгийн 51 төрлийн 60 зүйл ургамал бүртгэгдсэнээс нийлмэл цэцэгт, буурцагтан, үетэн, сармайтан, уруул цэцэгтний овгийн төлөөлөгчид зонхилох ба нэн ховор зүйл 2, ховор зүйл 1 тус тус тэмдэглэгджээ. Амьдралын хэлбэрийн хувьд: • Сөөг 5-6 зүйл • Олон наст 55 орчим зүйл • Бага наст 2-3 зүйл • Шимэглэгч ургамал 1 зүйл тус тус байна. Улаагчны Хар нуурт 16 овог, 18 төрөл, 28 зүйлийн усны ургамал нуурын эргийн гүехэн хэсгээс нуурын гүний 20 м хүртэл тархан ургадаг.

Рекреацийн үнэлгээ: Аялал жуулчлалын төлөвлөлт Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөг 2018 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдрийн №384 тоот тушаалаар баталсан байдаг. Уг төлөвлөгөө нь Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалд тулгуурлан Улаагчны хар нуур орчмын нутаг дэвсгэрийн аялал рекреацийн тэргүүлэх чиглэлийг түүх соёл, говь тал хээрийн экосистемийн нөөцөд суурилсан аялал жуулчлал хэмээн тодорхойлжээ. Эко аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд анхаарах бодлогын гол чиглэл:

Эдийн засгийн бодлогын чиглэл:

1. Рекреацийн нөөцийг ашиглаж аж ахуйн үйл ажиллагаанаас олсон ашиг орлогын татвар болон нөөц ашиглах эрхийн төлбөрүүдээс тухайн засаг, захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн төсвийн орлогыг бүрдүүлэх замаар орон нутгийн хөгжлийг дэмжих, орон нутгийн төр захиргааны байгууллага өөрийн нутаг дэвсгэртээ эзэн байх, нөөцөө үр ашигтай, зүй

зохистой ашиглах сонирхол, эрх үүрэг, хариуцлагын тогтолцоог бүрдүүлэхэд экотуризмийн эдийн засгийн бодлогыг чиглүүлэх

2. Эко аялал жуулчлалын олон улсын болон үндэсний хэмжээний томоохон сүлжээ байгуулж аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний чанарыг олон улсын стандартад нийцүүлж Монгол орныг таних брэндүүд бий болгож өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, хөрөнгө оруулалтын төслүүдийг хэрэгжүүлж нөхөн сэргээгдэх баялгаас олох валютын эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх (буцаан олгох барьцааны схем, хөнгөлөлттэй тариф, зээлийн хүүг бууруулах хөтөлбөр, экотуризмыг хөгжүүлэх орон нутгийн сан байгуулах гэх мэт) **3. Газар, рекреацийн нөөцийг үнэлж актив хөрөнгийн хэлбэрт шилжүүлж газрын кадастр, төрийн өмчид бүртгэж зах зээлийн эдийн засгийн арга, механизмаар удирдах бодлогыг хэрэгжүүлэх **4. Аялал жуулчлал эрхлэгч аж ахуйн нэгж байгууллага, иргэдийн экотуризмаас олсон орлогоос байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх, нутгийн иргэдийг ажилтай орлоготой байлгах нийгмийн хариуцлагыг хэмжих, дүгнэх, гадаад, дотоодод нэр хүндийн илэрхийлэл болгох мэдээллийн тогтолцоог бүрдүүлэх****

Байгаль орчны бодлогын чиглэл:

1. Эко аялал жуулчлалд олон улсын зарчим, хандлага, соёлыг нэвтрүүлэх, ялангуяа Монгол Улсын иргэдийн одоогийн аялал, жуулчилж буй буруу ойлголт, хандлага, бүдүүлэг, соёлгүй байдлыг өөрчилж байгальд ээлтэй аяллыг тухайн хүний нэр хүнд, ухамсар, соёл, боловсролын түвшний үзүүлэлт, нийгэмд эзлэх байр суурийн илэрхийлэл байх нийгмийн сэтгэл зүйн төлөвшилийг бүрдүүлэх

2. Эко аялал жуулчлалыг газрын доройтол, орчны бохирдолгүй болон сөрөг нөлөөллийг бууруулах, ачаалал, багтаамжийг зохицуулах хууль, эрх зүй, хяналтын оновчтой нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлэх, рекреацийн нөөц ашигласны

болон түүнд учирсан хохирлын нөхөн төлбөр зэрэг эдийн засгийн механизм, арга хэрэгслийг боловсронгуй болгож хэрэгжүүлэх

3. Газрын доройтол, орчны бохирдол, ачааллыг багасгах зорилгоор аялал жуулчлалын үндэсний болон бүс нутгийн хэмжээний цогцолборыг байгуулах голлох аяллын маршрутыг эдийн засгийн бүс бүрээр тогтоох

Нийгмийн бодлогын чиглэл:

1. Аялал жуулчлал болон нийгмийн хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн баримт бичигт дараах асуудлуудыг тусгаж хэрэгжүүлэх

2. Нутгийн иргэдийн экотуризмыг эрхлэхэд оролцох, ажлын байр бий болгоход чиглэсэн гар урлал, газарчин-хөтөч, гэр отог, кэмп, буудал, хоолны газар ажиллуулах, ахуй зан үйлийн үйлчилгээ, тогооч, бармен зэрэг мэдлэг, чадвар эзэмшүүлэх, мэргэшүүлэх, дунд хугацааны хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх

3. Хөдөө орон нутагт нийгмийн тогтвортой байдлыг хангах нөхцлийг бүрдүүлэх, орон нутгийн бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авах, хэрэгцээт бараа, үйлчилгээний чиглэлээр нутгийн иргэд бизнес эрхлэх

4. Эко аялал жуулчлалын чанартай үйлчилгээ нь тухай орон нутагт үйлчилгээний чанартай, соёлтой байдлыг төлөвшүүлэх хүчин зүйл болох

5. Хөдөө орон нутаг дахь соёлын өв, дурсгалыг хадгалах, арчилж тордох, нөхөн сэргээх; (уламжлал, зан заншил, гар үйлдвэр, урлал, байгаль, түүхийн дурсгал, шашин, соёл гэх мэт) Аялал жуулчлалын газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ Аймгийн Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөгөөр аялал жуулчлал эрхлэх газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээг хийсэн. Тохиромжтой байдлын үнэлгээ нь аялал

жуулчлалын нөөцийн үнэлгээнээс хамаарах ба ГХГЗЗГ-ын даргын 2015 оны 200 тоот тушаалаар батлагдсан “Газар ашиглалтын тохиромжтой байдлын үнэлгээ хийх аргагүй”-г баримталж хийсэн.

Аялал жуулчлалын газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ Улаагчны хар нуур орчмын нутаг дэвсгэр нь аялал рекреацийн тохиромжтой байдлын үнэлгээгээр газрын гадаргын үзүүлэлтүүдээр тохиромжтой, уур амьсгалын үзүүлэлтүүдээр тохиромжтой, гадаргын ус, рашааны үзүүлэлтүүдээр хязгаарлагдмал тохиромжтой, ландшафтын гоо зүйн үзүүлэлтүүдээр тохиромжтой, байгалийн түүх соёлын дурсгалаар тохиромжтой, түүх соёлын дурсгалаар хязгаарлагдмал тохиромжтой, дэд бүтцийн хувьд тохиромжгүй үнэлгээтэй гарч байгаа бөгөөд **нэгдсэн үнэлгээ нь нуурын урд хэсэг хязгаарлагдмал тохиромжтой, нуурын хойд эргээр тохиромжтой** үнэлгээтэй гарч байна.

Завхан аймгийн Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөгөөр аймгийн нутаг дэвсгэрийг аялал жуулчлалын 3 бүсэд хуваарилан төлөвлөсөн ба Улаагчны хар нуур орчмын нутаг дэвсгэр нь аялал жуулчлалын говийн бүсэд хамаарагдаж байна.

1. Аялал жуулчлалын төвийн бүс

2. Аялал жуулчлалын Хангайн бүс

3. Аялал жуулчлалын Говийн бүс

Аялал жуулчлалын Төвийн бүсэд Улиастай, Цагаанчулуут, Цагаанхайрхан, Отгон, Шилүүстэй, Алдархаан сумд орох бөгөөд энд мөнх цаст Отгонтэнгэр уул, өвөрмөц тогтоц бүхий гол, нуур, халуун, хүйтэн рашаан, биологийн төрөл зүйлтэй танилцах, малчдын аж ахуйг сонирхох аялал, зорилтот аялалуудыг хөгжүүлэх боломжтой.

Аялал жуулчлалын Хангайн бүсэд Идэр, Тэлмэн, Нөмрөг, Түдэвтэй, Баянхайрхан, Баянтэс, Тэс, Тосонцэнгэл, Их-Уул сумдын

үзэсгэлэнт нуурууд, газрын хагарал, нүүдлийн шувууд, хийдийн балгас, рашаан эмчилгээ, сувилгаа хийх, завиар зугаалах, шувуу амьтан ажиглах, спорт агнуурын болон тусгай зориулалтын аяллуудыг хөгжүүлэх боломжтой.

Аялал жуулчлалын Говийн бүсэд Алдархаан, Дөрвөлжин, Ургамал, Завханмандал, Эрдэнэхайрхан, Сантмаргац, Цэцэн-Уул, Яруу, Сонгино сумд орох бөгөөд энд говийн унган төрхөөрөө байгаа эмзэг байгаль, байгалийн элдэв сонин тогтоц, тэмээний аж ахуйтай танилцах, загас агнуур, шувуу ажиглах аяллуудыг хөгжүүлэх боломжтой.

Завхан аймгийн аялал жуулчлалын дэд хөтөлбөрийн 7.5-д аяллын төрөл, хэлбэрийг хөгжүүлэхэд олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх, орон нутгаа хамгаалах, бахархах үзлийг төлөвшүүлж, дотоодын аяллыг хөгжүүлэх, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилтын хүрээнд тусгагдсан орон нутгийн аяллын маршрутыг гарган хүүхэд, залуучуудыг аялуулан, төрсөн нутаг орноороо бахархах үзлээр төлөвшүүлэх ажлыг төлөвлөлтийн ойрын хугацаанд хэрэгжүүлэхээр, орон нутгийн санал дээр тулгуурлан 9 үндсэн маршрутыг төлөвлөсөн. Төлөвлөгдсөн маршрутын дагуу орон нутгийн түүх соёл, байгалийн дурсгал, угсаатан зүй, дэд бүтцийг харгалзан дараах схемийн дагуу аялал жуулчлалын шинэ чиг хандлагыг төлөвлөсөн байна.

Эко аялал жуулчлал: Хөгжүүлэхээр төлөвлөгдсөн Алдархаан, Дөрвөлжин, Их-Уул, Сантмаргац, Сонгино, Тэлмэн, Ургамал, Цагаанхайрхан, Цагаанчулуут, Цэцэн-Уул, Эрдэнэхайрхан, Яруу сумдуудад төлөвлөгдсөн аялал жуулчлалын маршрутын дагуу Бага ямаат, Ямаан ус, Завхан Тээлийн бэлчир, Буга хайрхан, Бут уул, бага нуур, Эрдэний хясаа, Гурван голын бэлчир, Гүнжийн хясаа, Тэхийн хясаа, давааны ар, Цавдан нуур, Тэлмэн нуур, Бүст нуур, Гангын булаг, Гүн нуур, Цайдам нуур,

Зөөхий нуур, Харцагтын улааны бөгс хад, Цэцэн нуур, Боргио, Бага Отгонтэнгэр, Хар нуур, Сэгс уул, Бугат уул, Хаг нуур, Хулгайчийн үүр зэрэг байгалийн өвөрмөц тогтоц, ландшафтын олон хэлбэр бүхий газруудыг харж, байгалийн сайхнаас таашаал авах боломжтой.

Агнуурын аялал жуулчлал:

Хөгжүүлэхээр төлөвлөгдсөн Алдархаан, Тэлмэн, Цагаанхайрхан, Эрдэнэхайрхан, сумдуудын Эрэн нуур, Хар нуур, Бүст нууранд загас агнуур болон Бэрхийн уул, Хуримтын зүүн нуруунд янгир агнах аялал жуулчлал хөгжүүлэх боломжтой. Сумын түвшинд орон нутгийн санал дээр үндэслэн бүс нутгаар бус аяллын маршрутаар хөгжүүлэхээр төлөвлөсөн бөгөөд ихэвчлэн морин, тэмээн аяллууд, танин мэдэхүй, эко, экстрим, спорт, агнуурын аялал жуулчлал зонхилно.

Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын нутаг дэвсгэрт байрлах Хар нуур-Үндэсний парк төсөл боловсруулахад зориулсан хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээгээр “тохиромжтой” ангилалд үнэлэгдлээ.

Завхан аймгийн аялал жуулчлалын нөөцийн хувьд цэнгэг уст гол мөрөн, нуур, рашаан, хутагт хувилгаад, байгалийн өвөрмөц тогтоцот уул, ховор ургамал, амьтад, нүүдэлчин зон олны өв соёл нь голлох нөөц болно.

Хамгийн гол нөөц нь Улаагчны хар нуур юм. Улаагчны хар нуур Эрдэнэхайрхан сумын төвөөс зүүн хойш 80 км, аймгийн төв Улиастайгаас 110 км зайтай оршдог. Хойд талаараа элсэн манхангаар хүрээлэгдсэн, урд талаараа эрэг орчимын зэгстэй Товхошын сүрлэг уулаар хүрээлэгдсэн байдаг. Энэ нуур нь байгалийн өвөрмөц тогтоцтой эмзэг нуур юм. Энэ нуур орчим байгальд ээлтэй аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүнийг төлөвлөсөн. Зүүн талаас нь Мухар Хүнгийн гол цутгадаг. Гадагш урсгалгүй, энэ нуур орчим усанд сэлэх, наран шарлага,

нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аяллыг зохион байгуулахаар бүтээгдэхүүнийг төлөвлөсөн.

Хар нуур паркийн цогцолборын үйл ажиллагааг дэмжих бүс нэг Отгонтэнгэр, Даян хайрхан орчим хайрхан орчим уулын аялал, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аяллыг хөгжүүлэхээр төлөвлөсөн.

Зэсийн бүрд, Завхан гол орчим элсний аялал, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аяллыг зохион байгуулахаар төлөвлөв. Тус бүсийн голлох нөөц нь Завхан гол нь Хангайн гол нурууны ноён оргил Отгонтэнгэрийн хоёр талаас эх авах гол горхиор тэжээгдэнэ. Хангайн өмнө хажуугаас эх авдаг Буянт, Шар-Ус хоёр голын хоёр бэлчирийг Завхан голын эх гэж үздэг. Чухал нөөц нь Завхан гол, тэмээчин өрх, говийн өвөрмөц тогтоцот газрууд юм.

Ногоон нуур, Тарвагатайн нурууны орчим эко аяллын бүтээгдэхүүнийг төлөвлөсөн. Энэ бүсийн гол нөөц Ногоон нуур, Тарвагатайн нурууны байгалийн үзэсгэлэнт газрууд юм. Идэрийн гол Хангайн гол нурууны араас эх авч Булнай, Тарвагатайн нуруунуудын хоорондох хөндийгөөр урсана. Голын урт 452 км, талбайн хэмжээ 24500 гаруй км. кв юм. Голын голдирол Тосонцэнгэл сумын төв хүртэл олон салаалдаг. Тарвагатайн нурууны ар хажуугаас тэжээгдэх Хожуул, Зарт, Дээд, Доод Цэцүүх зэрэг урсгал хурдтай гол горхи цутгадаг. Энэ бүс нь Тарвагатайн нурууны байгалийн үзэсгэлэнт газруудын эко аяллын бүс юм.

Дараагийн бүс нь Ойгон Тэлмэн Тэсийн голын бүс юм. Булнай нурууны араас эх авч Увс нуурт цутгах энэ гол 568 км урт бөгөөд 33358 км кв талбайгаас тэжээгдэнэ. Энэ бүс нь байгалийн аялалд түшиглэсэн Хутагт хувилгаадын нутаг юм. Аяллын бүтээгдэхүүнийг аль болох байгальд ээлтэй нутгийн иргэдэд түшиглэсэн байдлаар төлөвлөсөн болно.

Ландшафт-рекреацийн чадавхийн үнэлгээгээр ландшафтын болон аялал-рекреацийн хувьд онцгой ач холбогдолтой газруудыг тогтоон түүнд тохирсон аяллын бүтээгдэхүүнийг төлөвлөсөн.

Хар нуур-Үндэсний паркийн цогцолборын үйлчилгээ 8 төрлийн 33 үйлчилгээг аялагч, жуулчдад санал болгож ажиллана.

Үндэсний паркард түшиглэсэн аяллын хөтөлбөрүүд

Үндсэн бүтээгдэхүүн Хар нуур-Үндэсний парк орчмын аялал болон Завхан аймгийн тойрон аяллын хөтөлбөрүүд юм. Завхан аймгийн тойрон аялал нь 5 үндсэн чиглэл, 25 хөтөлбөр бүхий аялал байх бөгөөд Завхан аймгийн олон сумдыг хамарч байгаагаараа давуу талтай. Төслийн багийн зүгээс хангай, говь, өвөл, зуны улирлыг нэг дороос үзэхийн зэрэгцээ Монголын нүүдэлчдийн соёл, өв уламжлалыг таниулсан “Хамгийн хамгийн” жишиг хөтөлбөрийг танилцуулж, сурталчлах болно. Нэг аяллаар нийт 30 үйл ажиллагааг турших, түүх, байгалийн дурсгалт газрыг үзэх, үзвэр, үйлчилгээ авах боломжтой хамгийн баялаг аяллын хөтөлбөрт тулгуурласан маркетингийн идэвхжүүлэлтийн төлөвлөгөөг боловсруулж, хэрэгжүүлэх тактик баримтална.

Стратегийн гол хүчин зүйлсийн шинжилгээний арга зүй А.Х.Мексоны “5Х5” шинжилгээний арга нь байгууллагад шууд болон дам байдлаар нөлөөлөх орчны хүчин зүйлсийг илрүүлж, боломжуудыг ашиглан эрсдлээс зайлсхийх арга замыг тодорхойлдог. Тус аргачлалаар хийсэн шинжилгээний үр дүнд тулгуурлан хөгжлийн зорилго, зорилтуудыг чухал хүчин зүйлүүдийг үндэслэж, харин хамгийн чухал зүйлсэд тулгуурлан стратеги төлөвлөгөөний эрхэм зорилгыг тус тус тодорхойлсон болно.

ЭЛСЭН МАНХНААС УНДАРСАН МУХАРТЫН ГОЛ

Улаагчны Хар нуураас өмнө зүгт үзэсгэлэнт Мухартын гол бий. Энэ гол нь Бор хярын элсэн манхнаас эх авч Эрдэнэхайрхан, Завханмандал, Ургамал, Увс аймгийн Завхан сумын нутгаар урсаж Айраг нуурт цутгадаг гол юм. Урт нь 200 км, ай савын талбай нь 21,6 мянган км/кв. Усны жилийн дундаж зарцуулалт 2,1м/сек, 3м. Муразаевын тэмдэглэснээр эрт цагт их хулсан шугуйтай байжээ. Уг гол нь эргийн дагуух хүнхээл, элсэн толгодууд, Хүнгүйн, түнгээ зэрэг байгалийн өвөрмөц тогтцыг бүрдүүлсэн газрууд олонтой Завхан аймгийн говийн бүсийн сумдын тэжээгдмэл гол юм. Эрдэнэ хайрхан сумын төвөөс зүүн хойд зүгт Бор хярын элсний өмнө талд далайн түвшнээс дээш 450 метр өндөр элсэн манхнаас эх авч урсдаг. Хөвөөгөөрөө бургасан шугуйтай, гоньд, дэгд, улаалзгана, нохойн хошуу зэрэг жимс жимсгэнэтэй, байгалийн өвөрмөц тогтоц бүхий цогцолбор газар юм.

ХАР НУУР - ҮНДЭСНИЙ ПАРК

2031
ЭЛСНИЙ СУВД

